

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

BANKACILIK'TA FİYATLANDIRMA

DOKTORA TEZİ

**Hazırlayan
Tunay İYİGÜN**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Aziz KONUKMAN**

Ankara - 2006

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Tunay İyigün'e ait, "Bankacılık'ta Fiyatlandırma" adlı çalışma, jürimiz tarafından İKTİSAT Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. Erdiñ Tokgöz

Üye

Doç. Dr. Aziz Konukman (Danışman)

Üye

Prof. Dr. Ahmet Aksoy

Üye

Prof. Dr. Hasan Kaval

Üye

Prof. Dr. Ercan Enç

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR CETVELİ	vi
TABLO CETVELİ	vii
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

FİYATLANDIRMA SORUNU VE BANKACILIK ENDÜSTRİSİNDE FİYATLANDIRMA

1.1. FİYATLANDIRMA SORUNU : MİKROEKONOMİK ÇERÇEVE VE BELİRLEYİCİ FAKTÖRLER	3
1.1.1. Piyasa Modeli ve Rakip Firmaların Davranışı	4
1.1.2. Tüketicilerin Talep ve Davranışları	6
1.1.3. Maliyet Yapısı	7
1.1.4. Fiyatın Belirlenmesi: Ortalama Maliyet Fiyatlandırması	8
1.2. BANKACILIK ENDÜSTRİSİNDE FİYATLANDIRMA	10
1.2.1. Bir Firma Olarak Bankanın Analizi	11
1.2.2. Asimetrik Bilgi ve İşlem Maliyetleri Sorunu	12
1.2.3. Bankacılık Endüstrisinde Fiyatlandırmaya İlişkin Çerçeve	16
1.2.4. Banka Hizmet Üretiminde Gözlenen Özellikler ve Maliyet-Karlılık Üzerindeki Etkileri	21
1.2.4.1. Banka Ürünlerinin Stoklanamaması	23
1.2.4.2. Banka Hizmetlerinin Ürün Yelpazesi Şeklinde Arzedilmesi	23
1.2.4.3. Üretim Sürecinde İki Alanın Varlığı	25
1.2.5. Bankacılık Endüstrisinde Fiyatlandırma Kararını Etkileyen Faktörler	26
1.2.5.1. Mikroekonomik Faktörler	26
1.2.5.1.1. Maliyet Unsurları	27
1.2.5.1.2. Rakip Bankaların Fiyatlandırma Politikaları	29
1.2.5.2. Makroekonomik Faktörler	30
1.2.5.2.1. Yasal – Kurumsal Düzenlemeler	30
1.2.5.2.2. Para Piyasasındaki Değişiklikler	32
1.2.5.2.3. Kur Politikası ve Açık Pozisyon	33
1.2.5.2.4. Makroekonomik İstikrar ve Kredibilite	34
1.2.5.3. Müşteriye İlişkin Faktörler	35
1.2.5.3.1. Müşterinin Kredi Değerliliği ve Pazarlık Gücü	36
1.2.5.3.2. Vade, Teminat ve Geri Ödeme Koşulları	37

II. BÖLÜM

TİCARİ KREDİLERİN FİYATLANDIRILMASI: FİYATLANDIRMA YÖNTEMLERİ VE KREDİ RİSKİNİN YÖNETİMİNE İLİŞKİN POLİTİKA VE ARAÇLAR

2.1. BİR FON KULLANIM ALANI OLARAK KREDİNİN ÖNEMİ	39
2.2. KREDİ FİYATLANDIRMASI VE MALİYET- KARLILIK İLİŞKİSİ	41
2.3. KREDİ FİYATLANDIRMA YÖNTEMLERİ	45
2.3.1. Maliyet Temelli Fiyatlama Yöntemleri	46
2.3.1.1. Maliyete Kar Payı Eklenmesiyle Yapılan Fiyatlama	47
2.3.1.2. Marjinal Fiyatlandırma	50
2.3.2. Maliyetlere Dayalı Olmayan Yöntemler	51
2.3.2.1. Başabaş Noktası Yöntemi	52
2.3.2.2. Kullanım Değeri Yöntemi	53
2.3.2.3. Pazar Fiyatına Uyuma Yöntemi	53
2.3.2.4. Özel İlişki Fiyatlaması	54
2.3.2.5. Pazara Girme Fiyatlaması	54
2.3.2.6. Pazarın Kaymağını Alma Fiyatlaması	55
2.3.2.7. Prestij Fiyatlandırması	55
2.4. KREDİ FİYATLANDIRMASINDA RİSK YÖNETİMİ	56
2.4.1. Risk ve Kredi Fiyatlandırması	57
2.4.2. Kredi Fiyatlandırma Süreci ile İlgili Riskler	60
2.4.2.1. Kredinin veya Yatırımın Geri Dönmemesi Riskleri	60
2.4.2.2. Bankacıların Aşırı Risk Alma Davranışı	62
2.4.2.3. Diğer Riskler	65
2.4.3. Kredi Riskinin Yönetimine İlişkin Uygun Politika ve Araçlar	67
2.4.3.1. Riskin Doğmasını Önlemeye İlişkin Politikalar	71
2.4.3.1. Riskin Etkilerini Karşılamaya Yönelik Politikalar	73
2.4.3.3. Bankacılık Sistemine Yönelik Düzenleme Denetim Süreci	74
2.4.3.4. Bankacılık Sisteminde Uluslar arası Düzenlemeler	76
2.4.3.5. Bankacılık Sisteminde Şeffaflık ve Altyapı Kalitesi	79

III. BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNDE KREDİ FİYATLANDIRMASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE BUNA YÖNELİK AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

3.1. TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNİN GÖRÜNÜMÜ VE ÖZELLİKLERİ	82
3.1.1. Türk Bankacılık Sisteminin Tarihsel Gelişimi	82
3.1.1.1. Osmanlı Döneminde Bankacılığın Dönemi	82
3.1.1.2. Ulusal Bankalar Dönemi (1923-1932)	86
3.1.1.3. Özel Amaçlı Devlet Bankalarının Kurulduğu Dönem (1933-1944)	88
3.1.1.4. Özel Bankaların Geliştiği Dönem (1945-1959)	91
3.1.1.5. Planlı Dönem (1960-1980)	93
3.1.1.6. Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi (1980 Sonrası)	98
3.1.1.7. Kriz ve Yeniden Yapılandırma Dönemi	105
3.1.2. Türk Bankacılık Sisteminin Aktif Ve Pasif Yapısı	107
3.1.2.1. Bankaların Aktif Yapısı	108
3.1.2.2. Bankaların Pasif Yapısı	116
3.1.2.3. Bankaların Bilanço Dışı Kalemlerinin Yapısı	122
3.1.2.4. Bankaların Gelir-Gider Yapısındaki Gelişmeler	123
3.1.2.5. Kriz Sonrası Yeniden Yapılandırma Sonrası Dönemde Bankacılık Sisteminin Değişen Yapısı	126
3.1.2.5.1. Aktif Yapısındaki Gelişmeler	128
3.1.2.5.2. Pasif Yapısındaki Gelişmeler	131
3.1.2.5.3. Karlılık Performansı ve Gelir-Gider Dengesindeki Gelişmeler	134
3.1.2.5.3.1. Karlılık	134
3.1.2.5.3.2. Gelir-Gider Dengesi	136
3.1.2.5.3.3. Sermaye Yeterliliği	138
3.1.3. Türk Bankacılık Sisteminin Yapısal Özellikleri	140
3.1.3.1. Mevduat ve Şube Bankacılığı	140
3.1.3.2. Özkaynak Yetersizlikleri	142
3.1.3.3. Oligopolistik Piyasa Yapısı	144
3.1.3.3.1. Yoğunlaşmaların Avantaj ve Dezavantajları	146
3.1.3.4. Holding Bankacılığı	150
3.1.3.5. Kamu Bankalarının Konumu	153
3.2. TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNDE KREDİ FİYATLANDIRMASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	155
3.2.1. Kredi Fiyatlandırmasını Etkileyen Yasal Düzenlemeler	155
3.2.1.1. Zorunlu Karşılık Oranları ve Disponibilite Uygulaması	156
3.2.1.2. TCMB'ye Zorunlu Döviz ve Efektif Devir ve Satışları	159
3.2.1.3. Bankalar Kanunu Çerçevesindeki Kısıtlamalar ve Sermaye Yeterliliği Standart Oranı	160
3.2.1.4. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna Yapılan Kesintiler	164

3.2.1.5. İhracatta Döviz Taahhüdü ve "Yabancı Para Net Genel Pozisyon / Özkaynak" Standart Oranı	165
3.2.1.6. Kredi Karşılık Oranları	169
3.2.2. Türk Bankacılık Sisteminde Kredi Faiz Oranları ile Kredi Faiz Oranlarını Belirlediği Varsayılan Faktörler Arasındaki İlişkiye Yönelik Ampirik Model	174
3.2.2.1. Granger Nedensellik İlişkisi Analizi	175
3.2.2.2. Türk Bankacılık Sisteminde Kredi Fiyatlarını Belirleyen Faktörler	178
3.2.2.3. Bulgular ve Değerlendirme	184
SONUÇ	186
KAYNAKÇA	190
EKLER	198
ÖZET	206
ABSTRACT	207

KISALTMALAR CETVELİ

B.D.D.K.	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BIS	: Bank for International Settlements
DKDİP	: Döviz Kuruna Dayalı İstikrar Programları
D.İ.B.S.	: Devlet İç Borçlanma Senedi
GSMH	: Gayrı Safi Milli Hasıla
K.H.K.	: Kanun Hükmünde Kararname
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
MDC	: Menkul Değerler Cüzdanı
RAROC	: Risk Adjusted Return on Capital (Sermayenin Riske Ayarlanmış Getirisi)
ROA	: Return on Assets (Aktif Getirisi)
ROE	: Return on Equities (Özkaynak Getirisi)
SWOT	: Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats
T.B.B.	: Türkiye Bankalar Birliği
TBS	: Türk Bankacılık Sistemi
T.C.M.B.	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
T.M.S.F.	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
VAR	: Value at Risk (Riske Maruz Değer, Riskteki Değerlilik)

TABLO CETVELİ

Sayfa No

Tablo 2.1. Risk Yönetim Politikalarına Uygun Araçlar	70
Tablo 2.2. Finansal İşlemleri Destekleyen Altyapının Kalitesinin Değerlendirilmesi	81
Tablo 3.1. Türkiye’de ve Bazı OECD Ülkelerinde Finansal Aracılık Hizmetleri Katma Değeri/GSYİH	105
Tablo 3.2. Banka Gruplarına Göre Bilanço Büyüklüğünün Dağılımı - 1959 – 2002 (yüzde)	108
Tablo 3.3. Bankaların Aktif Yapısı – 1959-2002 Dönemi (yüzde)	110
Tablo 3.4. Banka Gruplarına Göre Aktif Yapısı – 1959-2002 Dönemi	112
Tablo 3.5. Bankaların Pasif Yapısı – 1959-2002 Dönemi (yüzde)	116
Tablo 3.6. Banka Gruplarına Göre Pasif Yapısı – 1959-2002 Dönemi (yüzde)	118
Tablo 3.7. Bankaların Net Dönem Kar-Zararı, 2002	125
Tablo 3.8. Banka Grupları İtibariyle Bazı Oranlar	128
Tablo 3.9. Gruplar İtibariyle Aktif Toplamlarının Gelişimi	130
Tablo 3.10. Bankacılık Sektörünün Aktif Yapısındaki Gelişmeler	131
Tablo 3.11. Bankacılık Sektörünün Pasif Yapısındaki Gelişmeler	132
Tablo 3.12. Gruplar İtibariyle Pasif Toplamlarının Gelişimi	133
Tablo 3.13. Net Dönem Kar/Zararı	135
Tablo 3.14. Bankacılık Sektöründe Seçilmiş Karlılık Rasyoları	135
Tablo 3.15. Seçilmiş Kar Zarar Kalemleri	137
Tablo 3.16. Gruplar İtibariyle Sermaye Yeterliği	139
Tablo 3.17. Banka ve Şube Sayıları	141
Tablo 3.18. Bankacılık Sektöründe Gelişme Büyüklükleri	143
Tablo 3.19. Bankacılık Sisteminde Yoğunlaşma	145
Tablo 3.20. Bankacılık Sisteminde Banka Sayısı * (Aktif Büyüklüğüne Göre)	145
Tablo 3.21. Türk Bankacılık Kesiminin Sahiplik Yapısı	151
Tablo 3.22. Ticari Bankaların Piyasa Payları (1981 – 2002)	154

GİRİŞ

Bankalar sundukları ürünlerin fiyatlandırmasını yaparken, mevzuattan kaynaklanan birçok kısıt altında faaliyet göstermektedirler. Ayrıca mevzuat dışında da, fiyatlandırmayı etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Zaman içinde bu faktörlerin göreceli önemleri değişmekte ve fiyatlandırma kararlarının tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir. 1990'lı yıllardan önce herhangi bir bankacılık ürününün fiyatı günlerce hatta aylarca aynı kalabilmekte iken, günümüzde bu süreç birkaç saniyeye kadar kısalmıştır. Aynı anda telefonda iki banka yetkilisi ile görüşen firma yöneticisi, iki bankanın fiyatlarını karşılaştırabilmekte ve birkaç dakika içinde fiyatlar birkaç kez değişebilmektedir.

Bu tezin yazım amacı, fiyatlama kararlarını etkilediği varsayılan bu faktörleri tek tek inceleyerek, matematiksel olarak ölçülebilen faktörlerin, istatistik testlerine tabi tutularak, fiyatlama kararlarını gerçekte etkileyip etkilemediğini ve aralarında nedensellik ilişkisi olup olmadığını ve kredi faiz oranlarının belirlenmesinde en önemli faktörlerin neler olduğunu ortaya koymaktır. Diğer amaçlar ise, genel olarak, bankalarda fiyatlandırma prensiplerinin neler olduğunu incelemek, Türkiye özelinde, piyasa yapısına bağlı olarak, bankaların, fiyatlandırma stratejilerini belirleyebilmektir.

Çalışma, üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde Fiyatlandırma sorununun teorik altyapısı oluşturulmaya çalışılmış, mikroekonomik ve makroekonomik faktörler irdelenmiştir. İkinci bölümde ise, fiyatlandırma yöntemlerine değinilmiş, risk yönetimi ile birlikte, maliyet – karlılık ilişkisi analiz edilmiştir. Üçüncü bölümde, Türk Bankacılık Sisteminin tarihsel gelişim süreci ile birlikte, piyasa yapısı, mülkiyet yapısı, mevzuat yönünden fiyatlandırma kararını etkileyen faktörler incelenmiştir. Yine bu bölümde, on yıllık bir dönemde, Türk Bankacılık Sistemindeki veriler ele alınarak, 1990-2003 dönemi incelenmiş makroekonomik büyüklükler arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Çarpıcı sonuçların ortaya çıktığı matematiksel çalışmada, tezin konusu itibarıyla, şu sonuca varılmıştır: Kredi faiz oranlarının

belirlenmesinde en etkili olan faktörler; mevduat faiz oranları ile bankalararası para piyasasındaki faiz oranlarıdır.

I.BÖLÜM

FİYATLANDIRMA SORUNU VE BANKACILIK

ENDÜSTRİSİNDE FİYATLANDIRMA

1.1. FİYATLANDIRMA SORUNU : MİKROEKONOMİK ÇERÇEVE VE BELİRLEYİCİ FAKTÖRLER

İktisat biliminin temel sorunu, k t kaynakların sonsuz insan-toplum ihtiyaçları kar sısında en etkin bir biçimde nasıl tahsis edilece idir. Bu yönüyle iktisadi faaliyet, k t kaynaklar ile sonsuz ihtiyaçlar arasında varolan dengesizlikleri minimize ederek toplumsal refahın artması amacıyla gerçekleştirilir.

Ekonomide mevcut olan k t kaynakların hangi mal ve hizmetlerin üretimine tahsis edileceği ve bu ve mal ve hizmetlerden ne kadar  retilece ine karar vermek için belirli bir otoritenin varlığı gereklidir. Zira,  retim kararları doğru alınmazsa bazı mallar piyasada ya hiç bulunamayacak ya da ihtiyaçlar ölçüsünde  retilmedi inden söz konusu malların temini g  le ecektir. Aynı şekilde, ihtiyaçtan daha fazla üretilen malların bir kısmı da t kutilmeden israf edilmiş olacaktır. Bu bağlamda, kapitalist düzeni benimsemiş toplumlarda hangi mallardan ne kadar  retilece ine karar verenler firmalardır. Ancak, firmaların üretime ilişkin karar alma süreçleri fiyat mekanizması ya da piyasa mekanizması tarafından gerçekleştirilir. (Dinler, 2005: 213)

Piyasa mekanizması, neo klasik iktisat modeli itibariyle tüketicisi, firma ( retici) ve piyasa olmak üzere    temel unsurdan oluşur. Tüketicisi kendi tercihlerine dayanarak, bütçe kısıtı altında faydasını, firma ise teknik üretim imkanları dahilinde karını maksimize etmeyi amaçlar. Tüketicisi kesimden kaynaklanan mal talebi kar sısında firma kesiminden gelen mal arzı piyasada fiyat aracılığıyla dengeye gelir. O halde fiyat, malı talep eden açısından bir

gider ve maliyet unsuru malı arz eden açısından ise bir gelir ve kar unsurunu oluşturmaktadır.

Teorik olarak, gerek tüketicilerin gerekse firmaların sürekli bir fiyatlandırma eylemi içinde oldukları düşünüldüğünde, piyasa mekanizmasının temelini fiyatlandırma oluşturmaktadır. Bir diğer deyişle fiyatlandırma, kar maksimizasyonu amacına yönelik olarak hareket eden firmalar ile fayda maksimizasyonu amacına göre davranın tüketiciler arasında çeşitli faktörlerin etkilediği bir süreç içerisinde gerçekleşmektedir. Fiyatlandırma politikasını ise gerek firmaların ve girişimcilerin gerekse ekonomiye müdahaleci bir unsur olarak katılan kamu otoritesinin belirledikleri ya da farklı faktörler ile belirlenen fiyatlar üzerindeki düşünceleri ve davranış biçimleri oluşturmaktadır (Karacan, 1996: 21).

Mikroekonomik düzeyde, piyasa sürecinde fiyatlandırma davranışlarının önemi, basit düzeyde mal veya hizmet fiyatlarının belirlenmesinden değil söz konusu fiyatların ekonomide üretim ve tüketim kararlarını, arzı ve talebi ve dolayısıyla kıt kaynakların tahsisini de belirlemesinden kaynaklanmaktadır. Bu öneme bağlı olarak fiyatlandırma davranışının, piyasa mekanizması çerçevesinde nasıl belirlendiğini anlayabilmek için fiyatlandırmayı belirleyen unsurların ortaya konması gerekmektedir.

1.1.1. Piyasa Modeli ve Rakip Firmaların Davranışı

Fiyatlandırma davranışını belirleyen en önemli unsur, piyasa modelidir. Zira, piyasa fiyatı ancak firmalar (üreticiler) ile tüketicilerin karşı karşıya geldiği piyasada oluşmaktadır ve piyasa fiyatının (ya da denge fiyatının) oluşması piyasanın rekabet yönünden gösterdiği özelliklere göre değişmektedir.

Neo klasik iktisat modeli itibariyle firmaların fiyatlandırma davranışlarını belirleyen piyasa modeli, tam rekabet piyasası ile

karşılanmakta ve söz konusu piyasanın varlığı alıcı ve satıcıların tek başlarına piyasa fiyatına etki edemeyecek düzeyde çok sayıda olmalarını ifade eden atomisite koşulu, alışverişe konu olan malın aynı olmasını ifade eden homojenlik koşulu, piyasaya giriş-çıkışın serbest olması durumunu ifade eden mobilite koşulu ve tüm iktisadi ajanların fiyatlara ilişkin tüm bilgilere aynı düzeyde (ya da simetrik) sahip olmalarını ifade eden açıklık koşullarının sağlanmasıyla ortaya çıkmaktadır (Dinler, 2005: 214).

Çok sayıda firmanın yer aldığı ve alışverişe konu olan malın homojen olduğu tam rekabet piyasasında, firmalar piyasada veri bir fiyat karşısındadır ve dolayısıyla fiyat kabullenen durumda olmaları itibarıyla piyasada oluşan fiyata uymak zorundadırlar. Kendilerine özgü bir fiyat politikaları olmadığından maliyet yapıları ile üretim miktarlarını ayarlayarak piyasada varlıklarını sürdürmeye çalışırlar.

Tam rekabetin aksine piyasada tek firmanın bulunduğu monopol halinde ise firma tek başına fiyatı belirlemekte ve uzun dönemde karını maksimize etme amacıyla istediği fiyat miktar bileşimini seçebilmektedir. Bu anlamda monopolde, fiyatlandırma biçimi üzerinde tam rekabete kıyasla maliyetlerin öneminin azaldığı gözlenmektedir.

Tam rekabeti sağlayan koşulların aksaması ile ortaya çıkan eksik (aksak) rekabet piyasası modellerinde ise fiyatlandırma davranışının belirlenmesinde rakip firmaların davranışları da önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda, az sayıda firmanın piyasayı yönlendirdiği oligopol piyasasında oligopolcü firmalardan birinin kararı ya da davranış değişikliği yanında fiyat ve miktar tercihleri diğer firmaların da fiyatlandırma davranışları üzerinde etkide bulunur (Karacan, 1996: 22).

Nitekim, oligopolcü firmalar kar maksimizasyonu amacı doğrultusunda kendi aralarında açık ya da gizli anlaşmalar yaparak endüstrinin karını karşılıklı pazarlık güçleri ve piyasaya girebilmelerine göre bölüşebilirler. Bu piyasada fiyatlar firmaların karşılıklı davranışlarına bağlı olarak şekillenmenin

yanı sıra fiyat dışı rekabetin de önemli bir yer tuttuğunu belirtmek gerekmektedir.

Öte yandan, çok sayıda firma tarafından üretilen ve birbirleri yerine rahatlıkla ikame edilebilen bir grup malın farklıymış gibi gösterilmesi sağlanarak her firmanın belirli bir alıcı kitlesi üzerinde monopol gücü sağladığı monopolcü rekabet piyasasında, aynı mal için farklı fiyatlandırma davranışları gözlenebilir. Bu anlamda, firmaların farklı malların ise farklılaştırılmış olduğu bu piyasada tek bir fiyat yerine bir fiyatlar demetinin varlığı söz konusu olmaktadır (Dinler, 2005: 354).

Neo klasik iktisat modelinde, rekabet giriş çıkışın serbest olduğu varsayımı altında işlediğinden herhangi bir alanda varolan aşırı kar, firmalar tarafından fark edilmekte ve söz konusu firmaların ilgili alana girmesiyle gerçekleşen üretim artışı mal fiyatlarını azaltırken girdilerin fiyatını artırmakta ve aşırı kar ortadan kalkmaktadır. Bir diğer deyişle kısa dönemde varolan aşırı kar yerini uzun dönemde normal kara bırakmaktadır.

Rekabet ve kar arasındaki ilişkiler, piyasa modelinin rekabet açısından tam ya da eksik oluşuna bağlı olarak şekillenmesine rağmen, Neo klasik iktisat açısından tüm piyasa türleri için ortak olan fiyatlandırma davranışı, piyasa modeline göre değişik düzeylerde belirlenen marjinal maliyet fiyat eşitliğinde fiyatın belirlenmesidir (Karacan, 1996: 22).

1.1.2. Tüketicilerin Talep ve Davranışları

Fiyatlandırma davranışını belirleyen ve piyasa modeli ile yakın ilişki içinde olan bir diğer unsur tüketicilerin talep davranışlarıdır. Üretimin nihai amacı tüketim olduğundan, teorik olarak tüketiciler talep fonksiyonu itibariyle üretimi ve mal fiyatını etkilemektedirler.

Esas olarak, talep fonksiyonu içerisinde yer alan değişkenler, ilgili malın ve o malı tamamlayan ya da ikame eden malların fiyatları, tüketicilerin gelirleri ve tercihleri olarak sıralanmaktadır. Buna bağlı olarak tüketicilerin,

fiyat karşısındaki davranışları talebin fiyat esnekliği ile ölçülür. Talebin fiyat esnekliği yüksek bir malın fiyatındaki değişmeye karşı talep edilen miktarı, fiyat değişmelerine karşı duyarlıdır.

Benzer şekilde, talebin gelir esnekliği yüksek olan bir maldan talep edilen miktar da, gelir değişmelerine karşı duyarlıdır. Bu nedenle, firmalar fiyatlandırma davranışında bulunurken çeşitli mal ve hizmetlerden ne miktarlarda üreteceklerine karar verirken, söz konusu mal ve hizmetlerin taleplerinin fiyat ve gelir esnekliklerini dikkate almak durumundadırlar (Dinler, 2005: 109).

1.1.3. Maliyet Yapısı

Neoklasik iktisat modeli, tam rekabet koşulları altında firmaların fiyatları veri alacağını ve dolayısıyla fiyat kabullenici durumda olacaklarını belirtmekle beraber, rekabetin aksaması ile ortaya çıkan piyasa türlerinde firmanın maliyet yapısı fiyatlandırma davranışını belirlemede önemli rol oynamaktadır.

Rekabet sürecinde firmanın maliyet unsurları itibariyle temel amacı veri bir fiyat düzeyinde maliyet giderlerini minimize etmektir. Endüstride yüksek maliyetli firmalar, aynı mal ya da hizmeti daha düşük maliyetle üreten firmalar karşısında rekabet avantajını yitirmektedir. Bu anlamda fiyatlandırma davranışında maliyet unsurları firmanın veri fiyatlarda başarısını sürdürmesi ve piyasa koşullarındaki değişime ayak uydurabilmesi açısından önem kazanmaktadır (Karacan, 1996 : 23).

Kar maksimizasyonuna yönelen firmalar, piyasa koşullarındaki değişikliklere göre üretim düzeylerini artırmak ya da azaltmak zorunda kaldıklarında sabit faktörlerin belirlediği kapasite sınırı ile karşılaşmaktadırlar. Bir diğer deyişle, üretim kapasitesinde değişiklik yapmayı arzulayan bir firmanın; mevcut üretim kapasitesi dahilinde yapabileceği değişiklik ile üretim kapasitesini değiştirdikten sonra yapabileceği değişiklik arasındaki fark,

maliyet giderlerinin kısa ve uzun dönem itibariyle de farklılaşmasına neden olmaktadır (Dinler, 2005: 164).

Bu durum, maliyet giderlerinin üretim düzeyine bağlı olarak sınıflandırılmasını beraberinde getirmektedir. Sabit maliyet giderleri, kısa dönemde firmanın üretim miktarından bağımsız olan ve yönetici personelin maaşları, makine ve teçhizat amortismanı, bina ve arazi amortismanı ve tamir masrafları gibi unsurlardan oluşmaktadır. Sabit masrafların yüksekliği firmanın fiyat yapısı ve rekabete dayanma gücünü olumsuz etkilemektedir.

Buna mukabil değişken maliyet giderleri ise, firmanın üretime başladığı andan itibaren üretimini sürdürülebilmesi için gerekli olan üretim faktörlerine yaptığı ödemeleri temsil etmekte ve hammaddeler, direkt işgücü maliyetleri ve sabit sermaye kullanım masrafları (yakıt vb.) gibi unsurlardan oluşmaktadır. Öte yandan, uzun dönem maliyet yapısı söz konusu olduğunda, kısa dönemde değişmediği kabul edilen sabit masraflar da değişmekte, değişken maliyet giderleri ise uzun dönemde üretim düzeyine bağlı olarak aynı özelliklerini sürdürmektedir (Tunay vd., 1998: 23).

Esas olarak, sabit ve değişken maliyet giderleri, her iki unsurun bir araya gelmesiyle toplam maliyete ve bu değerın üretim miktarına bölünmesiyle elde edilen parça başına ya da ortalama maliyete ulaşılmaktadır. Üretimde bir birimlik değişmeye karşın toplam maliyet düzeyindeki değişmeyi ifade eden marjinal maliyet ise firmanın fiyatlandırma davranışı açısından marjinal maliyet fiyat eşitliği nedeni ile önem kazanmaktadır.

1.1.4. Fiyatın Belirlenmesi: Ortalama Maliyet Fiyatlandırması

Neoklasik model itibariyle, nihai amacı kar maksimizasyonu olan firmanın fiyatlandırma davranışı, piyasa modeli, tüketicilerin talep ve davranışları ve maliyet yapısına göre belirlenmekte ve firmalar, üretim düzeylerini marjinal maliyetlerinin marjinal hasılatlarına eşit olduğu düzeye

kadar artırarak, mal ve hizmet fiyatını da bu üretim düzeyine göre belirlemekte ve dolayısıyla marjinal maliyet-fiyat eşitliğini dikkate almaktadırlar.

Kar maksimizasyonuna yönelik marjinal maliyet-fiyat eşitliğine dayalı fiyatlandırma davranışı firmaların hem maliyet ve hem de talep fonksiyonlarını ve bu fonksiyonlardaki değişiklikleri bilmelerini gerektirmektedir. Buna mukabil, firmaların gerçek ekonomik hayatta kar maksimizasyonu yanında piyasada varlıklarını sürdürebilme ve daha önemlisi pazar paylarını koruma amacına yönelik fiyatlandırma davranışı içerisinde de olabilecekleri de belirtilmelidir. Ayrıca, firmaların gelecekte talebin ne kadar olacağını öngörmelerindeki güçlük ve belirsizlikler ve ekonomik yapıdaki değişimler de marjinal maliyet-fiyat eşitliğine dayalı fiyatlandırma davranışını sınırlayıcı bir rol oynamaktadır (Dinler, 2005: 404).

Bu çerçevede fiyatlama davranışının belirlenmesinde firmalar, kar maksimizasyonu amacı dahilinde neoklasik modele uygun davranmaktan ziyade, ortalama maliyet düzeyini dikkate alarak fiyat düzeyini saptamakta ve bu davranış ortalama maliyet fiyatlandırması olarak tanımlanmaktadır (Dinler, 2005: 405). Bu fiyatlandırma davranışında firma ilk olarak, ortalama değişir masrafı (AVC) temel olarak alıp fiyatını (P), sabit masraf (AFC) ve belirli bir kar düzeyini (KD) içerecek şekilde ortalama maliyetine eşitleyecektir.

$$P = AVC + AFC + KD$$

Ayrıca firma, ikinci aşamada, uygulamak istediği fiyat ile endüstriye girişi önleyecek fiyat düzeyi arasında bir karşılaştırma yaparak endüstriye girişi engelleyecek fiyat uygulamaktadır. Burada AVC'nin firma tarafından kesin olarak bilindiği varsayılmaktadır.

Esas olarak, ortalama maliyete dayalı fiyatlandırma davranışında üretim faktörleri fiyatlarındaki istikrarsızlıklar, gelecekle ilgili belirsizlikler ve teknolojik gelişmelerin uzun dönem maliyetlerinin belirlenmesini güçleştirmesi, firmaların fiyatlama yaparken kısa dönem maliyet eğrilerini dikkate almasını beraberinde getirmektedir (Tunay vd., 1998 : 25).

Gerçek iktisadi hayatta, firmaların rakiplerinin tepkilerini dikkate almadan, fiyatlama davranışında bulunmadıkları görülmektedir. Talep koşulları ve maliyetlerdeki değişikliği devamlı izlemenin güçlüğü yanında; farklı maliyet yapısına sahip çok sayıda firmanın varlığı her firmanın ortalama maliyete göre değişik fiyat belirlemesiyle fiyat savaşını ve fiyat istikrarsızlığını doğurabilecektir.

Böyle bir yapıya sahip endüstride, rakip firmaların tepkisinden korkan firmalar, ya düşük maliyetli firmanın ortalama maliyete göre belirlediği satış fiyatına uymakta (fiyat liderliği) ya da kar maksimizasyonuna gitmekten kaçınarak değişken masrafın biraz üzerinde fiyatlandırma davranışında bulunmaktadırlar (Dinler, 2005: 407).

1.2. BANKACILIK ENDÜSTRİSİNDE FİYATLANDIRMA

Ticari Banka, “gerçek ve tüzel kişilerin tasarruflarını toplayarak bunları gelir sağlayıcı işlere kredi yoluyla kanalize eden, ödemelerde aracılık yapan, para nakli, senet tahsili, emanet kabulü gibi çeşitli hizmetler gören işletmeler olarak” tanımlanmaktadır (Altan, 2001:41). Bu tanım çerçevesinde banka, fon gereksinmesi olan yatırımcılarla fon fazlası olan tasarrufçuları karşı karşıya getiren ve her iki kesim arasında dolaylı bir ilişki kuran temel aracı kurum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bankanın fon sahipleri ile kurduğu bağ mevduat sözleşmesi (bilançonun pasif tarafı), fon ihtiyacı olanlarla kurduğu bağ ise kredi sözleşmesi (bilançonun aktif tarafı) adını almaktadır. Neoklasik iktisat modeli açısından, piyasaların tam rekabet altında çalıştığı düşünüldüğünde, firmalar, hanehalkları ve bankaların oluşturduğu bir genel denge modeli, firmalar ve hanehalklarının piyasaya girişte kısıtlanmadığı durum için finansal aracılık biçimine ihtiyaç duymamaktadır. Bir diğer deyişle bankaların alacağı kararlar firmalar ve hanehalklarının davranışı üzerinde etkili değildir. Firma açısından tahvil ihracı ile fon sağlamak ile banka kredisi almak; tüketici açısından da

tasarruflarını tahvil satın alarak ya da mevduat olarak bankaya yatırarak değerlendirmek arasında fark bulunmamaktadır (Frexias and Rochet, 1997: 21).

Buna karşın, finansal sistem içerisinde bankaların varolduğu dikkate alındığında, öncelikle bir firma olarak bankanın analiz edilmesi ve bankacılık endüstrisinde fiyatlandırma davranışına ilişkin çerçevenin oluşturulması gerekmektedir.

1.2.1. Bir Firma Olarak Bankanın Analizi

Bankalar; riske, vadeye ve likiditeye aracılık eden kurumlar olarak, kullandıkları girdilerle ürün yaratırlar. Bankalar, finansal sistem içindeki temel işlevleri şunlardır (Alıç, 1997:34):

- Finansal aracılık işlevi
- Dış ticareti fonlama ve ihracatı teşvik işlevi
- Uluslararası finansal piyasalarda risk yönetimi işlevi
- Kaynakların etkin kullanımını sağlama işlevi
- Gelir ve servet dağılımını etkileme işlevi
- Kaydi para yaratma işlevi
- Para ve maliye politikalarının yürütülmesine yardımcı olma işlevi
- Ekonomiye yönlendirme, enflasyonu kontrol altında tutma ve tam istihdamın sağlanmasına yardımcı olma işlevi

Bu işlevlerini yerine getirirken ticari banka finansal üretim yapar. Finansal firmaların üretimi teknik ve ekonomik üretim olarak ikiye ayrılır. Teknik anlamda üretim bir dönüştürme işlemidir. Banka bağlamında bu dönüştürme işlemi, fon fazlası olan kesimlerden toplanan kısa vadeli fonların, fon açığı olan kesimlere uzun vadeli krediler olarak aktarılması sürecini

kapsar. Bu açıdan banka firmasının üretimi; borç vericiler ile borç alıcılara sunulan bir dizi finansal ürün ve hizmettir.

Banka firması girdiler kullanarak fon toplar ve bu fonları finansal hizmet olarak kullanılabilir fonlara dönüştürerek üretimin teknik üretim aşamasını tamamlamış olur. Bu aşamada, mudilerden sermaye, emek ve diğer materyal girdilerin de yardımıyla fon toplanması ve bu fonların belirli finansal hizmetlerin de sağlanması suretiyle plase edilebilir fon haline dönüştürülmesi işlemi üretim sürecinin ilk aşamasıdır. Ara üretim çıktısı olan bu fonlar, üretimin ikinci aşaması olan ekonomik üretim sürecinde bir girdi olarak faiz getirili aktiflerin üretilmesinde kullanılır (Tunay vd. 1998:29-30).

Teorik düzeyde kurulacak basit bir banka modelinde; banka bilançosunun aktif tarafı munzam karşılıklar, m çeşit kredi (L_i) ve n çeşit menkul değerden (S_j) oluşurken, bilançonun pasif tarafı her türlü borç alımlarını kapsayacak biçimde p çeşit mevduattan oluşur.

$$R + \sum_{i=1}^m L_i + \sum_{j=1}^n S_j < \sum_{g=1}^p D_g$$

Model uyarınca, banka firması topladığı fonlar ve emekten oluşan girdilerini finansal ürün olarak kredi ve finansal hizmetler şeklinde çıktıya dönüştürür. Bu üretim sürecinde banka üretim kararlarını, karını maksimize edecek biçimde verecektir. Neoklasik iktisat modeli açısından banka firması üretim düzeyini kredi, menkul değer ve hizmetlerden elde ettiği marjinal hasılatın; kredi menkul değer ve hizmet üretmek için karşılamak zorunda kaldığı marjinal maliyete eşit olduğu noktada belirleyecektir.

1.2.2. Asimetrik Bilgi ve İşlem Maliyetleri Sorunu

Neoklasik iktisat modeli açısından, tam rekabet piyasası koşullarında banka gibi bir finansal aracı kuruma gerek olmaması, finansal sistemde bankacılık endüstrisinin neden varolduğuna ilişkin bir açıklama yapmayı gerektirmektedir.

Finansal sistemde bankacılık endüstrisinin varlığı temel olarak iki nedene dayanmaktadır (Frexias and Rochet, 1997: 21):

- İlk olarak, finansal piyasalarda, tam rekabet piyasasının koşullarından biri olan açıklık koşulu aksamaktadır, bir diğer deyişle bilgi tam değildir ve asimetrik bilgi sorunu yaygındır.
- İkinci olarak, bankaların finansal hizmet sunarken gerçekleştirdikleri işlemlerin ve taraflar arası kurulan sözleşmelerin bir maliyeti vardır. Bu işlem maliyetleri; finansal sistemde aracılık işlevi üstlenen banka tipi bir finansal firmanın varlığını zorunlu kılmaktadır.

Bu bağlamda, bankacılık endüstrisinin varlığının ancak mikroekonomik piyasa başarısızlığının ortaya çıkmasına bağlı olarak ele alındığı görülmektedir.

Bankacılık endüstrisinin varlığına ilişkin ilk gerekçe olarak asimetrik bilgi; ekonomideki birimlerin farklı bilgi kümelerine sahip olmaları olarak tanımlanabilir (Ersel ve Sak, 1996: 305).

Hayek'e göre rasyonel bir ekonomik düzende bilgi hiçbir zaman yoğunlaşmış ve bütünleşmiş biçimde bulunmaz, bunun tersi olarak tek tek bireyler arasında dağılmış tam olmayan tarzda ve çoğunlukla çelişkili bilgi parçaları halinde bulunur. Dolayısıyla, her bireyin içinde bulunduğu durum hakkında insanlardan daha fazla bilgiye sahip olması asimetrik bilgi sorununu ortaya çıkarmaktadır (Hayek, 1945: 519).

Asimetrik bilgi sorununun piyasa üzerindeki etkileri ise G.Akerlof (1970) tarafından ele alınmıştır. Kullanılmış arabalar piyasası örneği ile asimetrik bilgi sorununun sonuçlarını analiz eden Akerlof; araba alıcı ve satıcılarının farklı bilgi kümelerine sahip olmaları sonucu piyasa mekanizmasının etkin işleyemeyeceği sonucunu ortaya koymuş ve devlet müdahalesinin böyle bir durumda piyasa katılımcılarının refah düzeyini arttırabileceğini belirtmiştir (Akerlof, 1970: 488-500).

Asimetrik bilgi sorununa bağlı olarak, farklı bilgi kümesine sahip olan tarafların ters seçim (adverse selection) ve ahlaki tehlike (moral hazard) davranışlarını sergilediği gözlenmektedir.

Ters seçim sorunu, sözleşme ilişkisi kurulmadan önce gerçekleşir. Finansal piyasalarda fon akımı sürecinin tarafları, farklı bilgi kümelerine sahiptirler. Tasarruf sahipleri yatırımcının projesi hakkında yatırımcıdan daha az bilgi düzeyine sahiptir. Bu asimetrik bilgi sorunu, tasarrufçunun aktardığı fonun akıbeti ve kendisine bir getiri olarak dönüp dönmeyeceği sorusuna yanıt bulunmasını zorlaştırmaktadır. Böyle bir ortamda, güvenli bir yatırım fırsatını kaçırmak ya da risk düzeyi yüksek bir projeye yatırım yapmak, ters seçim olgusunu tanımlamaktadır (Mishkin, 1996:3).

Ahlaki tehlike sorunu da; ekonomideki birimlerin bir kısmının (sözleşme imzalanmasından sonra) eylemleri ile gerçekleştirebilecek koşullara bağlı durumları etkileyebilmesi, dolayısıyla hangi durumların gerçekleştirebileceği konusunda diğer birimlere oranla daha kesin bilgiye sahip olması şeklinde tanımlanabilir (Ersel ve Sak, 1996: 306). Bu durumda tasarrufçu yatırımcıya aktardığı fonun ne şekilde kullanılacağını bilemediği için kaynak aktarma sürecinde çekingen davranacaktır.

Bankacılık endüstrisinin varlığına ilişkin ikinci gerekçe olarak işlem maliyetleri olgusu, genel olarak firmanın varlığının açıklanmasında belirleyici olan bir sorundur. Neoklasik iktisat modeli sorunsuz bir değişim sürecinin varlığı varsayımına dayanır. Gerçek ekonomik ilişkilerde kurulan değişim ilişkilerinde sahiplik hakları her zaman belli değildir. Bu kısıtlayıcı etkenler nedeniyle değişim süreci sorunsuz kurulamamaktadır. Fiyat sisteminin kendi işleyişi dahi maliyet unsuru oluşturmaktadır. İşlem ya da piyasa maliyeti diye adlandırılan bu kavram ekonomilerin işleyişinde önemli bir ağırlığa sahiptir (Bulutay, 1995: 15). İşlem maliyetlerinin varlığı piyasalarda firma tipi organizasyon biçimlerini zorunlu kılmaktadır. Kullandığı girdiler ile çıktı üreten bu organizasyon yapısı; işlem maliyetlerinin varlığının yarattığı kısıtları, bir üretici talebi var edecek asgari koşulları oluşturarak aşmaya çalışır.

Bu bağlamda finansal piyasalarda fon aktarım sürecinde kurulan sözleşmelerin maliyeti finansal bir firma olan bankanın ortaya çıkmasının nedenlerinden biridir. Finansal bir firmanın varlığı, her işlem için yapılacak masrafı, ölçek ekonomilerinin varlığı nedeniyle düşürecektir. Firmanın üretim düzeyi değiştikçe maliyetlerin seviyesi değişecek buna bağlı olarak üretim düzeyi arttıkça ölçeğe göre artan getiri durumunda maliyetler azalacaktır (Çermikli, 2002:30).

Asimetrik bilgi sorunun çözümünde banka önemli bir yere sahiptir. Mevduat olarak topladığı kısa vadeli fonları, kredi olarak uzun vadeli fonlara dönüştüren ticari bankalar; kendisine borç veren ajanları (mevduat sahipleri) ve kendisinin borç verdiği ajanları (kredi müşterileri) yakından izleyerek, onlar hakkında bilgi toplar. Topladığı bu bilgileri bir havuzda birleştirerek, asimetrik bilgi sorununun yol açtığı ters seçim ve ahlaki tehlike davranış biçimlerinden kaçınmaya çalışırlar.

Bankalar ters seçim sorununu ortadan kaldıracı olmak için fon aktardığı kesimlerden kredi karşılığı olarak teminat alırlar. Bu teminatların varlığı, kredilerin geri dönmemesine karşı bir güvencedir. Kredi, riskli bir projeye verilmiş olsa bile, meydana gelebilecek herhangi bir kayıp teminatın paraya çevrilmesi ile giderilebilir. Bu yöntemle ters seçim davranışının ortaya çıkması önlenmiş olur.

Bankalar, ahlaki tehlike sorununun yarattığı sonuçları da ortadan kaldıracı olmak için; kredi açtıkları kurumun krediyi nasıl kullandığını yakından izleyecek yöntemler geliştirirler. Kredi açılan şirketin mali tablolarını incelemek ahlaki tehlike davranışının önlenmesinde etkili olan yöntemlerden biridir.

Kredi taleplerinin belirsizlikle arttığı bir ortamda, ters seçim ve ahlaki tehlike sorunlarını ortadan kaldırmak veya azaltmak için bankalar faizleri artırmak yerine kredi tayinlaması (credit rationing) yoluna da gidebilirler. Eğer kredi talebi, kredi talebinde bulunanların riskliliğinde bir artışla birlikte artıyorsa bu durumda arz talep dengesinin sağlanabilmesi için bankaların faiz

oranlarını artırmaları gerekir. Bu durumda yüksek faiz oranını ödemeye sadece riski yüksek yatırımcılar gönüllü olacak ve kredinin verilmesi durumunda da alınan kredinin projenin başarısızlığı ihtimali dahilinde geri ödenmemesi(default) riski doğacaktır.

Böylece faiz oranları artıkça piyasadaki riskli grup havuzu büyüyecek, yüksek risk grubu aldığı krediyi geri ödeme olasılığının düşük olduğunu bildiğinden daha fazla kredi talep edecektir. Haliyle daha yüksek faiz oranları daha büyük ters seçim etkisi doğurarak geri dönmeyecek kredilerin bankalar tarafından finanse edilmesini sağlayacaktır (Stiglitz and Weiss, 1981: 393).

Kuşkusuz, simetrik bilgi ortamının varlığı, bankaların verdikleri krediyi borçlunun nasıl kullanacağını da bilmesini beraberinde getirmektedir. Ancak bilgi asimetrisinin olması, bankaların kredi vadelerini ve faiz oranlarını düşük riskli talepleri çekmek ve verilen kredinin geri ödenmesini mümkün kılacak şekilde ayarlamaya ve kredi kullanırken müşteriye göre fiyatlandırma davranışına gitmelerine neden olmaktadır.

1.2.3. Bankacılık Endüstrisinde Fiyatlandırmaya İlişkin Çerçeve

Genel olarak iktisat teorisinde fiyatlandırma davranışı ve bir firma olarak bankanın analizi ve bankacılık endüstrisinin varlık nedenlerinin ele alınması, bankacılık sektöründe fiyatlandırma davranışına ilişkin belirli bir teorik çerçevenin oluşturulmasına da imkan vermektedir. Bu bağlamda fiyatlandırma davranışının temel unsurları aşağıdaki basit model çerçevesinde ele alınabilir (Karacan, 1996 : 25-29) :

Bankacılık endüstrisinde fiyatlandırma davranışına konu teşkil edecek ilk unsur mevduatın fiyatı bir diğer deyişle mevduata ödenen faiz oranı (r_D) olmaktadır. Bankalar bilançoda yer alan durumuna göre birisi pasif diğeri aktif nitelikli başlıca iki tür ürünün üreticisi durumundadırlar. Pasif nitelikli ürün bankaların mevduat toplamalarıdır. Teorik olarak bir bankaya mevduat yatıran kişi bankadan mevduat talebinde bulunmaktadır. Böylece mevduatın bankalar

açısından ikili karakteristiği ortaya çıkmaktadır. Mevduat bir yönüyle, banka üretiminin temel girdilerinden birini oluşturmakta ve bu girdiyi bankalar kredi şekline çevirerek piyasaya sunmaktadırlar. Diğer yönüyle mevduat bankalarca piyasaya, mevduat sahiplerine sunulan bir bankacılık ürünüdür. Mevduat sahipleri diledikleri bankadan diledikleri miktarlarda ve türde mevduat talep ederek ve ellerindeki parasal fonları bu kuruluşlara belirledikleri tercih kalıpları ile aktararak (arz ederek) mevduat satın alırlar.

Konu bankacılık sisteminin kar fonksiyonu aşağıdaki gibi tanımlanarak açıklanabilir :

$$p = ILL - RlI - S - E - (r_D D - r_W W - C) - G \quad (1)$$

Burada; p kar; r_L ve r_I krediler ve yatırımlar (iştirakler, pay senedi, tahvil gibi) ortalama getiri oranını; L ve I ortalama kredi ve yatırımları; S banka hizmet gelirlerini; E ve C ise diğer faaliyet kar ve zararlarını ; r_D mevduata ödenen ortalama faiz oranını; r_W banka çalışanlarına ödenen ortalama ücret haddini; D ortalama mevduat miktarını W dönemde kullanılmış işgücü-yıl olarak emeği; G ise bankanın aktif ve pasiflerinin sermaye kazanç (veya zararlarını) göstermektedir.

Burada, işgücünün fiyatının belirlenmesi bankacılık endüstrisinde kaynakların sağlanması ve tahsisi açısından ikinci derecede bir sujettir. S şeklinde ifade edilen banka hizmet gelirlerinin ise bir kısmı bazen kredi faizine ek yıllık yüzde oranı olarak belirlendiğinden, bunu da r_L oranı içinde hiç olmazsa basitlik sağlamak amacıyla düşünmek olasıdır. Diğer unsurlar (E,C,G) birer artık olarak ortaya çıkan kavramlar olduklarından yukarıdaki uzun fonksiyon aşağıdaki gibi kısaltılabilir. Endüstrideki i inci firmanın karı şöyle yazılabilir :

$$P_i = r_L L_i - r_D D_i \quad (2)$$

k mevduat munzam karşılıkları oranı ve R de bu karşılıkların miktar düzeyi ise bu fonksiyon aşağıdaki kısıtlara tabidir:

$$L_i = (1 - k)D_i \quad (3)$$

$$D_i = \frac{R_i}{k} \quad (4)$$

$$R_i = D_i - L_i \quad (5)$$

$$L_i = \frac{(1 - k)}{k} R_i \quad (6)$$

(2) no'lu eşitliğin sırasıyla L ve D 'ye göre kısmi türevleri alınırsa:

$$\frac{dP_i}{dL_i} = r_L > 0 \quad (7)$$

$$\frac{dP_i}{dD_i} = r_D < 0 \quad (8)$$

$$P_i = r_L(1 - k)D_i - r_D D_i \quad (9)$$

Esas olarak, her firmanın piyasadaki denge koşulunu marjinal maliyet-fiyat eşitliği belirleyecektir. Mevduat birimi başına maliyeti daha yüksek ya da elverişsiz olan bir banka için yapılacak olan mevduat talep ve maliyet denge koşullarını daha uygun düzey ve bileşimlere getirecek re-organizasyon çalışmaları yapmak, diğer bazı kendisine benzer durumlardaki bankalar ile birleşme girişimlerinde bulunmak ve para otoritelerini kendi amaçlarına daha uygun kararlar almaya yöneltmeye çalışmaktır. Maliyet yapısı daha uygun durumda olan bir banka reklam, şube yaygınlaşması, mevduatını daha çekici kılacak önlemler ile toplam mevduat içindeki payını artırmaya yönelebilir.

Banka yöneticilerinin ve personelin kalitesi, müşteri kitlesinin ekonomik ve sosyal özellikleri, firmaların ve aile bireylerinin tercih kalıpları ve kriterleri veri olarak alındığında bir bankanın mevduatının endüstrinin toplam içindeki payı artıkça bu bankanın mevduat toplama çabalarında azalan verimler kanunu etkisini gösterecektir. Bunun sonucu olarak belli bir bölgede açılacak birbirine yakın şubelerin ve reklamlara harcanacak paranın marjinal yararı gittikçe azalacaktır. Bunun varacağı noktayı ise ilgili bankanın maliyet yapısı belirleyecektir. Maliyet yapısı uygun durumda olmayan bir banka için asıl sorun mevduat toplama değil de maliyet dengesini uygun şartlarla yeniden bulabilmektir. Çünkü; maliyet yapısı düzelmedikçe böyle bir bankanın mevduatını artırması, karlı duruma geçmesi olanaksızdır ve bu bankanın maliyet yapısı değişmeksizin mevduat açısından endüstrideki payını genişletici önlemlere başvurması anlamsızdır.

Yukarıdaki eşitsizliklerde mevduat faiz oranı r_D şeklinde ortalama oran olarak belirtilmiştir. Gerçekte bankalar tek tür mevduat yerine değişik türlerde (vade farklılığı, mudi itibarı ile ilgili değişiklikler) mevduat kabul ettiklerinden r_D oranı ağırlıklı bir ortalama orandır.

i 'nci bankanın kabul ettiği mevduat türleri $j = 1, 2, 3, \dots, n$ ise:

$$r_D D_i = \sum_{j=1}^n r_{DJ} D_{ij} \quad (10)$$

olarak ifade edilebileceğinden türlerine göre değişmek üzere mevduata değişik faiz oranları tespit edilebilecektir.

Belirlenmesi gereken bir diğer fiyat bankaların mevduat şeklinde topladıkları kaynakların kullanım alanlarının fiyatlandırılması sorunudur. Bu ise ülkede kredi faiz oranlarının ne olacağı sorusunun temel olarak yanıtıdır.

Değişik kredi türleri için piyasada değişik faiz oranları cari olabilir. Bu durumda bankalar karlarını maksimize etmek için ellerinde bulunan kredi

olarak verilebilir fonlarını bu amaca uygun olarak söz konusu değişik kredi türleri arasında dağıtacaklardır.

Değişik faiz oranlarına sahip kredi türleri $j = 1, 2, 3, \dots, n$ ise :

$$r_i L_i = \sum_{j=1}^n r_{Lj} L_{Lj} \quad (11)$$

olacaktır. Böylece faiz oranı yükselen kredi türünün o bankanın kullandığı krediler içinde oranı yükselecektir.

Bir diğer fiyatlandırma objesi, mevduat munzam karşılık oranları ve disponibilitate oranlarının belirlenmesidir. Bu oranın (k) değişmesi ile kredi hacmi genişletilip daraltılabilir. Böylelikle, kar fonksiyonundaki parametrelerin değişmesi ile bankaların maliyet yapıları değiştirilebilir.

1 no'lu eşitlikte, bir gelir unsuru olarak yer alan banka hizmet gelirleri (s) hem miktar hem de çeşit olarak modern finansal piyasalarda oldukça geniş boyutlara ulaşmıştır. Bankalar bu hizmetleri karşılığında miktarı mutlak ya da oransal olarak belirlenen ücret, komisyon vb. gelir tahsil ederler. Hatta bu hizmetlerin bir kısmının kredi kullandırmanın müşterek ya da yan unsuru olarak da yapıldığı görülmektedir. Böylece, kredi kullandırılmasında faiz tahsiline ve krediye bağımlı olarak belli bir oranda komisyon ve ücret tahsili ortaya çıkar. Hizmet geliri eğer yıllık yüzde oran olarak belirlenmiş ise kredinin maliyetine (kullanan firma açısından) ya da getirisine (banka açısından) tıpkı bir faiz oranı gibi girer ve bu oranı artırıcı bir etki yapar. Eğer s komisyon oranı ise:

$$P_i = (r_L + s)(1 - k)D_i - R_D D_i \quad (12)$$

olur.

Gerek fiyatlandırma davranışlarını belirleyen mikro ekonomik faktörler gerekse bir firma olarak bankanın analizi ve fiyatlandırma davranışına ilişkin

Çizilen teorik ereve ötesinde bir bankanın fiyatlandırma davranışının banka yönetiminin iş yapma biçiminin de bir uzantısı olduğunu belirtmek gerekir. Yönetim, fiyatları saptarken hizmetin sunulmasındaki amacı kendisine açıkça sormalıdır. Amaç mevduatı cezbedip bu mevduatı elde tutmak mıdır? Sunulan hizmet diğerk bankalarca da sunulduğu ve müşterilerin bu bankalara kaymalarına engel olmak için mi sunulmaktadır? Hizmet kendi başına bir gelir kaynağı mıdır? Bu sorulara verilecek cevaplar da fiyatlandırma davranışında önemli rol oynamaktadır.

Aynı şekilde, banka yönetiminin büyüklük, karlılık arasındaki tercihleri veya yenilikçi bir banka ya da yeni açılan şubeleriyle genişleyen bir banka mı olacağı yönündeki politikaları ve yönetimin bankanın imajı hakkındaki hedefleri de fiyatlandırma davranışını etkileyecek diğerk unsurları oluşturmaktadır (Tunay vd., 1998 : 64).

1.2.4. Banka Hizmet Üretiminde Gözlenen Özellikler ve Maliyet Karlılık Üzerindeki Etkileri

Bankacılık endüstrisinde fiyatlandırma davranışına çizilen teorik ereve ötesinde bankaların bizatihi ürettikleri hizmetin doğasından kaynaklanan özelliklerin de maliyet ve karlılık yapısı üzerindeki etkilerinin ele alınması gerekmektedir.

Esas olarak, bankalar diğerk işletmelerden farklı olarak çevrelerinden aldıkları parayı yine para ile değıştirmekte ancak paranın bankacılık sürecinde değışik dönüşümlere uğraması söz konusu dönüşümler itibariyle banka firmasını diğerk firmalardan ayırmaktadır. Bu dönüşümler şöyle sıralanabilir (Kaval, 1995: 4) :

a) **Vade Dönüşümü**; Banka kendisine sunulan kısa vadeli fonları, daha uzun vadeli fonlara dönüştürmektedir. Vadeli veya kısa vadeli mevduatı bünyesinde birleştirerek, uzun vadeli kredi verebilmekte, iştiraklerde bulunmaktadır. Böylece kısa vadeli fonlar uzun vadeli fonlara dönüşür.

Kullandığı kısa vadeli fonlara, kullandığı uzun vadeli fonlardan daha düşük faiz vererek kar elde etmekte ve bankanın esas kar kaynağı bu vade dönüşüm primi olmaktadır.

b) **Ölçek (Miktar) Dönüşümü**; Kendisine sunulan küçük tutardaki fonları birleştirerek, daha büyük tutarlı fonlar sekline dönüştürür ve böylelikle küçük ölçekli tasarruflar, büyük tutarlı yatırımlar haline gelir.

c) **Çeşit Dönüşümü**; Banka kendisine sunulan, mevduat, kredi, ödünç havale gibi isimlerle anılan fonları yine kredi, menkul kıymet, altın ve döviz gibi yatırımlara dönüştürerek paraya çeşit değişimi kazandırır. Ayrıca yabancı para cinsinden ödünç fonlar, yerli para cinsine dönüşür.

d) **Risk Dönüşümü**; Kredi veren her kişi veya kuruluş belirli bir riski de üstlenmiş olur. Bankaya kredi veren kuruluştaki aynı riskle karşı karşıya kalır. Ancak; banka kredi kullandırırken diğer kişi ve kurumlara oranla daha titiz davranması ve yetkili kamu organlarınca denetleniyor olması, onların mukayeseli olarak riske karşı daha iyi korunmalarına yol açar. Dolayısıyla, banka kredi talep edenle, krediyi kullandıran halk arasında girerek, kredi kullandıranın riskini kısmen üstlenir veya azaltır.

e) **Yer Dönüşümü**; Para arz edenlerle, para talep edenler arasındaki coğrafi yer farkı bankalar sayesinde giderilmiş olur. Fonların kullanılmadığı küçük yörelerin tasarrufları, ticaret ve endüstri merkezlerinde kullanılmış olur. Böylece tasarruf edilen yer ile bunun kullanıldığı yer arasındaki coğrafi farklılık giderilmiş olur.

f) **Hacim Dönüşümü** ; Bazı koşullarda banka, kendisine sunulan fonlardan daha fazlasını fon talep edenlere verebilir. Özellikle; kaydi para yaratma, aval, kefil, garanti verme olanakları onlara aldıkları krediden, daha fazla kredi kullandıran kurum olma özelliği kazandırır.

Bu dönüşümlere bağlı olarak, banka ürünlerinin stoklanamaması, hizmetlerin ürün yelpazesi şeklinde sunulması ve üretim sürecinde iki alanın varlığı bankaların maliyet ve karlılık yapıları üzerinde belirleyici olmaktadır.

1.2.4.1. Banka Ürünlerinin Stoklanamaması

Banka ürünlerinin stoklanabilir olmaması, üretim ve pazarlama politikaları açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Stoklanabilme özelliği olmadığı için, hizmet talebi doğduğu anda, bankanın bu hizmeti hemen arz edebilir olmasını gerektirmektedir. Bu nedenle bankalar, kapasitelerini her zaman talebin maksimum olduğu düzeye göre hazır bulundurmak zorunda kalırlar. Bu da banka işletmelerinde sabit maliyetlerin yüksekliğinin nedenini açıkladığı gibi, maliyet kontrolünde belirli bir sınırın olduğuna, kurulu kapasiteden her zaman tam yararlanılamayacağı için, maliyetlerin belirli bir kısmının kullanılmayan kapasite gideri olarak katlanılmak zorunda kalınacağına işarettir (Kaval, 1995: 5).

Bazı durumlarda, bir hizmetin sabit maliyetinin tamamının kapsanmadan yalnızca değişken maliyetlerini karşılayabilecek şekilde fiyatlandırılması banka için daha yararlı olabilir. Bankalar, önemli ölçüde atıl kapasite nedeniyle, toplam maliyetlerinde herhangi bir yükselişe neden olmadan ilave bir üretim hacmi sunma durumunda da olabilirler. Ancak kullanılmayan kapasiteyi, mevcut bir hizmetin genişletilmesi veya diğer hizmetlerin alternatif kullanımı için bir olanak olarak değerlendirmek gerekir (Tunay vd., 1998: 76).

1.2.4.2. Banka Hizmetlerinin Ürün Yelpazesi Şeklinde Arzedilmesi

Bankalar hizmetlerini, tek tek, birbirlerinden ayrı politika ve yöntemlerle pazarlayamamaktadırlar. Zorunlu olmasa da, kredi müşterilerinin aynı zamanda mevduat hesapları bulunduğu, bunların bankaya para yatırmadan veya kredi kullanmadan bankaların salt hizmet işlemlerinden de

yararlandıkları, kiralık kasa, şirketlerin menkul kıymet ihraçlarına aracılık gibi hizmetleri bazen bedelsiz de olsa kullandıkları görülür. Banka, müşterilerini elde tutabilmek, rakiplerine kaptırmamak için bazı işlemleri bedelsiz, bazılarını da maliyetlerinin altında arz etmek zorunda kalabilir. Karlı çalıştığı işlemler ile de, bu zararlarını dengelemeye çalışırlar. Aksi takdirde, yani karlı olmayan hizmet türlerinin arzından vazgeçilip, sadece karlı hizmet türlerinin arzına devam edilmesi durumunda banka, müşterilerini kısa sürede kaybedebilir.

Bu durum, banka pazar hizmetlerinin bir “ürün demeti” şeklinde arz edilmeleri zorunluluğuna bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Banka pazar hizmetleri, bir bileşim şeklinde arz edilince, her bir hizmet türünden elde edilen hasılatı, sadece elde edildiği ürünün hasılatı olarak görmemek “hasılat bileşimi” olarak yorumlamak gerekir.

Nitekim müşteriye yönelik örgütlenme tiplerinde, bir müşteri grubunda, aynı müşteri temsilcisi tarafından değişik banka hizmetleri bir hizmet bileşimi şeklinde sunulmakta ve bu servis yöneticisi müşterinin her türlü isteğini gidermeye çalışmaktadır. Bu tip örgütlenme modellerinde, servis yöneticisinin her bir hizmet türünde, elde ettiği hasılatla yaptığı giderler karşılaştırılıp, kar yada zararı hesaplamaya çalışılırsa, görülecektir ki, o serviste çalışan tüm elemanların giderleri hasılatın elde edilmesi için müşterek gider niteliği kazanacak ve hizmet türleri bakımından maliyetleri hesaplamada güçlüklerle karşılaşılacaktır. Dolayısıyla maliyetler de birleşik maliyet sekline dönüşecektir. Nitekim, banka merkezinde ve şubelerinde çoğu giderler, bir hizmet (ürün) türünün değil, ürün yelpazesinin maliyeti olarak doğmaktadır (Kaval, 1995: 6-7).

1.2.4.3. Üretim Sürecinde İki Alanın Varlığı

Bir firma olarak bankanın analizinde de değinildiği gibi, bankacılık endüstrisinde üretim sürecinin ilk aşaması bankanın (krediler hariç) müşterilerine sunduğu tüm hizmetler ve yatırım fonlarından oluşmaktadır. İkinci aşama bu fonun borç ve yatırımlarda kullanılmasıdır ki bankalar kazançlarının büyük kısmını bu safhadan elde ederler. Bu nedenle bankacılar, ilk aşamanın tüm çabalarını ikinci aşamaya fon sağlama çabaları olarak görürler. Dolayısıyla, ilk aşamanın hizmetlerinden sağlanan kazanç, ikinci derecede önemlidir (Tunay vd., 1998: 63).

Üretim sürecinde varolan söz konusu iki aşamaya benzer şekilde, bankaların maliyet ve hasılatları da iki farklı alanda doğmaktadır. Bu bağlamda, "Para-Finans Alanı" denilen veya "fon transfer alanı" da diyebileceğimiz birinci alandan; "parasal kullanım olanaklarının, sağlandığı ve kullanıldığı soyut etkenlik alanı" anlaşılmaktadır. Bu alanın ürün veya hizmetleri, alacak haklarının kazanılması, borçların sona ermesi, yeni alacak ve borçların meydana gelmesidir. Banka esas fonksiyonunu bu alanda yerine getirmekte ve yukarıda ele alınan paranın dönüşümleri burada meydana gelmektedir.

"Servis Alanı" "İşlem Sektörü", Operasyonel Alan veya "Teknik Örgütsel Alan" da denilebilen ikinci alan ise; "tüm beşeri çabaların sarfedildiği, makine ve malzeme kullanımları ile maddi tüketimlerin meydana geldiği, teknik örgütsel üretim alanı"dır. Bu anlamda, para alışverişlerinin olduğu, yani bankanın kredi kullanıp, bunları değişik şekillerde plase ettiği ve fiziki tüketimler değil de zamanın bir fonksiyonu olarak gelir ve giderlerin olduğu boyut para-finans sektörünü oluşturmaktadır. Gerek bu işlemler için, gerekse bu işlemlerin dışında hizmet işlemleri denilebilecek ve bankanın parasal kaynak kullanmasına neden olmayan işlemler için gerekli, somut tüketimlerin olduğu alan ise servis sektörü olmaktadır.

Servis sektörü, banka müşterilerine, dar anlamda bankacılık hizmetleri sağlarken, ağırlıklı para-finans sektörünün aktif hale gelmesine yaramaktadır. Her para-finans sektörü ürünü, mutlaka, servis sektörünün

kullanılmasını gerektirirken, servis sektörü hizmetleri için, para-finans sektörünün kullanılması gerekmemektedir. Çünkü, banka bu hizmetlerde kendi sağladığı fonları değil, müşterinin fonlarını yer dönüşümüne tabi tutmaktadır (Kaval, 1995: 7).

1.2.5. Bankacılık Endüstrisinde Fiyatlandırma Kararını Etkileyen Faktörler

Bankacılık endüstrisinde fiyatlandırma davranışını etkileyen faktörler, endüstrinin kendi karakteristiklerinden kaynaklanan mikroekonomik faktörler ile yasal-kurumsal çerçeve ve ülkedeki politika tercihlerini içeren makroekonomik faktörler şeklinde ikili bir ayırımla ele alınabilir. Bunun yanında fiyatlandırma davranışında rol oynayan faktörler olarak, müşteriye ilişkin kredi değerliliği, pazarlık gücü ve kredi koşulları gibi unsurlara da değinilmesi gerekmektedir.

1.2.5.1. Mikroekonomik Faktörler

Bankacılık endüstrisinde fiyatlandırma davranışını belirleyen mikroekonomik faktörler, incelendiği üzere, maliyet unsurları ve rakip bankaların fiyatlandırma politikaları başlıkları altında ele alınmaktadır.

1.2.5.1.1. Maliyet Unsurları

Bankacılık endüstrisinde, diğer endüstrilerde olduğu gibi, dönem sonunda değerlendirilecek bir stok olmadığı için ürün değerlendirmesinden çok, fiyatlama amacıyla birim maliyet hesapları yapılır.

Fiyatlama amacıyla hesaplanan birim maliyetler;

1. Uzun dönemde tüm faaliyetlerle ilgili sabit ve değişken tüm maliyetleri,

2. Kısa dönemde ise, sadece sınırlı durumlarda ortaya çıkan kısmi ve değişken maliyetleri kapsamalıdır. Bu maliyetler fiyatlama davranışında, fiyatların alt sınırını oluştururlar. Ancak bu durum firmanın hiçbir zaman maliyetinin altında fiyat saptamayacağı anlamına gelmemektedir.

Ayrıca, bankanın verimli çalışan bölümleriyle verimsiz çalışan bölümlerini ortaya çıkarmak ve verimsiz çalışan bölümlerde gerekli tedbirlerin alınması amacıyla maliyet kontrolü de yapılmaktadır. Mevcut koşullar altında olması gereken maliyetlere ulaşılması amaç edinilir. Bankalarda para - finans sektöründen çok, servis sektörü (işlem) maliyetleri, değişik bölüm ve şubelerde izlenerek; kabul edilebilir sınırlara ne derece yaklaşıldığı veya uzaklaşıldığı ortaya çıkarılmaya çalışılır.

Bu bağlamda, bankaların personel yapısı, faaliyet gösterdikleri yerlerin yerleşim maliyetleri ve kiralari, büro, tesis ve donanım ile bunların bakım giderleri, haberleşme giderleri, reklam ve temsilcilik giderleri, otomasyon ağlarının düzeyi vb. gibi giderleri, personelin eğitim ve geliştirme giderleri fiyatlandırma davranışının önemli belirleyicilerinden olabilmektedir (Kaval, 1995: 13).

Diğer taraftan bu sabit giderlerin ne derece verimli alanlarda değerlendirildiği tartışmalıdır. Bazı havayolları, uçuş saati geldiğinde, ekonomi mevkiinde oturan yolcularının, ücret farkı ödenmeksizin, birinci sınıf mevkiye geçmelerini teşvik etmektedir. Böylece yolcuların çoğu, büyük bir

ihтимalle, birinci sınıf mevkide yolculuk yapma düşüncesi ile, o şirketi tercih edebilmektedirler. Böylelikle, o gösterişli koltuklar, bomboş kalmaktansa, işe yaramış olmaktadır. Çünkü uçak ve o koltuklar boşta kalsa, tamamen dolu da olsa, havayolu şirketi aynı harcamaları yapmak ve çok sayıda iyi eğitim görmüş elemanı istihdam etmek zorundadır (Nadler, 1998).

Aynı yaklaşım, bankacılık sektörü için de düşünülebilir. ATM (otomatik vezne makinaları)'ler boş koltuklar gibi atıl kalabilir ya da, insanlar, şubeden, doğrudan ilgili personelden hizmet almak yerine, ATM'lere yönelmeleri teşvik edilebilir. Böylelikle personel ücretlerinden de büyük tasarruf sağlanabilir. Ancak burada başka bir düşünce ağır basabilir. Eğer banka yönetimi, şubedeki personelin çapraz satış gerçekleştirerek, kapıdan giren müşteriye ilave farklı ürünler satabileceğini düşünüyorsa, özellikle, insanların şubeden içeriye girmelerini teşvik edebilir.

Daralan piyasa koşullarında sabit giderleri azaltmak amacıyla, şube kapatmaları ve şube birleştirmeleri, buna bağlı olarak, personel sayısının azaltılması sık olarak başvurulanan yöntemlerden biridir. Ancak bazen, daralan piyasa koşulları bulunmasa dahi, şube birleştirmeleri ve açığa çıkan personelin, bankanın diğer alanlarında istihdam edilmesi gündeme gelebilmektedir. Böylece, fiyatlama kriterleri arasında, sabit giderlerin payı en alt düzeye indirilmeye çalışılmaktadır.

Kuşkusuz maliyet unsurları, fiyatlandırma davranışı için bir bilgi kaynağı olmakta ve yol gösterici rol oynamaktadır. Bu sebeple, bankanın muhasebe düzeni ve hesap planı fiyatlandırma davranışı için yol gösterecek detayda olmalıdır. Ayrıca birim maliyetlerin hesabı için müşteri sayısı, müşterilerin yaptığı işlem sayısı, mevduat ve kredi hesap sayıları gibi iyi bir istatistiki bilgi derlenmesine gereksinim bulunmaktadır (Tunay vd., 1998: 65).

1.2.5.1.2. Rakip Bankaların Fiyatlandırma Politikaları

Rekabetin koşulları piyasadan piyasaya değişik olsa bile, hiçbir banka rekabetin ve rakiplerinin fiyatlandırma davranışlarından bağışık değildir. Fiyatlandırma sürecinde, rakiplerin işletme maliyetinde mevcut olabilecek değişiklikler, rekabetin yıpratıcılığı ve fiyat değişiminin rakibi benzer bir uygulamaya yöneltip yöneltmeyeceği mutlaka hesaba katılmalıdır.

Rekabetçi ortamda bazen rakip bankalar, pazara girme, pastadaki payı büyütmeye vb. amacıyla düşük bir fiyatlandırma davranışı izleyebilmektedir. Hiç bir şekilde maliyet hesabına dayanmayan bu politikalar nedeniyle, diğer bankalar da, en azından belli bir süre için, zararına işlem yapma pahasına, tavizli fiyatlandırma davranışında bulunabilirler. Bu gibi durumlarda rasyonel fiyatlama yöntemleri anlamını yitirebilmekte ve tamamen rakip bankaların uygulamalarına bağlı olarak, fiyatlama yapılabilmektedir.

Öte yandan, fiyatlandırma davranışının kendisi kadar, fiyatlandırma sürecinin hızı da rekabetçi piyasada ayakta kalabilmenin ve öne geçebilmenin en önemli şartlarından biridir. Nitekim birçok banka, çok kısa sürelerde tüm ürünlerinin fiyat yapılarını aktif – pasif komitelerinde değerlendirerek, piyasanın nabzını ellerinde tutmaktadırlar (Fleming, 1999).

Ayrıca çoğu durumda, fiyatlandırma davranışında müşteri ve rakip bankaların fiyatlandırma davranışlarının birleşik etkisi maliyet unsurlarının etkisinden daha büyük olabilir. Bunu söylemek maliyet bilgisinin önemini küçümsemek değil, fiyat saptamanın boşlukta yapılamayacağını vurgulamaktır (Tunay vd., 1998: 68).

1.2.5.2. Makroekonomik Faktörler

Kuşkusuz, bankacılık endüstrisinde fiyatlandırma davranışının mikroekonomik temelleri ötesinde, ülke ekonomisinin makroekonomik politika ortamında yapılan tercihler ile politika ortamını çevreleyen yasal-kurumsal düzlemin de özellikle kredi fiyatlandırması üzerinde önemli etkisi bulunmaktadır.

Yasal-kurumsal çerçeve, fiyatlandırma sürecinde bankacılık endüstrisinin yasal kısıt ve imkanlarını belirlemenin yanında düzenleyici otoritenin denetim-gözetim davranışına ilişkin unsurları da içine almaktadır. Makroekonomik politika tercihleri ise, büyüme oranı, enflasyon düzeyi döviz kuru rejimi ve söz konusu değişkenlerin izleyeceği seyrin yanında iktisadi ajanların geleceğe yönelik beklentileri de fiyatlandırma sürecine teorik düzeyi doğrulayan ampirik bulgular aracılığıyla da etki etmektedir.

1.2.5.2.1. Yasal – Kurumsal Düzenlemeler

Bankacılık endüstrisine yönelik olarak yapılan yasal-kurumsal düzenlemeler, bir yönüyle izlenen para politikasının gereklerine uygun olarak bankacılık endüstrisini yönlendirmeyi diğer yönüyle de sistemin genel yapısı ve işleyişine yönelik olarak yapılan düzenlemeleri kapsamaktadır.

Bankalar topladıkları mevduatın tümünü, devlet tarafından yapılan düzenlemeler gereği plase edilebilir fon olarak kullanmazlar. Öncelikle toplanan mevduatın bir bölümü “zorunlu karşılık” adı altında Merkez Bankası’na haftalık olarak yatırılır ve bu fonlardan gelir elde edilemez veya düşük düzeyde gelir elde dileyebilir. Bunun dışında disonibilite için de yine mevduatın belirli bir oranı hazine bonosu ve devlet tahvili alımında kullanılır. Bu yüzden disonibilitenin bankalara getirisi mevcuttur. Dolayısıyla tüm bu

paylar çıktıktan sonra kalan miktar bankalar için plase edilebilir fonu oluşturur.

Bu bağlamda, bankacılık endüstrisine yönelik karşılık uygulamaları, bankaların topladıkları mevduatın önemli bir bölümünü serbestçe kullanamamalarını ve mevduat maliyetinin diğer borçlanma araçlarına oranla önemli miktarda artmasına neden olabilmektedir (Tunay vd., 1998: 41).

Öte yandan, bankacılık endüstrisine ve genel olarak finansal piyasalara ilişkin yasal-kurumsal çerçevenin oluşturulması ve çeşitli düzenlemelerin yapılmasının, bir diğer deyişle sisteme devlet müdahalesinin temellerini, yukarıda ele alınan asimetrik bilgi sorunuyla beraber doğan piyasa başarısızlıklarında aramak gerekmektedir. Özel olarak bankacılık sektörüne yönelik düzenlemelerin yanı sıra finansal piyasalara yönelik olarak devletin müdahalesi, piyasa kurumlarının oluşturulması ve düzenlenmesi ve diğer bazı araçlarla bu kurumlara müdahale etmesi biçiminde olmaktadır (Özer, 1999: 157).

Bu müdahale genel olarak sistemin sağlığı ve güçlendirilmesine ilişkin olarak getirilen düzenlemeleri kapsar. Nitekim, hukuki yapının yetersiz olduğu (bankalar, ticaret ve icra iflas kanunundaki yetersizlikler), uluslararası muhasebe standartlarının uygulanmadığı bir bankacılık sisteminde banka bilançoları şeffaf olamamaktadır. Bankaların risk düzeyi ve varlık kalitesi hakkında yeterli ve doğru bilginin tasarruf sahiplerine ulaşmaması, bankacılık sisteminin etkin çalışmasını engelleyecek bir güvensizlik ortamı yaratacaktır. Bilançoların şeffaf olmamasına bağlı olarak, batık kredi miktarı, aktif yapısı hususunda kamuoyunda yeterli bilginin olmaması bankacılık sisteminin genel olarak kırılganlığını artıracak ve kriz dinamikleri doğurabilecektir (Goldstein and Turner, 1998: 130).

1.2.5.2.2. Para Piyasasındaki Değişiklikler

Para ve paraya yakın likiditeye sahip kıymetlerin (hazine bonosu vb.) bir yıldan kısa vadeyle alınıp satıldığı piyasalara para piyasaları denir. Esas olarak finansal piyasaların, organize ve organize olmayan şeklinde ikili bir ayırımla ele alındığı düşünüldüğünde, bankacılık endüstrisi işlemlerin belirli kurallara göre yapıldığı organize olmuş para piyasalarının en iyi örneğini teşkil etmektedir (Başoğlu vd., 2001: 10).

Para piyasalarının önemi, iki banka arasında veya bir banka ile merkez bankası arasında meydana gelen kısa süreli para hareketlerini içermesi ve ulusal paranın fiyatının belirlenmesinde rol oynamasından ileri gelmektedir. Zira, bankalar arası para piyasasında oluşan faiz oranı birim fiyat olarak ulusal para cinsinden yapılan fiyatlamalar ve geleceğe yönelik projeksiyonlar için yol gösterici nitelik taşır.

Şayet para ticareti, iki veya daha fazla merkez bankası veya diğer farklı ülkelerin bankaları arasında gerçekleştiriliyorsa bu piyasa uluslar arası para piyasası adını alır. Ulusal para piyasasında fon kaynağını merkez bankası, mevduat, para piyasasının değerli kağıtları, banka sertifikaları ve interbank fonları teşkil ederken, uluslar arası piyasada vadesiz para, vadeli para ve banka kabullerinden oluşmaktadır.

Bankaların yurtdışından elde ettikleri kaynakların kullandırılış şekli, kredinin alınması sırasında yapılmış bulunan sendikasyon anlaşması ile belirlenmiştir. Bu tip kaynaklardan sağlanarak kullandırılan krediler, kendi maliyetlerine uygun olarak fiyatlandırılır. Yurtdışı kaynaklı fonların maliyetini, üzerinde anlaşılmış bulunan faiz oranı ve anlaşma kapsamında belirlenmiş bulunan diğer ödemeler oluşturur.

Banka yöneticilerinin amacı, riski minimize ya da getirinin maksimize edilmesi ya da kabul edilebilir bir risk çerçevesinde getirinin maksimize edilmesi olduğuna göre, banka bilançosunun pasifindeki kaynakların miktar ve çeşit açısından optimal bir dağılımının sağlanması gerekir. Banka

yöneticileri, makroekonomik politika ortamındaki değişikliklere göre aktif-pasif yönetiminde değişik davranışlarda bulunurlar.

Bu yönüyle para piyasalarında oluşan hareketler bankaların kaynak dağılımı ve hacimlerini yeniden revize etmek zorunda bırakır. Aksi takdirde sıkı rekabet koşulları altında başarılı olmak mümkün değildir. Nitekim bankalar, ortalama kaynak maliyetini aşağıya çekmek için pasifteki kaynak çeşitlerinden herhangi birine, para piyasasında faiz oranlarının düşmesine paralel olarak daha fazla ağırlık verirler ve böylece daha düşük faizle toplanan son birim kaynak hacmi, ortalama maliyeti daha da aşağıya çekebilir (Tunay vd., 1998:43).

1.2.5.2.3. Kur Politikası ve Açık Pozisyon

Makroekonomik politika tercihi olarak kur rejimi ve bu rejime bağlı olarak uygulanan politikalar, bankalar açısından döviz cinsinden borçlanmayı ve/veya fon plase etmeyi avantajlı hale getirebileceği gibi dezavantajlı duruma da sokabilir.

Bir bilançoda döviz üzerinden yükümlülükler ile varlıklar birbirine eşit değilse, yabancı para pozisyonu dengede değil demektir. Bu duruma yükümlülükler varlıklardan fazla olduğunda açık pozisyon, az olduğunda ise, fazla pozisyon adı verilir. Yükümlü olunan miktarın bir kısmının başka dövizler cinsine çevrilmesine pozisyon açmak denir. Bankalar açısından bu durum şu şekilde özetlenebilir: Özellikle ulusal paranın yabancı para birimleri karşısında, aşırı değerli tutulduğu dönemlerde, bankalar döviz cinsinden borçlanarak, ulusal para cinsinden plase edilebilir kaynakların üzerinden plasman yapmak, açık döviz pozisyonu almak suretiyle TL fonlama sağlamak anlamına gelecektir. Dolayısıyla, döviz cinsinden borçlanılan miktarın yasal karşılıklar ayrıldıktan sonra plase edilebilir bölümünün tamamının döviz olarak satılmaması, bir kısmının ulusal paraya çevrilmesi ve ulusal para olarak satılması söz konusu olmaktadır (Tunay vd., 1998: 51).

Kur politikasının ulusal parayı özellikle değerli tutacak şekilde yönlendirilmesine bağlı olarak bankalar, büyük ölçüde açık pozisyona yönelebilmekte ve bu işten büyük gelirler elde edebilmektedirler. Bu olgu neticesinde ulusal para olarak fon toplayıp, belli bir kar marjı eklendikten sonra plase edilmesi halinde daha yüksek bir kredi faiz oranı belirlenmesi gündeme gelecek iken, açık pozisyon sayesinde, bankalar ulusal para cinsinden kredilerin faiz oranlarını daha düşük olarak deklare edebilmektedirler.

1.2.5.2.4. Makroekonomik İstikrar ve Kredibilite

Sermaye hareketlerinin serbest olduğu ve finansal globalizasyon sürecinin yaşandığı bir ortamda ulusal iktisat politikalarına ilişkin tercihler aynı zamanda uluslar arası sermayenin davranışlarından da etkilenmektedir. Bu anlamda, döviz ve faiz gibi makroekonomik değişkenlerin değeri sadece yurtiçi para ve maliye politikaları tarafından değil özellikle sermaye hareketlerinin sıcak unsurlarına bağlı olarak da oluşmaktadır.

Esas olarak, bir ülkenin uluslar arası piyasalardaki kredibilitesi üzerinde, fiyat istikrarının varlığı, kamu borcu/GSYİH düzeyi gibi değişkenler ile siyasi istikrar, kurumların kalitesi gibi politik faktörlere uzanan bir dizi değişkenler seti etkide bulunmaktadır. Bu bağlamda ülkenin genel olarak uyguladığı politikaların uluslar arası piyasalarda uyandırdığı güven ve istikrar algılaması bankacılık endüstrisinin fon bulma imkanları üzerinde de belirleyici olmaktadır.

Bankacılık endüstrisi açısından kredibilitenin öneminin temelinde finansal piyasalarda asimetrik bilgi sorununun varlığı yatmaktadır. Hangi bankanın iyi banka ya da kötü banka olduğunu bilmeyen uluslar arası yatırımcılar açısından bilgi asimetrisini ortadan kaldıracı için uluslar arası kredi değerlendirme şirketleri bankaların bilançoları ve sistemin genel sağlığı üzerine çeşitli bilgi setleri oluşturarak müşterilerine sunmakta ve belirli bir

kredi değeri notu üzerinden bankalar derecelendirilmektedir (Mishkin, 1997: 203).

Bu çerçevede, uluslararası derecelendirme şirketlerinin belirli dönemlerde gerek o ülke ekonomisi, gerekse ilgili finans kurumları ve bankalar ile ilgili yapmış oldukları değerlendirmeler, kurumların uluslararası piyasalardan olan borçlanma maliyetlerini önemli düzeyde etkileyebilmektedir. Dolayısıyla verilen notlar ve yapılan değerlendirmeler, ilgili kurumun maliyetlerini etkilediğinden ya fiyatlarını diğer kurumların üzerinde belirlemesine neden olmakta, ya da çok düşük kar marjları ile, hatta belirli bir süre zararına işlem yapmalarını beraberinde getirmektedir.

Örnek olarak; kredi notu yüksek olan bir banka, çok uygun faiz oranları ve vadeleri ile uluslararası piyasalardan sendikasyon kredisi sağlayarak, aynı uygun koşullar ile müşterilerini kredilendirebilir iken, diğer bankalar bu olanaktan yoksun kalmaktadırlar. Bu nedenle, uluslararası piyasalardaki kredibilitesi yüksek olan bankalar, diğerlerine göre çok daha düşük faizlerle ve uzun vadelerle müşterilerine döviz kredisi kullanılabilmektedirler.

1.2.5.3. Müşteriye İlişkin Faktörler

Fiyatlandırma davranışı açısından müşteri en az maliyet unsurları kadar önemlidir. Bu anlamda belirtilmesi gereken önemli bir nokta, müşterinin bankanın sunduğu bir hizmeti, kendi sağlayabilse bile zamanını ve personelini bu işe ayırma, karmaşık ve güncel mevzuatı izlemeden kaçınma gibi nedenlerle tercih edebilmesidir. Böylelikle müşteri zamanını ve personelini daha yararlı olabilecek işlemlere yönltebilir. Bir hizmetin fiyatını müşterinin bakış açısından değerlendirmekten kaçınan bir banka, dar görüşlülükle davranıyor ve potansiyel bir kar ortamından vazgeçiyor demektir (Tunay vd., 1998: 79).

Bankacılık endüstrisi açısından fiyatlandırma davranışını etkileyen müşteriye ilişkin faktörler, kredi kullanıcısına ilişkin kredi değerliliği ve pazarlık gücü ve verilecek krediye ilişkin vade, teminat gibi koşullardan oluşmaktadır.

1.2.5.3.1. Müşterinin Kredi Değerliliği ve Pazarlık Gücü

Müşterinin kredi değerliliği ve pazarlık gücüne bağlı olarak oluşan fiyatlandırma davranışı, kredi vermenin riskine göre hesaplanmış veya diğer kriter ve parametreler uyarınca oluşan bir fiyatı değil, subjektif değerlendirmelere göre oluşan bir davranışı ifade eder.

Risk arttıkça fiyatın artmasına paralel olarak kredi değerliliği yüksek olan firmalara uygulanacak kredi faiz ve komisyon oranları, diğerlerine oranla daha düşük olmaktadır. Bir firmanın kredi değerliliği ne kadar yüksek ise, pazarlık gücü de o derece yüksek olup, fiyatlama konusunda, bankaların kar marjları oldukça düşük kalabilmektedir. Ancak prestij açısından dahi, müşteri listelerinde bu firmaların yer almalarına gayret gösterilebilmektedir. Diğer taraftan, bazı firmaların fiyata çok duyarlı olmalarına bağlı olarak, her bir işlem bazında aşırı pazarlıkların söz konusu olması, fiyatlandırma politikalarını -aslında yanlış olmasına rağmen- etkileyebilmektedir (Anderson, 2000).

Bazen fiyatlama yapılırken tek bir ürün bazında fiyatlama yapmak yerine, müşterinin bir bütün halinde banka açısından sağladığı verimliliği dikkate almak daha uygun bir yöntem olabilir. Bu nedenle, müşteriye sunulan farklı ürün ve hizmetlerin bir bölümünden önemli düzeyde verim elde ediliyorsa, müşterinin hassas olduğu ve fiyatta ısrarcı olduğu diğer bazı ürünlerde daha esnek bir fiyatlama yöntemi izlenebilir.

1.2.5.3.2. Vade , Teminat ve Geri Ödeme Koşulları

Genel kural olarak, vade uzadıkça risk arttığından, bu fiyata da yansiyacaktır. Vade uzadıkça, risklerin ortaya çıkma olasılığı giderek artmaktadır. Uzun süreler için verilen kredilerin faiz oranlarının yüksek olmasındaki bir diğer etken ise, yapılacak istihbarat ve projeksiyon çalışmalarının zaman alması ve maliyetli olmasıdır.

Uygulanacak faiz oranının sabit veya değişken olması da, fiyatlamayı etkileyen diğer bir kriterdir. Bankalar, kredi verirken, zaman içinde piyasadaki faiz oranlarının değişmesine bağlı olarak, vermiş oldukları faiz oranlarının değişeceğini de Genel Kredi Sözleşmeleri ile hüküm altına alırlar. Yani piyasadaki faiz oranları arttıkça, uygulanan faiz oranları da artacak, piyasadaki faizler düşerse, bankalar da faizlerini düşüreceklerdir. Ancak bu uygulama, bazı firmalar tarafından geleceğin belirsizliğini minimuma indirmek açısından, kabul görmemekte ve kredi vadesi boyunca sabit faiz oranı uygulanmasını talep edebilmektedirler. Böyle bir talep ise, normal şartlar altında (faizlerde önemli bir gerileme beklentisi yoksa), faiz oranlarını biraz daha yukarılara çekebilmektedir.

Kredi borçlusu kredi kuruluşundan aldığı borcunu bir defada geri ödeyebileceği gibi, kredi kuruluşu ile yaptığı sözleşmeye bağlı olarak, çeşitli zaman aralıklarında ve farklı tutarlarda ödeyebilir. Her bir ödeme şeklinde kredinin bankaya olan maliyeti, paranın zaman değerine bağlı olarak değişik olacaktır. Diğer bir ödeme şeklinde ise, borçlu, borcunu süresinden önce geri ödeme hakkına sahip olmaktadır. Bu durum, kredi alana, kararlaştırılmış süre ve ödeme şekillerini değiştirme olanağı vererek, krediyi alan bu işletmelere, esneklik sağlamaktadır. Bunların dışında, kredi sözleşmesi ile, bankaya, belirlenen sürenin sona ermesinden önce krediyi geri isteme hakkı da sağlanabilir (Aras , 1996: 83).

Teminat şartları ile kredi sözleşmelerindeki diğer koşullar da fiyatlamaları etkileyebilmektedir. Daha sağlam ve likit teminatlar ve

sözleşmelere banka lehine belirli hükümlerin konulması halinde, kredinin riski azalacağı için, bankalar daha uygun fiyatlama yapabilmektedirler.

II. BÖLÜM

TİCARİ KREDİLERİN FİYATLANDIRILMASI: FİYATLANDIRMA YÖNTEMLERİ VE KREDİ RİSKİNİN YÖNETİMİNE İLİŞKİN POLİTİKA VE ARAÇLAR

2.1. BİR FON KULLANIM ALANI OLARAK KREDİNİN ÖNEMİ VE FİYATLANDIRMA

Ticari bankalar, kaynak temin etmek ve bu kaynakları borç olarak vermek şeklinde iki temel fonksiyona sahiptirler. Bu anlamda, piyasadan topladıkları fonları çeşitli şekillerde plase etmek veya kullanmak zorundadırlar. Zira, toplanan fonların bir maliyeti söz konusudur ve bankalar, bu maliyetleri karşılamak ve ayrıca belli bir marjda kar etmek durumundadırlar.

Bankaların çeşitli kaynaklardan temin ettiği fonların en büyük kullanım alanı, ekonominin çeşitli sektörlerine sağlamış oldukları kredilerdir. Kredi, “bir süre sonra ödenmek vaadiyle mal, hizmet veya satın alma gücü sağlayabilmek yeteneği” olarak tanımlanabilir.

Günümüz iktisadi faaliyetleri açısından kredinin önemi, ülkenin veya ülkelerarası iktisadi faaliyetlerin sürdürülmesinde rol oynaması ve servetlerin değişimini, üretim ve dağıtımı kolaylaştırması ve böylelikle daha fazla üretime ve refah artışına imkan vermesinden kaynaklanmaktadır. Kredinin fonksiyonları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Tunay vd., 1998: 61) :

- Kredi, tasarrufların atıl kalmasını önlemek; üretilen malların bireyler tarafından kullanılmasını sağlamak için iyi bir araçtır.
- Kredi kullanan borçlular, aldıkları krediyi üretimini yaptıkları malın üretiminde veya diğer ihtiyaçlarında kullanırlar.
- Piyasa mekanizmasının işlediği ve devletin müdahale etmediği kredi piyasalarında tasarruf –yatırım eşitliği ve denge faiz haddi sağlanır.

- Alınan kredi ile gelecekte sahip olunacak gelirler hesabına harcama imkanı doğar ve böylece ekonomideki satın alma gücü artırılmış ve mübadele ağı genişletilmiş olur.

- Açılan kredilerin paraya çevrilme olanağı, kredi verenlerin vazgeçtikleri parayı vadeye kadar beklemeden tekrar elde etmelerini mümkün kılar. Bu durum, kıymetli senetlere istinaden verilen krediler için geçerlidir.

- Kredi, girişimcilerin çabalarına hız verir ve kendi tasarruflarının belirli bir seviyeye gelmesini beklemeden teşebbüslerini gerçekleştirme imkanı verir.

Kredinin bankacılık endüstrisi açısından önemi, bankaların en önemli ve en büyük gelir kaynağı yaratan aktiflerini oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla ticari kredilerin fiyatlandırılması, aynı zamanda banka aktif likiditesinin yönetimi anlamına da gelmektedir. Başarılı bir aktif yönetimi ve maksimum getiri için kredilerin en uygun faizle en iyi müşteriye verilmesini sağlamak şarttır.

Müşterilerin kredilendirilmesi, sunulan fonlara belli ödeme sürelerinin tanınmasını, kullanım ve geri ödeme koşullarını belirleyerek, alacakların güvenceye alınmasını gerektirir. Alacakların müşterilerden tahsil edilmesi, alacak sürelerini izleyerek, vadesi dolanları tahsil etmek ve gerektiğinde uyarı yöntemine başvurarak, kredilerin geri dönmemesi nedeniyle uğranacak kayıpların en az düzeyde tutulmasına ihtiyaç duymaktadır.

Bu sebeple bankanın kredi yöneticisine iyi tanımlanmış ve istikrarlı bir kredi fiyatlandırma sistemini sunabilmesi, kredi yöneticisinin de banka masraflarına oranla en yüksek verimi sağlayacak ve piyasadaki rekabet koşullarıyla uyumlu olabilecek bu sistemi iyice anlayabilmesi gerekir (Seval, 1990: 225).

2.2. KREDİ FİYATLANDIRMASI VE MALİYET- KARLILIK İLİŞKİSİ

Belirtildiği üzere, kar maksimizasyonu amacıyla hareket eden bir bankanın, amacını gerçekleştirebilmesi için maliyetlerin bilinmesi gerekmektedir. Ancak fiyatlandırma davranışı açısından sözü edilen birim maliyetler, her bir hizmet, müşteri ya da örgüt biriminin toplam kara katkısını ölçmek amacıyla hesaplanmayıp, daha çok fiyatlama politikasına ilişkin kararlar için belirlenen birim maliyetlerdir. Burada maliyetler ile bunların sağladığı hasılat arasındaki ilişkiler değil, maliyetlerle üretim miktarı ve hizmet türünün fiyatı arasındaki ilişkiler araştırılır (Kaval, 1985:21).

Bankanın topladığı kaynaklar bilançonun pasifine, bu kaynakların kullanımı ise aktife yansımaktadır. Pasif daima bankanın kaynak bulmaya yönelik faaliyetlerini, aktif ise bu kaynakların kullanım şeklini vermektedir. Bir bankanın kaynak maliyeti o bankanın kredi satış performansını oldukça fazla etkilemektedir. Bu bağlamda karlılık hesaplarında aktifin getirisi ile karşılaştırılacak maliyet, pasifin maliyeti olmaktadır. Dolayısıyla, aktifin maliyeti yine pasifin maliyetidir. Ancak aktifin getirisi ile karşılaştırılacak maliyetler, sadece pasifin maliyeti değil, bu işlemleri gerçekleştirmek için gereken işlem (servis) maliyetleri ve bu arada doğan risk maliyetlerini de kapsar. Bu maliyet kalemleri karşılaştırıldıktan sonra artan varsa kar olacaktır.

Bankalarda öteden beri para kazandıran unsurun mevduat mı (veya diğer kaynaklar), yoksa kredi kullandırma veya mali işlemlerde bulunmak mı olduğu şeklinde bir tartışma vardır. Bu sorunun yanıtı bakış açısına göre farklılaşabilmektedir. Bazı görüş sahiplerine göre bankanın esas fonksiyonu kredi kullandırmaktır. Mevduat ise kredi için bir hammadde tedarik seklidir. Dolayısıyla ürün değildir. Bunun aksi görüşte olanlara göre; banka mevduat toplayarak müşterilerine bir hizmet sağlamakta ve müşterilerin gereksinimini gidermektedir. Müşterinin gereksinimini gideren her şey onu arz eden işletmeler için bir ürün olduğuna göre, mevduat da bir hizmettir ve bankanın

karına katkısı vardır. Haliyle toplam kardan pay almalıdır (Kaval, 1995: 14).

Ancak, pasifin maliyeti, aktifin getirisi, işlem maliyetlerinin düzeyine ilişkin bilgiler üst yönetimin alacağı kararlara yeterli bilgi olarak nitelenmez. Çünkü üst yönetim, hangi hizmetlerin karlı, hangilerinin zararlı olduğunu özellikle, karın ve maliyetlerin

- hangi ürün türlerinden
- hangi şube veya bölümlerden
- hangi müşteri veya müşteri gruplarından

kaynaklandığına ilişkin bilgilere de gereksinim duyar. İşte bankaların maliyet ve karlılık analizlerinin sorunlu alanları burada doğmaya başlar. Bu nedenle yönetimin alacağı kararlara uygun bilgilerin üretilmesi için maliyet ve karlılık analizleri belirli bir sistematik içinde yerine getirilmelidir (Kaval, 1995: 15).

Bankaların kaynak tarafını incelediğimizde, pasifte; vadeli-vadesiz ulusal para ve yabancı para mevduat, yurtdışı kaynaklı uluslar arası para piyasalarından sağlanan sendikasyon kredileri, merkez bankası kaynaklı reeskont kredileri, merkez bankası gözetimindeki bankalar arası para piyasası, bankalar arası ikincil para piyasası, birincil ve ikincil DİBS (devlet iç borçlanma senetleri) piyasaları ve bankanın sermayesi görülmektedir (Tunay vd., 1998: 43).

Buradan hareketle ticari kredilerin fiyatlamasında fiyatın kapsayacağı en önemli unsur kaynak maliyetidir. Bankaların bir araya getirdiği kaynakların ortalama maliyetine kaynak maliyeti, bunların plase edilebilir bölümlerinin maliyetine de kredi maliyeti denilmektedir. Burada kaynak maliyeti, bankanın kar payı ve faiz dışı giderlerini kapsamamakta sadece faiz giderlerini kapsamaktadır. Optimal bir kaynak maliyetini hesaplamak için maliyetin faiz dışı gelirlerle karşılanamayan faiz dışı giderler payını ve ayrıca kar payını içermesi gerekmektedir (Tunay vd., 1998: 44).

Kaynak maliyetinin hesaplanmasında en önemli unsurlardan ikisi,

zorunlu karşılık uygulaması ile disponibilite yükümlülüğüdür. Toplanan 100 birim mevduatın tamamı kredi olarak verilemeyeceği için, mevduatın kullanılamayan bölümünün de dikkate alınması gerekir. Hem yasal yükümlülüklerin oranları, hem de bunların getirileri zaman içinde değişmekle beraber, yaklaşık olarak, toplanan 100 birimlik mevduatın bankaya maliyetini, aşağıdaki örnekte izleyebiliriz (Aras, 1996: 96) :

- Zorunlu Karşılık Oranı : %6 (Merkez Bankası'nın %15 getiri sağladığı varsayılacaktır)

- Disponibilite Oranı : %4 (Hazine Bonosuna yönlendirilen tutarın %25 getirisi olduğu varsayılacaktır)

- Yapılabilir Plasman : $100 - 10 = 90$

- Mevduatın Faiz Maliyeti : %25

Mevduatın Çıplak - Elde Edilen

Faiz Maliyeti Faiz Geliri

- Banka Maliyeti = -----

Yapılabilir Plasman(Kullanılabilir Mevduat)

Yukarıdaki varsayımlar ile zorunlu karşılıklardan %0,9 (%6 X %15), disponibilite yükümlülüğünden de %1 (%4 X %25) getiri sağlanacaktır.

%25 - %1,9

- Banka Maliyeti = ----- = %25,6

%90

Bu örnekte de görüldüğü gibi, bankalar hem topladıkları mevduatın tamamını kredi olarak kullandıramamakta, hem de kendilerine olan maliyeti, mevduata verilen faiz maliyetinden daha fazla olmaktadır.

Öte yandan maliyet bazlı kredi fiyatlamasında, kaynak maliyetine genel işletme (faiz dışı) giderleri payı ve kar payı eklenmesi gerekmektedir. Aslında faiz dışı gelirler, faiz dışı giderlerin bir kısmını kompanse etmektedir. Faiz dışı gelirler, bankacılık hizmet komisyonları, işlem ve dosya masrafları gibi müşterilerden alınan gelirlerden oluşmaktadır. Faiz dışı gelirlerin faiz dışı giderleri karşılayan kısmı düştükten sonra artan kısım bulunur ve bu artan kısım (bankaların net faiz dışı giderleri), plase edilebilir kaynak toplamına bölünmek suretiyle genel gider payına ulaşılmış olur (Tunay vd., 1998:45).

Bunun yanında, ticari kredi fiyatlamasında optimal bir kaynak maliyeti hesaplaması için kar payının da gözden kaçırılmaması gerekir. Kar payını hesaplarken, öz sermayenin miktarı, hak ettiği getiri, ya da öz sermaye maliyetinin dikkate alınması gerekir. Bankanın faaliyete geçmesi için kullanılan sermayenin, bir alternatif maliyeti bulunmaktadır. Zira sermaye için kullanılan miktar, eğer tasarruf amaçlı mevduat döviz, borsa ve hazine bonosu gibi yatırım araçlarında değerlendirilseydi, bunun bir getirisi söz konusu olacaktır.

Ayrıca, devlet tahvili ve hazine bonosu faiz oranları, kredinin faiz oranına alt sınır oluştururken, söz konusu menkul kıymetlere devamlı yatırım olanağı olduğu için mevduat faizlerine de üst sınır oluşturmaktadır. Esas olarak kredi fiyatları ile alternatif yatırım fırsatları arasında doğrusal bir ilişki mevcuttur. Para piyasası araçlarına yapılan yatırımlar hazine bonosu ve devlet tahvili gibi araçlara yatırılan fonlar, hem daha az riskli hem de daha likit yatırımlar olduğu için aynı vadeye sahip olan kredilerin fiyatları genelde daha yüksek olur (Tunay vd., 1998: 83).

Tüm bunların yanında, kredi fiyatlandırılırken işletmenin rekabet durumu, teknolojik düzeyi, borçlanma değerleri, öz sermayenin payı gibi veriler de değerlendirilir ve kredi kullanıcısının riskine uygun bir risk primi belirlenir. Ayrıca, kredinin vadesine uygun şekilde belirsizliğe (faiz oranlarının yükselme olasılığı) karşılık gelecek prim ve enflasyon bekleyişleri de dikkate alınmalıdır.

2.3. KREDİ FİYATLANDIRMA YÖNTEMLERİ

İncelendiği üzere, bir banka için fiyatlandırma davranışı, talep ve müşterilerin davranışları, piyasa modeli ve rakiplerin durumu ve maliyet yapısı olmak üzere üç anahtar fonksiyona bağlı olarak yapılmaktadır.

Bu üç anahtar fonksiyona bağlı olarak bankacılık sisteminde zaman içinde yaşanan gelişmeler, bankacıların daha ayrıntılı ve sürekli bir maliyet bilgisine ihtiyaç duymalarını ortaya çıkarmış, bu durum da hem uygulamacıların hem de teorisyenlerin çalışmalarını hızlandırmalarına yol açmıştır. Hesaplar, bazı durumlarda duyulan ihtiyaca göre yapılmaktan çıkmış, bir bütün olarak ve sürekli bir bilgi sistemi şeklinde yapılmaya başlanmıştır (Kaval, 1985: 9).

Ekonomik gelişmelere paralel olarak, banka maliyet bilgi sisteminin hızlı veya yavaş gelişme eğilimini Scheidl şöyle özetlemektedir: "Banka maliyet hesaplarının sorunlarına ilişkin yoğun ve sistematik tartışmalar, daima şartlar bunu zorluyorsa ortaya çıkmaktadır." Burada söz konusu edilen şartlar, şu 2 etkenin sonucu olabilir (Kaval , 1985: 9):

- Banka hizmet fiyatlarının banka ve müşteri arasında serbestçe tayini (fiyatın pazarda oluşması) yerine, devlet ya da başka yetkili kurumlarca belirlenmesi,
- Bankanın kendi belirlediği, karlılık, büyüme, faaliyet düzeyi gibi göstergelerin, işletmenin durumunun iyiye gitmediğini göstermesi.

İlk durumda, banka yönetimi daha iyi fiyatlar talep edebilmenin gerekçesi olarak, ikinci durumda ise, başarısızlığın kaynaklarını belirlemek amacıyla, daha ayrıntılı ve sürekli maliyet bilgilerine gerek duymaktadır. Bu yönüyle maliyet bilgi sistemi, "bir işletmede maliyet ve hasılatların ortaya çıkması ile ilgili bilgilerin saptanması, sınıflanması, özetlenmesi ve sunulmasını konu edinen bir alt bilgi sistemidir" (Kaval , 1985: 14).

Bu açıklamalara bağlı olarak bankacılık endüstrisinde maliyet bilgi

sisteminin giderek artan önemi kredi fiyatlandırma davranışına ilişkin yöntemlerin sınıflandırılmasında maliyet temelli ve maliyetlere dayalı olmayan yöntemler şeklinde maliyet unsurunun referans alındığı bir sistematığı beraberinde getirmektedir.

2.3.1. Maliyet Temelli Fiyatlama Yöntemleri

Bankacılık endüstrisinde oligopolistik piyasa yapısına bağlı olarak, fiyatların büyük bankalarca belirlendiği ve küçük bankaların da bunu esas almaları veya zaten fiyatların kamu otoritelerince belirlenmesi nedeniyle, bankaların maliyete dayalı bir fiyat politikasına gerek duymadıkları görüşü savunulmaktadır. Ayrıca, banka hizmetlerinin bir bileşim şeklinde arz edilmesi nedeniyle, bazı hizmet türlerinin, maliyetinin de altında sunulması gereğinin, bankaları maliyete dayalı bir fiyat politikasından uzaklaştırdığı ifade edilmektedir.

Bununla birlikte, bankaların tamamen maliyete dayalı fiyat politikalarını terk edecekleri savı, aşağıda belirtilen çeşitli durumlar nedeni ile abartılmamalıdır (Kaval , 1985: 22):

- Bankaların faiz oranları, kendileri dışında para otoriteleri tarafından belirlense bile, fiyat az bulunduğu takdirde, faiz adı dışında, ilave şartlarla gerçek faiz etkilenebilmektedir. Bloke mevduat uygulaması, bunun en güzel örneğidir.

- Devlet ya da para otoriteleri, bütün banka pazar hizmetlerinin fiyatını belirlememekte, bazı gelir kalemlerinin fiyatını serbest bırakmaktadırlar.

- Banka gelirleri sadece kredilerden alınan faiz, komisyon ve ücretlerden oluşmamakta, bankalar kendi nam ve hesaplarına tahvil, hisse senedi, hazine bonusu gibi menkul kıymetlere ve iştiraklere yatırım yapabilmektedirler. Bu durumda da, kullandıkları kaynakların maliyetini bilmek, en azından alım-satım şartlarının belirlenmesi için gereklidir.

- Fiyatları kamu belirlerken, yine banka maliyetleri esas alınmaktadır. Bu maliyetler ilgili mercilere aktarılarak, bunların etkilenmesi sağlanabilir. Doğru, anlaşılabilir, kanıtlanabilir bilgiler, istenileni elde etmekte daima etkilidir.

Tüm bu durumlar dikkate alındığında, bankacılık endüstrisi açısından fiyatlama davranışı, ister rekabete dayalı ister para otoritelerinin belirlediği fiyatlara dayalı bir fiyat politikası olsun, maliyetlere dayalı bir fiyat politikası ile tamamlanmalıdır denilebilir.

Bu çerçevede maliyet temelli fiyatlandırma yöntemleri, maliyete kar payı eklenmesiyle yapılan fiyatlama ve marjinal fiyatlandırma olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

2.3.1.1. Maliyete Kar Payı Eklenmesiyle Yapılan Fiyatlama

En sık rastlanılan fiyatlandırma yaklaşımı, tüm maliyetleri kapsayıp belli bir kar marjı sağlayan yüzde ilavesiyle yapılan fiyatlandırmadır. Bu marj, bankanın kullandığı fonlardan elde etmeyi planladığı minimum kar payı ya da risk primi olarak hesaplanmaktadır. Bu şekilde elde edilen rakam en azından piyasa ve rekabet koşulları gibi hususlar dikkate alınmadan önceki hedef bir rakamı ortaya koymaktadır (Tunay vd., 1998: 73).

Maliyet artı kar fiyatlama yönteminde banka tarafından kullanılan formül şöyledir (Aras, 1996: 97):

$$\text{Hedef Getiri} = \text{Kredi Geliri} - \text{Elde Edilen Fonların Maliyeti}$$

Buradan formüldeki değerler, kredi tutarına bölünür;

$$\frac{\text{Hedef Getiri}}{\text{Kredi Tutarı}} = \frac{\text{Kredi Geliri}}{\text{Kredi Tutarı}} - \frac{\text{Elde Edilen Fonların Maliyeti}}{\text{Kredi Tutarı}}$$

Formülde;

Hedef Getiri

----- = Kredi karlılık oranı ya da mark-up

Kredi Tutarı

Kredi Geliri

----- = Kredi faiz oranı

Kredi Tutarı

Elde Edilen Fonlama Maliyeti

----- = Elde edilen fonların marjinal maliyeti ya da

Kredi Tutarı

maliyet oranı

olarak ifade edilmektedir. Bunlardan kredi faiz oranı hesaplanmak istenirse, şu sonuçlar elde edilecektir;

Kredi Geliri

Hedef Getiri

Elde Edilen Fonların Maliyeti

----- = ----- + -----

Kredi Tutarı

Kredi Tutarı

Kredi Tutarı

Kredi Faiz Oranı = Mark-up (Marj) + Fon Maliyeti

Eğer maliyete kar payı eklenmesiyle yapılan fiyatlama yöntemi seçilecekse, üç hususun dikkate alınması gerekecektir (Tunay vd., 1998: 74):

İlk olarak, maliyet verilerinin, cari ve tahmini maliyet düzeylerini doğru olarak yansıtması gerekir. Diğer bir ifadeyle, maliyetlerde kabul edilen

paranın alım gücü, hizmet sunulduğunda elde edilecek para değerinin alım gücüne eşit olmalıdır.

İkinci olarak, beklenmeyen bazı verimsizliklerin, mevcut maliyet verileri içerisinde ne dereceye kadar dikkate alınabildiği önem taşımaktadır. Maliyetlere yapılacak olan kar ilavesi, her üretim birimi başına maliyetlerin ayrıntılı olarak hesaplandığı standart maliyetlerden sapmalar için de bir karşılığı kapsamalıdır. Bu arada faaliyetlerdeki verimsizlikle özel bazı müşteri hizmetlerinde personelin müşteriye beklerken harcadığı zaman arasında bir ayırım yapılmalıdır. Müşteri beklerken harcanan zaman, müşteriye talep ettiği anda hizmet sunabilmenin doğal maliyetidir. Bu maliyet pek çok durumda kısılabılır ve normal müşteri trafiğine uyan esnek işgücü programlamalarıyla en azda tutulabilir.

Üçüncü önemli husus ise, hizmetin arzı ile ilgili bütün maliyet unsurlarının fiyata dahil edilmesidir. Bankacılıkta belirli bir hizmete doğrudan mal edilebilecek çeşitli maliyet unsurları olabilir. Örneğin, bilgisayar hizmetleri, kiralama, çalışanların sosyal haklarına ve yan ödemelerine ilişkin planların hazırlanması ve hizmetlerin pazarlanması ve yetiştirilmesi için teknik bilgisi yüksek personel gerektirmektedir. Hizmetlerin mevcut ve gelecekte oluşacak müşterilere satışı ve takip edilmesi, oldukça zaman alan maliyetli işlemlerdir. Bu hizmetlerin fiyatları saptanırken, maliyetlerinin belli bir zaman dilimi içinde karşılanması düşünülmelidir.

Maliyete kar payı eklenmesiyle yapılan fiyatlama davranışı, fiyatın tüm direkt ve endirekt maliyetleri kapsamı bakımından güvenli bir yaklaşım olarak kabul edilir. Bu husus, yeni bir hizmet için talebin ne olacağının bilinmediği ve sabit maliyetlerin yüksek olduğu durumlarda özellikle önemlidir. Ancak bazı hallerde bu güvenilirlik yanıltıcı olabilir. Zira belirli bir zaman için sabit olan maliyetler en azından normal hacim alanlarında miktarla değişmezler. Ancak hizmetin birim maliyeti saptanırken belirli bir çıktı düzeyinin gerçekleşeceği varsayılır. Tam maliyet rakamı varsayılan bu faaliyet düzeyi gerçekleştirildiğinde anlam ifade eder. Eğer gerçek faaliyet düzeyi sonradan daha az olarak ortaya çıkarsa gerçek maliyet

fiyatlandırmada kullanılandan daha yüksek olacaktır.

Bununla birlikte söz konusu yöntem, rakiplerin ve talep seviyesinin dikkate alınmamasına rağmen, maliyet yapısı iyi biliniyorsa, fiyatlandırma işlemini oldukça kolaylaştırmaktadır. Diğer bir avantaj ise; tüm rakip bankaların aynı yöntemi kullanmaları halinde, fiyat rekabetinin azalmasıyla doğmaktadır. Aynı zamanda “spread fiyatlama modeli” de denilen bu yöntem, Batı bankacılığında genellikle diğer bankacılık hizmetlerini sık kullanmayan ve farklı finansman piyasalarına kolayca ulaşabilen seçkin müşteriler için kullanılmaktadır.

2.3.1.2.Marjinal Fiyatlandırma

Marjinal fiyatlandırma davranışı, mamul maliyetinin değişken maliyetlerden oluştuğunu kabul eden bir fiyatlama yöntemidir. Sabit veya dönem maliyetleri üretim kapasitesinin maliyeti olarak düşünülmektedir. Maliyet artı kar marjı fiyatlama yönteminde, maliyet rakamını tam olarak belirleyebilmek için, sabit maliyeti birimlendirmede, belirli bir faaliyet hacminin gerçekleşeceğini varsaymak gereklidir. Faaliyet hacminde, tahmin edilen her farklı gerçekleşmede, maliyet rakamını yeniden hesaplama zorunluluğu doğar (Aras, 1996: 99).

Marjinal fiyatlandırma yaklaşımında ise sabit maliyetler ayrı bir havuzda toplanır ve üretim birimlerine dağıtılmaz. Belirli hizmetlere uygulanabilir sabit maliyetler için ayrı havuzlar oluşturulabilir. Bu tür maliyetler yapıları icabı genel olup belirli bir hizmet türüyle ilgilendirilemezler. Vadesiz mevduatın kayıtlara geçirildiği departmanın genel maliyetleri, sözü edilen özel havuza örnek oluşturur. Belirli bir hizmetten çok tüm bankayı tutundurmaya yönelik gayretle kurumsal rakamlar ve bankanın genel yönetim maliyetleri, genel havuza atılacak maliyet örnekleridir (Tunay vd., 1998:75).

Öte yandan, bu yöntemle saptanacak fiyatın, ilk yöntemle saptanacak

fiyattan daha düşük olacağı anlamı da çıkarılmamalıdır. Bu durum tamamen değişken maliyetlere uygulanacak kar marjının ne olacağına bağlıdır. Bir banka, rekabet nedeniyle bir kereye özgü özel bir durum nedeniyle veya başka herhangi bir nedenle fiyatlarını tam maliyetlerinin altında tutmak isteyebileceğinden her durum ayrıca tek başına incelenmelidir.

Yüzeysel olarak düşünüldüğünde, değişken maliyetleri tamamen karşılayan sabit maliyetlere de katkıda bulunan her fiyattan bankanın memnun olması gerektiği sonucuna varılabilir. Bu görüş daha çok kısa süreli projeler, bir kerelik işler ve değerlendirilemeyen boş kapasitelerinin değerlendirilmesi gibi durumlar için geçerlidir. Çünkü bankanın portföyüne dahil etmek istediği yeni kredilerin maliyeti marjinal maliyeti oluşturmakta ve kısa süreli alternatif kullanım alanı bulunmayan banka fonlarının kredi olarak tahsis edilmesinde bu yöntemin uygulanması yararlı olmaktadır.

Ancak, bu durum geçerli olsa bile bir noktada gelirlerin bütün sabit maliyetleri karşılaması gerektiği açıktır. Sabit maliyetler bir hizmetin gelirleriyle karşılanamıyorsa bir başka hizmetin geliriyle karşılanmalıdır. Önerilen bir davranışın kısa vadedeki yararı uzun vadedeki sonuçlarına göre tartılmalıdır. Düşük fiyat saptamak gelecekte kaçınılmayacak bir güçlük yaratacak mıdır? Belirli müşterilere sunulan ancak diğer müşterilerin yararlanamayacağı bir fiyat uygulaması, bankanın müşteri ile olan ilişkilerini tehlikeye mi atmaktadır? Bu tür sorular dikkate alınmalıdır zira bir banka uzun vadedeki Pazar durumunu koruyabilmek için çabuk gelir elde etme fırsatından vazgeçebilir (Tunay vd., 1998: 77).

2.3.2. Maliyetlere Dayalı Olmayan Yöntemler

Bankaların büyük çoğunluğu, hizmetlerinin fiyatlarını kendi başlarına bağımsız olarak değil “sürüyü” izleyerek belirler. Ya diğer bankaların fiyat liderliğini izlemekten memnundurlar veya rekabet nedeniyle onları izlemeye kendilerini mecbur hissederler. Liderin izleneceği durumda bir liderin olması

gerektiği açıktır. Bazı bankalar yeni bir hizmetin ilk fiyatını saptamak veya mevcut hizmetlerin fiyatlarını değiştirmede lider rolünü üstlenmek durumunda kalırlar. Umut edilen bu liderin elinde yeterli ve sağlıklı bir maliyet bilgisinin olduğu ve hizmetin akıllıca fiyatlandırıldığıdır.

Bununla birlikte, maliyet bilgisi dışında fiyatlandırma davranışında uyulması gereken yöntem ve politikalar fiyatlandırma formüllerini, hedef kar yüzdelerini, varlıkların hedef verim oranlarını, fiyatları gözden geçirecek komiteleri ve benzerlerini kapsar. Örneğin bir banka, fiyatlandırma davranışında, talep ve müşterilerin davranışı ve maliyet unsurlarını dikkate alırken rakiplerin fiyatları da her iki unsur arasındaki yerini belirler. Bu aşamada önerilen iş, SWOT analizinin yapılmasıdır. Bu analizde, bankanın rakiplere ve rakip ürünlere karşı kuvvetli ve zayıf olduğu noktaların, yeni olanakların ve tehlikelerin saptanması gerçekleştirilmekte ve bu analiz sonucuna göre, fiyatlama kararı daha sağlıklı bir şekilde alınabilmektedir. (Tulgar, 1993: 80).

Bu anlamda fiyatlandırma davranışı sadece talep, piyasa yapısı, maliyet unsurlarının rol oynadığı bir süreçten ziyade, çeşitli faktörlerin birbirleriyle etkileşim içinde olduğu bir süreci ortaya koymaktadır. Nitekim, banka yönetimi için en önemli husus, fiyatlandırma davranışını yönlendirecek bir fiyat çerçevesi sunmak ve koşullar zorunlu kıldığında esneklik sağlayabilmektir.

Bu çerçevede maliyetlere dayalı olmayan çeşitli yöntemler arasında yedi tür fiyatlandırma davranışı aşağıda ele alınmaktadır (Tulgar, 1993: 80):

2.3.2.1. Başabaş Noktası Yöntemi

Bu yöntemde işlem miktarı analizin içine dahil edilmektedir. Toplam gelirler ile, 2.3.1. no'lu bölümde detaylı olarak açıklanan, sabit ve değişken maliyetlerden oluşan toplam giderlerin çakıştığı nokta, başabaş noktası için gerekli olan işlem miktarını verir. Bu yöntemle belirlenecek fiyatların piyasa fiyatları ile bağlantılı olmaması, bankayı maliyet ve pazar payı konularında

hesaplamalar yapmaya yöneltecektir.

2.3.2.2. Kullanım Değeri Yöntemi

Kullanım değeri yönteminde, ürün ve hizmetlerin tüketicilerde yarattığı kullanım değeri esas alınır. Bu yöntemde asıl planlanmaya çalışılan, ürünün adedi (işlem miktarı) ve kalitesidir. Özellikle ürün paketi mantığı ile çalışan bankalar için uygun bir yöntemdir. Gerek ticari müşteriler gerekse bireysel müşterilerde, farklı ürünlerden oluşan bir paket şeklinde hizmet verildiğinde, farklı bir fiyatlama politikası uygulanabilir.

Bu fiyatlama yöntemini verimli olarak uygulamak için, bankanın kendi ve rakip bankaların maliyet yapılarını iyi değerlendirmesi gereklidir. İngiliz bankaları ile ilgili yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, ürün paketi türünde verilen hizmetler, tüketiciyi daha fazla tatmin etmekte ve bankanın içinde bir sinerji yarattığı için verimliliği artırmaktadır. Verimliliğin artması da, doğal olarak maliyetleri düşürerek rakipler karşısında bankayı avantajlı konuma getirecektir.

2.3.2.3. Pazar Fiyatına Uyuma Yöntemi

Bu yöntemde banka, kendi kategorisindeki bankaların uyguladıkları fiyatları baz alır. Küçük bankalar da, "Liderini takip et" ilkesi ile fiyatlama yaparlar. Bu fiyatlama yönteminin uygulanması, ya bankaların bu kararlarını uygulamaları sonucunda karlı olmalarından, ya da rekabet nedeniyle onları izlemeye mecbur kalmalarından kaynaklanabilmektedir. Maliyetlerin çok güç belirlenebildiği bankacılık sisteminde, en çok kullanılan yöntemlerden biridir. Piyasada ani fiyat değişikliklerinin olması nedeni ile oldukça riskli bir yöntemdir.

2.3.2.4. Özel İlişki Fiyatlaması

Bu yöntemde müşterinin bankaya olan verimliliği dikkate alınarak fiyatlandırma yapılır. Müşterinin banka ile olan tüm işlemleri bir bütün olarak değerlendirilir. Bazı fiyatlandırma yöntemlerine hassas müşteriler için (örnek: komisyon ödemek istemeyen müşteriler) bazı ürün ve hizmetlerde, normalin altında fiyatlandırma yapılabilir veya hiç masraf veya komisyon alınmayabilir. Ancak bu durum diğer ürün ve hizmetlerden sağlanan getiri ile bir arada değerlendirilerek, o müşterinin verimli olup olmadığına karar verilebilir.

Bu sistemin banka açısından etkin bir şekilde kullanılabilmesi için, bankanın çok iyi bir otomasyon ağına sahip olması ve çok iyi çalışan ve kriterleri düzgün olarak belirlenen karlılık yönetim sistemlerinin bulunması gerekir. Böylece ilgili müşteri önceden belirlenen kriterler çerçevesinde, hangi şubeye giderse gitsin, aynı ürün ve hizmetler için aynı bedeli ödeyecektir.

2.3.2.5. Pazara Girme Fiyatlaması

Piyasanın fiyatlara duyarlı olması ve bankanın o piyasaya yeni girmesi durumunda bilinçli olarak rakiplerinden daha düşük fiyatlandırma yapılabilir. Bu durumda bazı bankalar fiyat savaşından yenik çıkarak, piyasadan çekilmek zorunda kalabilir ancak aynı şekilde, pazara girmek adına aşırı taviz veren bankalar, bir müddet sonra, aşırı zarar nedeni ile, o piyasadan çekilmek zorunda kalabilir. Bu politikayı izleyen bankalar başabaş noktasını belki yakalayamazlar ama, müşterileri kazanarak, başka bankacılık işlemlerinden elde edecekleri kazançlarla, zararlarını kompanse edebilirler.

Günümüzde özellikle elektronik bankacılık ürünlerinin fiyatlandırılmasında bu stratejinin kullanılması, bu olanağa sahip olmayan bankaların rekabet güçlerini kaybetmelerine hatta, piyasadan çekilmelerine sebep olabilmektedir (Aras , 1996: 103).

2.3.2.6. Pazarın Kaymağını Alma Fiyatlaması

Bu yöntemde, sunulan ürünün çok farklı ve kaliteli olduğu imajı verilerek, mümkün olduğu kadar yüksek fiyat uygulanmaktadır. Özellikle henüz rakiplerin bulunmadığı ürün ve hizmet gruplarında öncü olmanın avantajını kullanan bankalar, bu fiyat üstünlüklerini devam ettirebilmek için, rakiplerine göre, gözle görülür bir kalite farklılığı sergilemelidirler. Bu fiyatlama yönteminin uzun süreli olarak devam ettirilebilmesi oldukça güçtür.

Ülkemizde de görüldüğü gibi, elektronik bankacılıkta, aslında büyük değişiklikler yapılmadan, farklı ürünler piyasaya çıkarıp pazarın kaymağını alma yöntemi kullanılmıştır. Bunlar arasında ATM bankacılığı, internet bankacılığı, firmalara pazarlanan ürün paketinde bilgisayar ile birlikte sunulan cari, stok, maliyet gibi muhasebe programlarının da yer aldığı paketler bunlar arasında gösterilebilir.

2.3.2.7.Prestij Fiyatlandırması

Fiyatlandırmanın bir diğer pragmatik yöntemi, “ne istersen tutturulur” anlayışıyla müşterilerin ödeyebilecekleri en yüksek fiyatı istemektir. W.Cart, bankaların bilgi işlem hizmetleri için “kaz yolma” sistemi şeklinde bir fiyatlandırma izlediğini belirtmektedir. Her banka hizmetlerini mümkün olduğunca ucuz fiyatlandırarak diğerlerini saf dışı bırakmak ister. Bu yaklaşım bankacılık hizmetleri dışındaki alanlar için de geçerlidir.

Ancak bu yaklaşımda göz ardı edilen en önemli unsur, müşterinin kaliteye uygun fiyat ödeme eğilimidir. Bir mamulün fiyatının yüksekliğinin kalitesinin de yüksek olduğu şeklinde bir kanı uyandırdığına dair müşterilerin ciddi algılamaları vardır. Bu nedenle benzer mamuller karşılaştırıldığında ucuz olanı kalitesiz sayılır. Müşterilerin bu kalite anlayışı göz önüne alınarak yapılan fiyatlandırmaya prestij fiyatlandırması denilir (Tunay vd., 1998: 78).

2.4. KREDİ FİYATLANDIRMASINDA RİSK YÖNETİMİ

Bankalar; kısa vadeli fonları, uzun vadeli fonlara dönüştürürken çeşitli riskler üstlenirler. Risk; aktif veya pasif nitelikli varlıkların değerlerinde beklenmedik değişmelerin ortaya çıkma olasılığı (Uysal, 1999:2) ya da arzu edilmeyen bir olay veya etkinin ortaya çıkma olasılığı olarak (Sarıkamış, 2000: 63) tanımlanabilir.

Bankaların üstlendikleri riskler, esas itibariyle bilançoda ifadesini bulan ve herhangi bir anda bankanın fon sağlama ve kullanımı arasında bir dengenin olmayışından kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede için bankacılıkta risk şu nedenlerle ortaya çıkmaktadır (Kaval, 2000:25-26):

- Fon sağlanması ve kullanımı uygun faiz oranları ve esnekliklerle gerçekleştirilmemiş olması. Bilançoda yer alan aktiflerin ve pasiflerin faiz oranlarında, döviz kurlarında değişim olabileceği gibi, vade yapısındaki denge gözetilmeden açık pozisyonlar yaratılmış olabilmektedir.
- Menkul kıymetler ve kredi portföyü oluşturulurken yeterli risk farklılaştırılmasının yapılmamış olması
- Yeterli sermaye olmadan riskli fon kullanımı yapılması ve öz kaynağa göre fazla borçlanmış olması

Bankalar sağladıkları fonları yatırımcılara aktarırlarken kaçınılmaz olarak risk üstlenirler. Risk düzeyinin aşırı yükselerek banka için tehlike oluşturmaması etkin bir risk yönetimi ile sağlanabilir. Bankacılıkta risk yönetimi; bir bankanın gelecekteki nakit akımlarının ihtiva ettiği risk-getiri yapısını, buna bağlı olarak faaliyetlerin niteliğini ve düzeyini izlemek kontrol altında tutmak ve gerektiğinde değiştirmek amacıyla tesis edilen standart belirleme, uygunluk tespiti, karar alma uygulama süreçlerine ilişkin mekanizmaları kapsamaktadır (Tezel ty: 44).

2.4.1. Risk ve Kredi Fiyatlandırması

Kredi vermek, bankaların karlı, karlı olduğu kadar da riskli ana işlevidir. Bu nedenle, bankaların kredilendirme faaliyetlerini verimli ve kredinin geri dönmemesi riskinden doğabilecek zararları en az tutacak şekilde yürütmeleri gerekir. Bu yüzden kredinin risk derecesinin belirlenmesi ticari bankaların varlıklarını sürdürebilmesi açısından hayati önem taşımaktadır (Tunay vd., 1998: 88).

Riskli kredilere karşı kredi kurumunu güvenceye almak için bankanın kredi yetkilileri, verilen kredinin risk yapısını ayrıntılı olarak değerlendirme gereğini duyarlar. Riski yüksek olan kredilere karşı önlem olarak pek çok banka yöneticisinin tutumu, kredi vermekten kaçınma yönünde olmaktadır. Ancak banka sistemi etkin bir şekilde çalışıyorsa, verilen kredilerde risk kontrol altında tutularak, kredilerin büyük ölçüde bankaya geri dönmesi sağlanabilmektedir.

Bankaların çeşitli yatırımları değerlendirmede risk ile beklenen getirinin dengesi kredi seçimi (müşteri seçimi) ve fiyatlaması konusunu da içermektedir. Bankalar açısından değerlendirildiğinde, kullandırılan kredilerin geri dönmemesinin temel sebeplerinden biri ve en önemlisi, kredi taleplerinin çağdaş ve bilimsel finansal analiz yöntemlerine uygun olarak değerlendirilmemesi olarak belirtilebilir. Bunun için bankalar önce, finansal analiz yöntemleri ile kredi talep eden firmaların krediyi geri ödeme kapasitesini ölçmek ve firmanın fon ihtiyacına doğru teşhis koyarak bu ihtiyaca uygun tutar ve vadede kredi vermek durumundadır (Aras, 1996: 137).

Kredi verme kararı verildikten sonraki aşama ise, kredinin fiyatlandırılmasıdır. Kredi değerliliği yüksek olan firmalar, diğerlerine göre fiyata çok daha duyarlı oldukları ve ayrıca bu tür firmalarda kredinin geri dönmeme olasılığı oldukça düşük olduğu için, bankaların açıkladığı faiz oranı nispeten düşük olmaktadır. Bu tür firmalarda bankaların talep ettikleri risk primi de oldukça düşük olduğu için, piyasaya göre oldukça cazip olan fiyatlar

teklif edilebilmektedir. Yapılan finansal analiz sonucunda kredi değeri riskleri daha yetersiz bulunan firmalarda ise, talep edilen faiz oranları daha yüksek olmaktadır (Seval, 1990: 240).

Riskler amaçlara göre değişik şekillerde sınıflandırılabilir. Risklerin yönetimi açısından bankacılık sektörüne özgü bir sınıflandırma yapıldığında pazar yapısı riskleri, bilançonun yapısından gelen riskler ve genel işletme riskleri şeklinde üçlü bir sınıflandırma yapmak mümkündür (Kaval, 1995: 112-113) :

Pazar yapısı riskleri; bankanın karlılığına veya rantabilitesine yönelik, ancak bankanın pazarladığı ürünlerin pazarın gereklerine uymaması, pazarı yeterince tanımama ve buna göre konum almama ve/veya işletme giderlerinin gereğinden fazla olmasından kaynaklanan risklerdir. Bu riskler karlılığa yönelik risklerle birlikte sınıflanır, sayısallaştırılır ve o kapsamda alınan önlemlerle yönetilirler. Bu tür riskler aşağıdaki isimlerle anılmaktadırlar:

- Müşteriye güvenme riski (müşteri riski)
- Ekonomik yapı riski
- Rakiplerin konumundan yapılan riskler (Rekabet Riski)
- Konjonktür riski
- Politik risk

Bu riskler; banka üst yönetiminin ekonomik çevreyi ve politikaları zamanında kavrayıp, uygun önlemler almamasından kaynaklanırlar. Bu nedenle yönetim riski diye de anılmaktadırlar. Bu riskler aşağıda belirtilecek risklerden farklı olmasa da onların kaynağını oluştururlar.

Bilanço Yapısı Riskleri; esas itibarıyla bilançoda ifadesini bulan ve herhangi bir anda bankanın fon tedariki ve kullandırımının (aktif ve pasifin) dengeli olmayışından kaynaklanan risklerdir. Özellikle;

Fon tedariki ve kullandırımının uygun faiz oranları ve esneklikle gerçekleştirilmemiş olmasından, yani bilançoda aktiflerin ve pasiflerin faiz

oranlarında, döviz kurlarında değişim olabileceği ve vade yapısında uygunluğun olup olmadığı gözetilmeden, açık pozisyonlar yaratılarak pazarlanmış olmalarından,

Menkul Kıymetler ve Kredi portföyünün oluşturulmasında yeterli risk farklılaştırılması ve dağılımına önem verilmeyişinden kısaca iyi bir aktif-pasif yönetimi uygulanmamış olmasından kaynaklanırlar. Bu riskler şu isimlerle anılırlar:

- Yatırımın Geri Dönmemesi Riski
- Fiyat Değişim Riskleri
- Faiz Oranı Değişim Riski
- Kambiyo Riski
- Likidite Riski

Bunlar özellikle bankacılık endüstrisine özgü risklerdir. Örneklerine diğer işletmelerde rastlanılsa da özellikle bankalara özgü risklerdir. Bu risklere karşı koymak için politikalar, aktif-pasif yönetimi stratejileri kapsamında gerçekleştirilir. Bu risklerin izi banka bilançosuna yansır. Bu nedenle bilançonun yapısal riskleri olarak adlandırılırlar. Bu tür risklere karşı alınan önlemler demeti de geniş anlamda risk yönetimi olarak yorumlanır.

Genel İşletme Riskleri; diğer işletmelerde de rastlanılan, banka için tipik olmayan risklerdir. Hırsızlık riski, dışarıdan kişilerin bilgisayarlara girerek yaptıkları sahtekarlıkların neden olduğu riskler, işletme personelinin yaptığı hilelerden kaynaklanan riskler, kanunlara bilerek veya bilmeyerek ters davranılmış olmasından kaynaklanan riskler bu tür risklerdir. Bu riskler işletme bilançosuna yansımamakta olup, risk gerçek zarara dönüştüğünde Gelir Tablosu'na Olağanüstü Gider ve Zararlar kalemine alınırlar.

2.4.2. Kredi Fiyatlandırma Süreci İle İlgili Riskler

Bankacılık endüstrisinde kredi fiyatlandırma süreci ile ilgili riskler, esas olarak bilanço yapısı ile ilgili riskleri kapsamakta ve bu yönüyle, diğer riskler genel risk yönetimi politikalarıyla ilgili olurken, bilanço yapısı ile ilgili riskler aktif-pasif yönetimi ile ilişkili olmaktadır.

Bankanın yaptığı ve müşterileri tarafından talebi olan her işlem bir banka pazar ürünü veya hizmeti sayılır. Müşterilerden mevduat kabul etmek, onlara kendi bankalarının ihraç ettiği menkul kıymetleri satmak gibi bilançonun pasifine yansıyan pasif işlemler, banka pazar ürünü olduğu kadar, kredi kullandırmanın yanında, kendi hesabına menkul kıymet portföyü bulundurmak, iştiraklerde bulunmak da birer banka pazar hizmetidir ve bilançonun aktifine yansır. Bu nedenle bunlara aktif işlemler veya ürünler de denilebilir.

İşte bankanın yeterli likiditeye sahip olması ve karı da garanti altına alabilmesi için aktifteki ve pasifteki kalemlerin vade, miktar ve fiyat değişkenlerinin dengeli olması gerekir. Aktif ve pasifte ifadelerini bulan bu işlemlerin vade, miktar ve fiyat olarak dengeli olmayışından kaynaklanan riskler bilanço yapısal riskleridir. Dolayısıyla aktif - pasif yönetimi bu tür risklerin yönetimi ile yakından ilgilidir.

Banka yöneticilerinin amacı, riskin minimize getirisinin maksimize edilmesi ya da kabul edilebilir bir risk çerçevesinde getirisinin maksimize olması olduğuna göre pasifteki kaynakların miktar ve çeşit açısından optimal bir dağılımının sağlanması gereklidir (Tunay vd., 1998: 43).

2.4.2.1. Kredinin veya Yatırımın Geri Dönmemesi Riskleri

Bankalar tasarruflardan topladıkları fonları, yatırımcılara kredi olarak aktarırlar. Bu nedenle kredi riski bankaların asli işlevlerini yerine getirirken üstlendikleri en temel ve en önemli risk türüdür. Kredi riski batık riski ya da

aktif kalitesi riski olarak da isimlendirilmektedir (Ağaoğlu, t.y: 37). Kredi riski, “nakit veya nakit olmayan fon aktarma faaliyetlerinde, karşılıklı ödeme zaman ve mekan farklılıklarının söz konusu olduğu işlemlerde, karşı tarafın ödeme yapmaması ya da ödeme yapmamasından kaynaklanan zarar ihtimali olarak tanımlanır” (Aras t.y:45).

Bu tür riskler iki yatırım türünden kaynaklanır (Kaval, 1995: 123) :

Birinci yatırım türü kredi kullandırılmasıdır. Kredi kullandırıldığı durumlarda, gerek kredinin ana parasının, gerekse faizinin geri dönmemesi söz konusudur. Bu nedenle bu tür riskler, "müşteri riski", "kredi riski" gibi deyimlerle adlandırılırlar. Borçlunun değişik nedenlerle borcun ana para veya faizini ödeyememesi veya borçlu ödese de, bunu bankanın tahsil edememesi durumunda riskler zarara dönüşürler.

Bazen borçlu borcunu değişik nedenlerle (ekonomik durumunun kötüleşmesi , iflas, veya kasıtlı olarak) ödemez. Bu nedenle müşteri riski zarara dönüşür. Bazen de borçlu borcunu ödese veya ödemek istese de, banka bunu tahsil edemez. Çünkü borçlu yurt dışı bir müşteridir ve o ülkede mevcut bir takım rahatsızlıklar nedeniyle döviz transferi gerçekleştirilemiyordur. Bunun sonucu olarak da, banka tahsilat yapamaz. Borçlunun kredisini ödememesi durumunda "Kredi Değerliliği Riski" söz konusu iken, borçlunun borcunu ödediği halde transferin yapılamaması nedeniyle doğan risk de "ülke riski" söz konusudur.

İkinci yatırım türünden doğan riskler ise; bankanın herhangi bir şirketin sermayesine yatırım yaptığında veya herhangi bir şirketin menkul kıymetini satın aldığında doğan risklerdir.

Bankalar; sürekli temettü elde etmek, bir şirketin yönetimini dolaylı veya dolaysız bir şekilde elde ederek ve bankacılık işlemlerini kendi bankasına yaptırarak gelir elde etmek, aynı zamanda hisse senetlerinde değer artışı olduğunda da bundan yararlanmak amacıyla diğer şirketlere ortak olarak katılırlar. Bunlar iştirak veya bağlı ortaklık şeklinde gerçekleştirilir. Bu durumlarda eğer beklenen gerçekleşmez ve iştirakin hisse

senetlerinin fiyatlarında azalış meydana gelirse, bu banka için ölü bir yatırım olur. Getirisi bekleneni karşılamadığı veya hisse senetlerinin fiyatları, maliyetinin altına düştüğü için bir risk doğar. Bazen de bankalar başka bir şirketin sermayesine katılmak yerine onun ihraç ettiği menkul kıymetleri çoğu zaman nominal değerinin altında satın alarak, adeta onlara kredi kullandırmış olurlar. Ancak o şirket bu menkul kıymetin ana para veya faizlerini ödeyemez ise banka bir riski üstlenmiş olur. Bu tür risklere de yatırımcı riski denir.

2.4.2.2. Bankacıların Aşırı Risk Alma Davranışı

Bankaların aşırı kar elde etme arzuları kurumsal düzenlemelerin yetersiz olduğu durumlarda banka bilançolarının risk düzeyinin yükselmesine neden olacaktır. Bu aşırı risk alma eğilimindeki artışlar bütün olarak sektör düzeyinde sistemik hale gelirse finansal sistemin kırılganlıkları artacaktır. Bankacılık sisteminde genel risk düzeyinin artışına bağlı olarak oluşan kırılganlık “Bankacılık Sektörü Kırılganlık Endeksi” (Banking Sector Fragility Index [BSF]) ile ölçülmektedir (Kibritçioğlu 2002: 7-9).

• Likidite Riski	→	Mevduat (DEP)
• Kredi Riski	→	Kredi (CPS)
• Kur Riski	→	Döviz Yükümlülükleri (FL)

Bankacılık sisteminde yer alan likidite, kredi, kur risk düzeyi aşağıdaki endeks yardımıyla ölçülmektedir.

$$BSF = \frac{\left[\frac{DEP_+ - \mu}{\delta dep} \right] + \left[\frac{CPS_+ - \mu}{\delta cps} \right] + \left[\frac{FL_+ - \mu}{\delta fL} \right]}{3}$$

Endeks değerinin yükselmesi bankacılık sektöründe kırılganlığın arttığını, sistematik bir bankacılık krizi çıkma olasılığının yükseldiğini tanımlamaktadır. Bankacılık sisteminin aşırı riskli hale gelmesinde, etkili olan temel unsur kurumsal zayıflık olarak tanımlanan Etkin Olmayan Denetim ve Gözetim olmaktadır.

Etkin olmayan düzenleme ortamında bankaların aşırı kredi riski alma davranışları, kredi piyasalarında asimetrik bilgi sorununun ortaya çıkarttığı tayinlama olgusunun incelendiği Stiglitz-Weiss (1981) modeli çerçevesinde ele alınacaktır.

Kredi piyasalarında, bankalar kredi açacak güvenilir proje sahibi reel sektör kuruluşları ararlarken, yatırımlarının finansmanı sorununu çözmeye çalışan firmalar da kredi talep etmektedirler. Bankalar ile kredi müşterileri arasındaki asimetrik bilgi sorunu, piyasada hem arz hem de talep fazlası olması sonucunu doğurmaktadır.

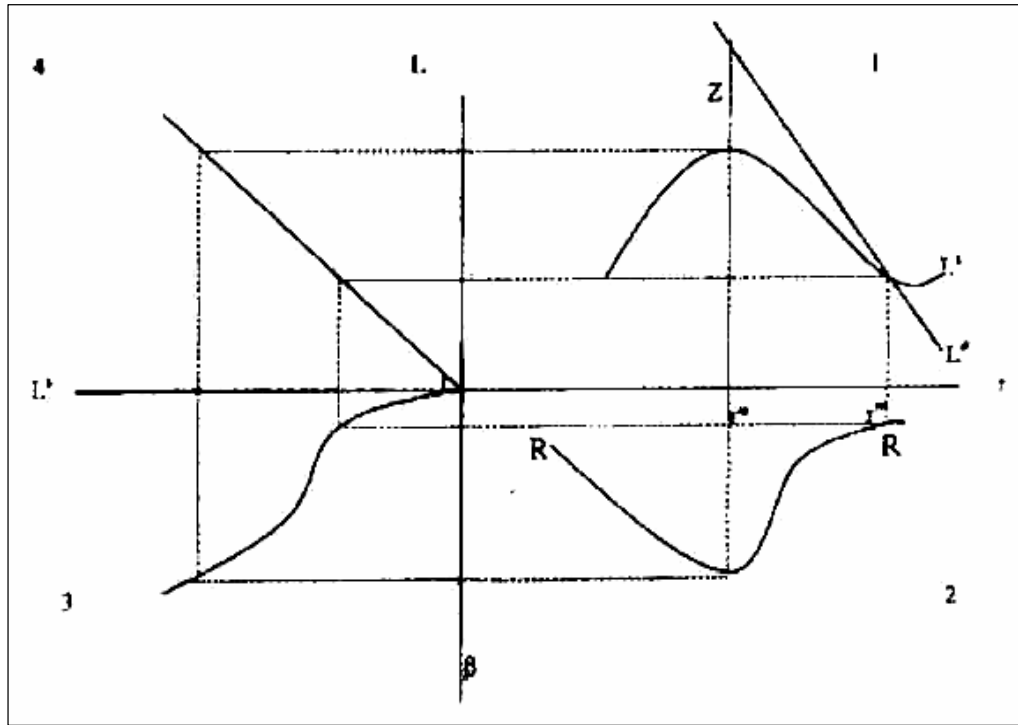
Kredi faiz oranlarının yükselmesi bankanın karlılığını arttıracak için açılan kredi miktarı artacaktır. Ancak kredi faiz oranlarının belirli bir eşiği aşması; kredi piyasalarında yüksek getirili buna karşın riskli projelerin kredi talebinde bulunmasına neden olacaktır. Piyasalardaki riskli projelerin payı risk düzeyi düşük projelere göre artacağı için, bankalar belirli bir faiz oranından sonra kredi vermek hususunda isteksiz davranacaktır. Sonuç olarak bankaların getirilerini maksimum kılan bir optimal faiz oranı bulunmaktadır. Bu oran aşıldığında bankaların beklenen getirileri de azalacaktır.

Asimetrik bilgi sorunu faiz oranlarının artışına bağlı olarak kredi piyasalarında iki etkide bulunmaktadır.

- Ters seçim etkisi
- Teşvik etkisi

Ters seçim etkisi sonucu, yükselen faiz oranları ile birlikte aldıkları kredileri geri ödeme olasılığı yüksek projeler kredi piyasalarından çekilmektedirler. Teşvik etkisi sonucu ise, yükselen faiz oranları nedeniyle ancak riskli ve yüksek getirili projeler kredi talep etmektedir. Çünkü yüksek faiz oranı ödemeye ancak yüksek riskli bir proje sahibi müşteri razı olacaktır. Proje başarılı olursa; faiz maliyetinden yüksek bir gelir elde edecek, proje başarısız olursa kaybı krediye karşı gösterdiği teminattan ibaret olacaktır.

Şekil:2-1 Piyasa Dengesi

KAYNAK:Stiglitz-Weiss (1981)

Asimetrik bilgi sorunu nedeniyle, kredi piyasalarında optimal faiz oranı (r^*) düzeyinde, kredi arzı (L_s) ile kredi talebi (L_d) dengede değildir. Kredi piyasasında Z kadar talep fazlası vardır. Kredi arzı, faiz oranının artan fonksiyonudur, ancak optimal faiz oranının aşılması durumunda, kredilerin geri ödenmeme riski artacağı için bankanın getirisi azalacaktır, bu nedenle optimal faiz oranının sağ tarafında kredi arzı, faiz oranının azalan bir

fonksiyonu haline gelmektedir. Şeklin 2. bölümü faiz oranı ile bankanın beklenen getirisi arasındaki ilişkiyi göstermektedir, optimal faiz oranında bankanın beklenen getirisi en yüksek düzeydedir.

Piyasada arz ve talep dengesinin sağlandığı faiz oranı r_m dir. Bu faiz oranında bankanın kredi portföyündeki risk düzeyi yükseleceği için bankanın beklenen getirisi azalmaktadır. Banka getirisindeki azalmaya bağlı olarak optimal faiz oranını aşan faiz oranlarında kredi arzını azaltacaktır. Makroekonomik istikrar ve etkin bir düzenlemenin olduğu bankacılık sisteminde asimetric bilgi sorunu kredi hacminin azalmasına neden olarak, kredi tayinlamasını gündeme getirmektedir.

Bankaların yüksek faiz oranında riskli projeleri finanse etmesi, bankaların aşırı risk almasına neden olacaktır. Bu davranış sonucu sistem genelinde risk düzeyi yükselecektir. Bankanın beklenen getirisini temsil eden R eğrisi faiz oranı etkisinden aşağıya doğru kayacaktır (Yılmaz 2002:60).

Stiglitz-Weiss, eksik bilgi varsayımı altında kredi tayinlama modelinin analitik araçlarını kullanarak ortaya konulduğu gibi yükselen faiz oranları, etkin olmayan bankacılık düzenleme ortamında kredi risk düzeyinin yükselmesine yol açar, bankaların aktif kalitelerini bozacaktır. Kredi portföyleri aşırı riskli hale gelen bankalar sistemik bankacılık krizinin habercisi olacaklardır.

2.4.2.3. Diğer Riskler

Kredi fiyatlandırma süreci açısından, bankanın kullandığı ve kullandığı kredilerin fiyatlarında (faiz oranlarında) yaptığı menkul kıymet ve iştirak yatırımları ve kendi adına satın aldığı döviz ve kıymetli madenlerin fiyatlarında meydana gelen değişimlerden dolayı faiz oranı değişim riski, kambiyo riski, Pazar fiyatı değişim riski ve likidite riski söz konusu olmaktadır.

Bankalar için en tipik risklerden birisi olan faiz oranı değişim riskinden;

bankanın pazarladığı ürünlerin fiyatlarında meydana gelen değişimlerden dolayı, beklenen veya tahmin edilen karda meydana gelen azalmalar anlaşılır. Bilindiği gibi, bankalar kısa vadeli fonları belirli fiyatlardan toplamakta, bunları vade dönüşümüne tabi tutarak pazarlamaktadırlar. Kısa vadeli fonların maliyeti (mevduat faiz oranı), uzun vadeli fonların (kredi faiz oranları) getirisinden düşük olduğu sürece banka bir vade dönüşüm primi elde etmektedir. Kısa vadeli fonlara verilen faizle, uzun vadeli kredilerden alınan faiz arasında bir fark olduğu sürece vade primi elde edilmektedir.

Bankalar bu dönüşüme tabi tuttıkları fonları çoğu zaman sabit faizlerle alıp, satmaktadırlar. Örneğin 1 ay vadeli mevduatlar ile iskonto kredisi veya yatırım kredisi verilebilmektedir. Bu işlemlerde, faiz oranları, çoğu zaman sözleşme veya işlemlerin yapıldığı sırada bellidir ve vade sonuna kadar değiştirilememektedir. Ancak, örneğin kredi vadesi dolmadan mevduat faizlerinde bir değişim olsa ve faiz oranları yükselse, banka daha çabuk değişen 1 aylık mevduata daha fazla faiz verme zorunda kalacak, kullandığı yatırım kredisinin faizini dönem sonuna kadar değiştiremeyecektir.

Dolayısıyla, sabit, eski ve düşük faiz oranlarından faiz geliri tahsiline devam edecektir. Oysa kullanılan kredi değişken faizli olsa idi zararı aynı ölçüde olmayacaktır. Esasen bu risk değişken faizli işlemlerde de söz konusudur. Değişken faizli işlemlerde hem aktif, hem de pasif faiz oranları değişebilmektedir. Ancak bu değişim aynı ölçülerde olmayabilir. Eğer aktiflerin fiyat esnekliği pasife göre daha düşükse faiz oranlarının yükseldiği dönemlerde aktifler değişen faiz oranlarına tam uyum gösteremeyeceği için banka alternatif bir faiz gelirini kaybetmiş olacaktır. İşte bu tür gelir kayıpları faiz oranı değişim riskinin sonucudur (Kaval, 1995: 131).

Bankalar hem müşteri hem de kendi hesaplarına; döviz ihtiyaçlarını karşılamak, kur riskinden korunmak için, vadeli işlem piyasasından döviz alarak oluşan kur farklılıkları yoluyla kar elde etmek için dövizle işlem yaparlar. Döviz kuru riski: “Ulusal parayla veya kaynaklarla döviz alma ya da döviz satarak karşılığında ulusal para veya kaynağa sahip olmaya yönelik

işlemler nedeniyle zarar edilmesi ihtimali” olarak tanımlanabilir(Delikanlı, ty:7). Döviz fiyatlarındaki değişmelerin, döviz cinsinden varlıklar ve yükümlülükler ile henüz gerçekleşmemiş döviz cinsinden gelir ve giderlerin değerlerini etkileme olasılığı ise döviz kuru riskine açık olunmasını tanımlamaktadır.

Pazar fiyatı değişim riski, sabit faizli işlemler riskinin özel bir durumudur ve özellikle sabit faizli menkul kıymet yatırımlarında söz konusu olur. Bilindiği gibi sabit getirili menkul kıymetlerin fiyatları piyasa faiz oranlarına bağlıdır. Eğer piyasa faiz oranları yükselirse, belirli bir faiz oranından ihraç edilmiş tahvillerin fiyatları düşer. Satın alma fiyatı ile yeni pazar fiyatı arasındaki fark da bankanın zararı olarak kendini gösterir. Banka düşen fiyatlar ölçüsünde karşılık zararı kaydetmek zorunda kalır. Gerçekten bu menkul kıymetler alış fiyatının altında elden çıkarılırsa zarar olur. İşte bu tür risklere pazar fiyatı değişim riski denir.

Bankanın üstlendiği likidite riski ise “ani mevduat çekilmesi gibi olayların yarattığı nakit gereksinmesini karşılayabilmek üzere bankanın çok yüksek maliyetle kısa vadeli borçlar ya da yeterince likit olmayan varlıklarını önemli ölçü ve zararlar paraya çevirmek zorunda kalması” olarak tanımlanır (Çelebican 1984:17).

Bankalar mevduat çekme talebini karşılayamıyorlar ve kredi taleplerini geri çeviriyorlarsa likidite yetersizliği içinde bulunuyorlar demektir. Likidite yetersizliklerinin yaratacağı olumsuz bekleyişler tek bir banka ya da bankacılık sisteminden fon çıkışına neden olarak likidite krizlerine dönüşebilirler. Mevduat sahipleri; bir bankanın veya bütün olarak bankacılık sisteminin ödeme gücü hakkında şüpheye düşerlerse, banka bilançolarının pasif tarafında bulunan fonlarını daha risksiz kabul edilen yatırım araçlarına kaydırma davranışı içine girerek sistem bünyesinde likidite krizini tetiklemiş olurlar.

Banka ödeme gücü hakkında bir şüphe, banka kısa vadeli yükümlülüklerinde ortaya çıkacak bir kaçış durumunda banka yükümlülüklerini karşılamak amacıyla likidite bulma sıkıntısı yaşayabilirler.

Böyle bir durumda banka için söz konusu olan likidite krizi, sistem geneline yayılarak, sistemden genel fon çıkışına neden olarak sistemik bir likidite krizine dönüşebilir (Kaplan, 2001:13).

2.4.3. Kredi Riskinin Yönetimine İlişkin Uygun Politika ve Araçlar

Genel olarak bankanın kısa ve uzun dönemde emniyetini sağlamaya yönelik risk yönetim politikalarını, aktif ve pasif risk yönetim politikaları olarak 2 boyutta incelemek mümkündür (Kaval , 2000: 33):

Aktif politikalar, risk yönetimi için birincil (asal) politikalardır. Bu politikaların sayesinde, risklerin zarara dönüşmeden önlenmesine çalışılır. Bu politikalar, aktifler ile pasifler arasında;

- Kısa vadeli fonların kısa vadeli yatırımlara, uzun vadeli fonların uzun vadeli yatırımlara tahsis edilerek, vade yapısında denge,

- Piyasada oluşan faiz oranı değişimlerinden en az şekilde etkilenmeyi sağlayabilmek için sabit ve değişken faiz oranlı kalemlerin miktarı açısından denge,

- Yabancı para cinsleri itibariyle denge sağlamaya yönelik politikalardır.

Pasif politikalar ise, riskin tamamen giderilemeyeceği ve/veya karlılık için yeterli risklerin de üstlenildiği varsayımı altında, riskleri karşılayacak potansiyel yaratılması şeklindeki politikalardır. Banka içi ve dışı kaynaklardan yararlanılarak, risk doğduğunda, riski karşılayacak mekanizmalar geliştirilmesi şeklinde uygulanırlar. Risk doğduğu zaman, bankayı koruyacak tamponlar olarak da nitelenebilirler. Bu tamponun ise bankanın öz sermayesi olduğu açıktır (Kaval, 2000: 34).

Buna bağlı olarak verilen kredinin geri dönmemesi veya bir iştirakten beklenen getirinin gerçekleşmemesinden kaynaklanan risklere karşı koymak için uygulanacak politikaları da iki aşamada incelemek gerekir. Birinci aşama

politikalar ile yatırım yapılmadan, riskli yatırımlardan kaçınılması amaçlanırken (aktif politikalar), ikinci aşama politikalarla, risk gerçekleşip zarara dönüştüğünde bunun etkilerini karşılamaya yönelik rezervler oluşturulur (pasif politikalar).

Risk yönetim politikalarına ilişkin uygun araçları Tablo 2-1’de de izlemek mümkündür (Kaval, 1995: 125) :

Tüm bunların yanında, bankacılık sisteminin genel sağlığı ve etkin işlemesi itibariyle bankacıların aşırı risk alma davranışlarına bağlı olarak daha önce değinilen piyasa başarısızlıklarının giderilmesine yönelik denetim-gözetim süreci ve bu süreçte kamunun rolü ve şeffaflığa ilişkin alınan önlemlerin de risk yönetimine ilişkin politikalar çerçevesinde ele alınması gerekmektedir.

Tablo 2.1. Risk Yönetim Politikalarına Uygun Araçlar

	Ayrı Ayrı İşlemler Bazında		İşlemler Genelinde	
	<u>Daha objektif bir değerlemeye yönelik Araçlar</u>		<u>Banka İçi Yetersizliklerin azaltılmasına yönelik araçlar</u>	
Riskin gerçekleşmesini önlemeye yönelik politikalar	* Kredi Değerliliği Analizi		* Daha nitelikli Kredi Analizi * Risk Sınıflarına Uygun Örgütlenme * Yapılmış Kredi Değerliliği Analizinin başka bir birim tarafından tekrar kontrolü (Revizyon) gibi banka içi yetersizliklerin giderilmesi veya mevcut durumun güçlendirilmesi	
Riskin etkilerini karşılamaya yönelik politikalar	<u>Zararları Azaltıcı Aktif Araçlar</u>	<u>Zararları Karşılacak Pasif Araçlar</u>	<u>Zararları Azaltıcı Aktif Araçlar</u>	<u>Zararları Karşılacak Pasif Araçlar</u>
	*Riskin Yansıtılması *Riskin Bölünmesi *Riskin Sınırlandırılması	*Müşterinin risk derecesine uygun faizleme	*Riskin Sınırlandırılması *Riskin - Müşteri Türlerine - Coğrafi Bölgelere - Sektörlere - Vadelere göre dağıtımı	*Likid Rezervlerin oluşturulması *Açık ve gizli Rezervler oluşturulması *Karlılık Oranının Artırılması

Kaynak: Kaval, 1995: 124

2.4.3.1. Riskin Doğmasını Önlemeye İlişkin Politikalar

Riskin doğmasını önlemeye yönelik politikalar, ya tek tek işlemler bazında, ya da tüm işlemler bazında (genel) dikkate alınacak şekilde sınıflandırılabilirler. Bunlardan birincisi daha kredi verilmeden önce müşteriyi iyi tanıyıp, kredi değerliliği iyi olan müşterilerin seçimi yönündeki politikalarlardır. Kredi kullanılmadan önce müşterinin kredi değerliliği en iyi şekilde kavranmaya çalışılarak başlangıçta paranın batmaması garanti altına alınmaya çalışılır. Banka genelinde uygulanacak politikalardan ilk akla gelen, kredi değerliliğini belirleyen birimlerin ve burada çalışan elemanların kalitesinin yükseltilmesidir.

Bankalarda İstihbarat ve Mali Analiz gibi merkezi birimlerin

- örgütlenmelerinin pazar koşullarına uygun hale getirilmesi, bunların bir kısmının merkez yerine pazara daha yakın şubelerde istihdam edilmesi,

- bu birimlerde çalışan elemanların daha sık eğitime tabi tutularak mesleki bilgilerinin artırılması ekonomik konularda daha fazla okumalarının kurs ve seminerlere katılmalarının sağlanması suretiyle ekonominin gelecekteki gelişmesi hakkında daha kapsamlı bilgi edinmelerinin sağlanması

- bunların daha da başarılı olabilmeleri için sektörlere veya müşteri gruplarına göre organize edilmeleri sayesinde ihtisaslarının artırılması ve böylece daha kaliteli müşteri kredi analizi yapabilir duruma getirilmeleri gereklidir.

- Kredi tanınıp tanınmaması konusunda nihai kararı veren birimlerin kendi içinde alt birimlere ayrılması ve bunların sektör ve müşteri gruplarına göre iş bölümü yapmaları

- Kredi öncesi denetimi yapan birimlerden bağımsız olarak ayrıca bir Kredi ve Risk Takip ve Analizi gibi birimler oluşturularak toplam kredilerin, müşteri gruplarına, sektörlere dağılımının banka stratejik yönetimi

kapsamında yapılan planlara uygunluk açısından değerlendirilmesi

- Kredi değeri analizinin ikinci defa incelenmesi sayesinde daha tutarlı hale getirilmesi, riskin daha kredi verilmeden önlenmeye veya hiç olmazsa azaltılmaya çalışılması gerekmektedir (Kaval, 1995:124-125).

Bankalarda risk yönetimi, genel olarak farklı bölümlerin kontrolünde ele alınmakta, her faaliyet için bağımsız olarak yönetilmektedir. Sorumlulukta birim yöneticisine verilmektedir. Bazı avantajları bulunsa da, bu tür risk yönetim anlayışının dezavantajları daha fazladır. Kapsamlı risk yönetim sistemi, her düzeyde ve aşamada karar alma sürecinin bir parçasını oluşturmalıdır (Active , 2000a: 15).

Bu bağlamda bankanın, kapsamlı risk yönetim sistemini oluştururken, belirleri hususları dikkate almasında fayda bulunmaktadır :

- Risk duyarlılığı olan kritik alanları tanımlamak ve sıralamak amacıyla, banka çapında bir iç denetim kurmak,
- Fiili risk yönetim uygulamalarını değerlendirmek ve kritik risk bileşenlerini tanımlamak,
- Her risk faaliyeti için standartlar oluşturmak, fiili uygulamaları standartlar ile karşılaştırmak ve banka performansını ölçmek,
- Risk izleme ve kontrol programı uygulamak ve zamanında raporlama ile koordineli organizasyon sağlamak,
- Rapor edilecek en düşük risk birimini kararlaştırmak,
- Raporlama süreçleri oluşturmak ve dönüşleri yorumlamak,
- Müdürlerin, üst yönetimin, riskten sorumlu müdürün rollerini ve sorumluluklarını tanımlamak.

2.4.3.2. Riskin Etkilerini Karşılamaya Yönelik Politikalar

Riskin etkilerini karşılamaya yönelik politikalar ise; birinci aşamadaki politikaların yüzde yüz oranında başarılı olamayacağının bilincinde olarak, risklerin bankaya verecekleri zararları azaltıcı veya sınırlayıcı düzenlemelerin uygulanması yönündedir.

Aktif Araçlardan;

Kredi Riskinin Yansıtılması : Kredi riskinin müşteriden alınarak , başka bir suje üzerine aktarılmasıdır. Kredinin anapara veya faizinin ödenmediği durumlarda, bankanın zararını tazmin edecek bir teminatın alınması şeklinde olur. Banka herhangi bir olumsuz gelişme durumunda bu teminata başvurarak zararını tamamen veya kısmen telafi edecektir.

Risk Tutarının Küçültülmesi : Aynı tutarda bir fonun bir veya birkaç müşteriye kullandırılması yerine, daha fazla sayıda kişilere kullandırılarak, bir kredi müşterisi üzerindeki riskin azaltılması politikasıdır.

Riskin Sınırlandırılması : Yukarıda bahsedilen iki politika kredi alıcısı üzerinde yoğunlaşan politikalardır. Ancak riskin sınırlandırılması tek bir kredi üzerinde değil, krediler toplamı üzerinde yoğunlaşır ve bankanın verebileceği toplam kredilere üst sınırlar getirilir. Bu üst sınırlar toplam kredi tutarı üzerine olabileceği gibi, herhangi bir sektör, müşteri, müşteri grubu üzerine de olabilir.

Riskin Farklılaştırılması ; Risklerin miktar olarak değil de, nitelik (kalite) olarak farklı gruplara yayılması veya farklılaştırılmasını esas alan politikalardır. Örneğin müşteri grupları; tüketiciler, küçük ticari, büyük ticari müşteriler, şirketler ve kurumsal yatırımcılar gibi müşteri grupları şeklinde oluşturulursa ve pazarlama politikaları da bu gruplara uygun geliştirilerek, bunlara kullanabilecekleri kredilerin üst sınırı belirlenirse, otomatik olarak, hem kredi risk sınırlaması , hem de risk farklılaştırması yapılmış olacaktır. Risk farklılaştırması , sadece müşteri grupları oluşturarak değil, toplam kredilerin hangi bölgelerde ne ölçülerde kullanılacağı veya hangi sektörlerle

hangi oranlarda kredi kullanılacağı şeklindeki kararlarla da yerine getirilebilir. Başka bir farklılaştırma vadeler itibariyle yapılabilir.

Yukarıda belirtilen politikalar aktif politikalar olup, riskin zarara dönüşmesini engellemeye yöneliktir. Ancak buna rağmen banka risk taşımaktadır. İşte risk zarara dönüştüğü zaman, bankanın buna hazırlıklı olmasının sağlanması ve bu nedenle tasfiye zorunluluğuna düşmemesi için, aktif politikaların dışında kendini hazırlıklı tutmasına yönelik politikalar da vardır. Bunlara pasif politikalar denmektedir. Bunlar daha çok bankanın öz sermayesinin yeterli olması, zararları da karşılayacak esas ve ek sermayenin oluşturulması, banka dışı güvencelerin sağlanması şeklinde olur. (Kaval, 1995: 127-128).

2.4.3.3. Bankacılık Sistemine Yönelik Düzenleme Denetim Süreci

Finansal piyasaların düzenlenmesi, biçimsel olarak tanımlanmış davranış kurallarının oluşturulması olarak tanımlanmaktadır (Alparslan, 2000: 51). Bu davranış kuralları ilgili kurumların tarihsel gelişme sürecinde kendiliğinden oluşan kurallara bütünü olacağı gibi, kamu otoritesi tarafından belirlenmiş kurallara biçiminde de olabilir. Dünyada genel kabul görmüş içerikleri ve şekilleri ülkeden ülkeye önemli farklılıklar gösteren iki düzenleme yaklaşımı vardır. Bunlardan birincisi doğrudan devlet kontrolü (merit regulation) ikincisi ise kendi kendine düzenleme (self regulation) dir. Birinci yaklaşımda kamu otoritesi ya doğrudan ya da görevlendireceği bir kamu kuruluşu veya buraya bağlı bir özel kuruluş tarafından düzenlemeleri yapar ve denetimi sağlar. Diğer taraftan ikinci yaklaşımda piyasa katılımcıları kendi düzenlemelerini kendileri yaparlar ve bu faaliyetleri için kamu otoritesinin onayını almak zorunda kalmazlar (Doğu 1996:35).

Sermaye piyasaları ve bankacılık sistemi için yapılan kamu düzenlemeleri birbirinden farklılık gösterirler. “Doğrudan finansmanda kamu düzenlemelerinin vurgusu tasarrufçusunun doğru ve yeterli bilgiye sahip

olması iken, dolaylı finansmanda vurgu, aracı kurulun aldığı riskin sınırlandırılmasına doğru kayar. Çünkü kaynak dağıtım kararını doğrudan aracı kuruluş kendisi riskini üstlenerek gerçekleştirir (Sak 2000:59).

Finansal sistemde yer alan asimetrik bilgi sorunu daha önce de belirtildiği gibi ahlaki tehlike ve ters seçim davranışlarına neden olur. Finansal sistem içinde banka tipi aracı kurum bu sorunun sonuçlarını ortadan kaldırmak için oluşmuş olsa da sorunun üstesinden tamamen gelememektedir.

İşte bu nedenle asimetrik bilgi sorunu bankacılık sistemi bünyesinde de sistemin etkin olarak çalışmasına engel olan iki sonuç doğurur. Bunlardan birincisi tasarruf sahiplerinin bankanın risk düzeyi konusunda yeterli bilgiye sahip olmamaları, tasarrufların bankalara yönelmesi hususunda engelleyici olmasıdır. İkinci sorun ise; tasarruf sahiplerinin, bankaların varlık kalitesi hakkında yeterli bilgi sahibi olmamalarının banka paniğine yol açabilmesidir (Mishkin 2000: 6). Bu nedenlerden dolayı kamu otoriteleri, bankaların aşırı risk almalarını önleyecek düzenleyici kurumlar oluştururlar. Böyle bir düzenleme davranışı ortaya çıkaran belirleyiciler şunlardır (Alparslan 2000: 53):

- Muhtemel sistemik sorunlar
- Finansal kuruluşların izlenmesinde ölçek ekonomilerinden yararlanılması
- Tüketici güveninin sağlanması
- Ahlaki bozulma riskinin sınırlandırılması
- Hakların korunması ve işlem maliyetlerinin düşürülmesine yönelik tüketici talepleri

Bankacılık sisteminin etkin çalışmasını sağlayan bir güvenlik ağının oluşturulması özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından önem arz etmektedir. Bankacılık sisteminin yeterli olarak düzenlenmediği bu ülkelerde, aşırı risk alma davranışlarına yönelen bankacılık sistemi, bankacılık krizlerinin temel

nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Bankacılık sisteminin düzenlenmesi ve denetlenmesinin sekiz temel yöntemi bulunmaktadır (Miskhin 2000:11).

- Riskli varlıklara yatırımın ve riskli bankacılık faaliyetlerinin sınırlandırılması
- Bankacılık faaliyetlerinden daha fazla riskli işlemler olan menkul kıymet işlemlerinin bankacılık ve diğer finansal kurumların ayrılması yoluyla sistem dışı ayrı aracı kurumlar bünyesinde yapılması
- Rekabetin sınırlandırılması
- Sermaye yeterliliği düzenlemeleri
- Risk tabanlı mevduat sigorta sistemi uygulaması
- Kamuya bilgi açıklama zorunluluğunun getirilmesi
- Banka kuruluşu için belli şartların aranması
- Bankaların risk düzeylerini uzaktan izleyecek izleme sistemlerinin oluşturulması.

Bu kurumlar içinde en önemlisi sermaye yeterliği düzenlemeleridir. Bu yolla bankaların işlevlerini sağlıklı yerine getirebilmek için sahip olmaları gereken asgari sermaye düzeyi belirlenmektedir. Sermaye yeterliliği düzenlemeleri banka ortaklarının banka yönetiminin aldığı kararları denetlemesini, zarara ortak olmalarını sağlamayı amaçlamaktadır (Sak 2000: 62).

2.4.3.4. Bankacılık Sisteminde Uluslararası Düzenlemeler

Bankaların ödeme güçlüğüne düşmesine ilişkin yaşanan deneyimlerin büyük bir çoğunluğu, kredi riski yoğunlaşmalarına bağlı olarak gerçekleşmiştir. Konu kapsamlı bir şekilde ilk olarak Ekim 1988 tarihli, V. Bankacılık Denetim Otoriteleri Uluslararası Konferansı'nda tartışılmış daha sonra, Ekim 1990 tarihinde Basel Komite, VI. Bankacılık Denetim Otoriteleri

Uluslararası Konferansı'na sunmak üzere, kapsamlı bir doküman hazırlamıştır. Geniş kabul gören doküman, daha sonra çeşitli çevrelerin görüşleri de alınarak, içeriği daha da genişletilmiş bir şekilde tekrar yayınlanmıştır.

Merkez bankaları ve uluslararası finansal kuruluşların ortak faaliyet alanlarındaki esasları belirleyen bir kuruluş olan BIS'in (Bank for International Settlements) bünyesinde, 1988'de Bank of England'dan Peter Cooke'un başkanlığında toplanan Basel Committee on Banking Supervision, "Basle Accord" adlı kararla, sermaye yeterliliği konusuna uluslararası bir standart getirmiştir. 1992'de yürürlüğe giren bu kararla, bankalar açısından sermaye kavramı tanımlanmış, aktifleri risk derecelerine göre dört gruba ayrılmış ve sermayenin, risk ağırlıklı toplam varlıklara oranının en az %8 olması gerektiği belirtilmiştir. Bu standartın yürürlükte olduğu süre içinde, bankaların sermaye rasyolarında olumlu gelişmelere neden olmakla beraber, bankalar, mevcut düzenlemelerden kaçınmak amacı ile çeşitli yöntemler uygulamışlardır. Örnek olarak, bankaların kredilerini menkul kıymetleştirmeleri veya bir yıldan daha kısa vadeli kredi açmak suretiyle, daha düşük risk ağırlığına giren varlıklar oluşturmaları, gösterilebilir. Bu nedenle Basel Komitesi eski düzenlemede görülen eksiklikleri gidermek ve zaman içinde finans piyasalarında ortaya çıkan gelişmeleri de göz önüne alarak, daha sonraki tarihlerde, sermaye yeterliliğine ilişkin ilave çalışmalar yayınlamıştır.

"Yeni Sermaye Yeterliliği Yaklaşımı" (New Capital Adequacy Framework) adı verilen söz konusu düzenlemede, OECD üyesi olup olmadığına bakılmaksızın, ülkelerin ve merkez bankalarının borçları, derecelendirme kuruluşlarının ilgili ülkeye verdikleri dereceye göre belirlenecektir. Bu aşamada Komite, Standard&Poors derecelendirme kuruluşunun notu esas alınırsa, en az (AA-) derecesi alan ülke ve merkez bankalarına verilen kredileri sıfır risk ağırlığına, (A)'dan (A-) derecesine kadar olanları %20 risk ağırlığına, (BBB+) ile (BBB-) derecesi verilen ülkeleri %50 risk ağırlığına ve (BB+) ile (B-) derecesi olan ülkeleri %100 risk ağırlığına, (B-) derecesinin altındaki ülkeleri ise, %150 risk ağırlığına tabi tutmaktadır

(Active, 2000b: 19).

Gelişmekte olan ülke piyasaları çok farklı görünseler de, gelişen ülke piyasalarındaki risk yönetimi üzerinde oluşan kaygılar, genelde bankacılık sektörünün faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Bunun temel çözüm yolu ise, uluslararası standartları (Basel Komitesi gibi) uygulamaya koymaktan geçmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki risk yönetimi, halen kredi değerliliği ve varlıkların fiyatlandırılması ile sınırlı olan kredi riski kavramından öteye geçememiştir. Piyasa riskinin önemi henüz yeterince anlaşılamamıştır. Türkiye de dahil olmak üzere, gelişmekte olan piyasalar için finansal risk yönetiminde uygulanabilecek yöntemler şunlar olabilir (Toraman, 2002: 36):

- Düzenleyici kurumların piyasa katılımcıları ile bir araya gelerek risk yönetimi kurallarını geliştirmeleri gereklidir.
- Çok geç kalınmadan, düzenleyici kurumlar arasında işbirliğini sağlamaya yönelik anlaşmalar imzalanmalıdır.
- Sermaye gereksinimlerinin ve diğer kantitatif zorunlulukların dışında, düzenleyici kurumlar, iç kontrol için gerekli kalitatif gereksinimleri uygulatmalı ve finansal kurumları, kendi risk politikalarını oluşturmaları ve yazılı hale getirmeleri konusunda yönlendirmelidir.
- Bankalar ve diğer finansal kurumlar, sıkı bir şekilde denetlenmelidir.
- Düzenleyici kurumlar, farklı piyasalarda faaliyet gösteren finansal kurumların faaliyetlerini denetleyecek şekilde uygun denetim araçları geliştirmelidirler.
- Eğitimli personel azlığı ve teknik uzmanlık seviyesinin düşüklüğü nedeniyle kantitatif modellerin uygulanması ve gelişiminde yavaş kalınmamalıdır. Bu konudaki eğitim açıkları en kısa sürede tamamlanmalıdır.

Basel II'nin taslağı, Ocak 2001'de ilk yayınlandığında, öngörülen şartların uygulamaya geçirilmesi için, 2004 senesini hedeflemekteydi. Fakat taslağın gördüğü yoğun ilgi ve kritikler sonucu, başlangıç tarihi sürekli olarak

ertelenmekte olup, en son 2007 yılı uygun görülmüştür. Bununla beraber, bankaların yapması gereken sistem değişiklikleri vb. gibi hazırlıkların çok daha önceden ele alınması gereklidir. Basel II'nin Ocak 2001'de yayınlanmasından sonra, esas Basel II öneri metni ile ilgili sekiz değişik çalışma yayınlanmış ve genel bankacılık sektörünün yorum getirmesi istenmiştir (Aksel, 2002: 46).

Basel Bankacılık Komitesi'nin önerisi, Ocak 2001'de yayınlanan istişare metninde öngörüldüğü gibi, operasyonel riskler için, ortalamada, toplam sermayenin %20'sini oluşturacak şekilde, sermaye karşılığı ayrılmasını içermektedir. Bu öneri, daha sonra revize edilmiş ve oran %12'ye çekilmiştir. Eğer söz konusu banka, Basel II önerisinde açıklanan sofistike yöntemleri, kredi ve operasyonel risklerin ölçümünde kullanmıyorsa, sermaye ihtiyacı katlanarak artacaktır. Her şeye rağmen, Ocak 2001 ve daha sonra çıkan düzenleyici ek metinlerde, pek çok konunun hala netlik kazanmadığı gözlenmektedir ve daha ayrıntılı açıklamaların yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Aksel, 2002: 48).

2.4.3.5. Bankacılık Sisteminde Şeffaflık ve Altyapı Kalitesi

Bankacılık sisteminde şeffaflık banka davranışları üzerinde etkili iken; ekonomik kurumlardaki şeffaflık ülkeye yönelecek sermayenin niteliği ve niceliği üzerinde etkilidir.

Hukuki yapının yetersiz olduğu (bankalar, ticaret ve icra iflas kanundaki yetersizlikler), uluslararası muhasebe standartlarının uygulanmadığı bir bankacılık sisteminde banka bilançoları şeffaf olamamaktadır. Bankaların risk düzeyi ve varlık kalitesi hakkında yeterli ve doğru bilginin tasarruf sahiplerine ulaşmaması, bankacılık sisteminin etkin çalışmasını engelleyecek bir güvensizlik ortamı yaratacaktır. Bilançoların şeffaf olmamasına bağlı olarak, batık kredi miktarı, aktif yapısı hususunda kamuoyunda yeterli bilginin olmaması bankacılık sisteminin kırılganlığını

artıracaktır. Birçok ÷lkede, banka varlıklarını bozulmuş ve problemli şekilde sınıflandırmadaki muhasebeleştirme gelenekleri, bankaların güçlük içindeki borçlulara daha fazla kredi açarak batık kredilerini iyi göstermelerini önleyecek kadar iyi değildir. Kredilerin sınıflandırılması borçlunun kredi değeriiliğı ve teminatın piyasa değeriinden çok, yalnızca ödeme durumuna dayandığıında bankacılar ve kredi müşterileri için değışik yeniden yapılandırma, tahakkuk ve faiz kapitalizasyonu araçları ile zararları gizlemede ortak hareket etmeleri kolay olacaktır. Problemli krediler sistematik bir biçimde düşük gösteriliyorsa kredi zararları için karşılık ayırma yetersiz olacak ve bankanın raporlarında net gelir ve sermaye ölçütleri sistematik bir biçimde aşırı yüksek gör÷lecektir” (Goldstein -Turner 1999:130).

Bu nedenlerden dolayı iflas etme olasılığı olan bankaların tekil düzeyde sistem dışına çıkmaları yayılarak sistemik bir bankacılık krizine dönüşebilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ekonomilerde finansal işlemleri destekleyen altyapı kalitesi oldukça düşüktür. 1980’li ve 1990’lı yıllarda sistemik bankacılık krizlerine maruz kalan ÷lkelerde bu yetersizlikler hemen göze çarpmaktadır (Bkz: Tablo 2.2).

Tablo 2.2. Finansal İşlemleri Destekleyen Altyapının Kalitesinin Değerlendirilmesi

	Muhasebe Standartları	Yozlaşma Endeksi	Hukukun Üstünlüğü	Anlaşmaların Yaptırılabilirliği	Yargı Sisteminin Etkinliği	Bürokrasinin Kalitesi
Yüksek Gelir						
<i>İsviçre</i>	83	6.00	10.00	3.30	10.00	6.00
İngiltere	78	5.46	8.57	3.43	10.00	6.00
USA	71	5.18	10.00	3.55	10.00	6.00
Orta-Yüksek Gelir						
Arjantin	45	3.61	5.36	2.01	6.00	3.00
Brezilya	54	3.79	6.31	1.97	5.75	4.00
Şili	52	3.18	7.02	2.44	7.25	3.36
Orta-Düşük Gelir						
Mısır	24	2.32	4.17	2.09	6.50	2.64
Tayland	64	3.11	6.25	2.23	3.25	4.39
Türkiye	51	3.11	5.18	2.00	4.00	3.29
Düşük Gelir						
Hindistan	57	2.75	6.11	2.00	8.00	3.82
Nijerya	59	1.82	2.74	1.68	7.25	2.29

Muhasebe Standartları:Yüksek rakamlar daha iyi muhasebe standartlarını gösterir.

Yozlaşma: 0 ile 6 arasında skala edilmiştir. Düşük rakamlar daha yüksek yozlaşmanın göstergesidir.

Hukukun Üstünlüğü: 0 ile 10 arasında değişmektedir.

Anlaşmaların Yaptırılabilirliği: 0 ile 4 arasında skala edilmiştir. Yüksek rakamlar yüksek yaptırım gücünü gösterir.

Yargı sisteminin Etkinliği: 0 ile 10 arasında skala edilmiştir. Düşük rakamlar düşük etkinliğin göstergesidir.

Bürokrasinin Kalitesi: 0 ile 6 arasında skala edilmiştir. Yüksek rakamlar yüksek kaliteyi gösterir.

Kaynak: Yılmaz, 2002: 124.

III. BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNDE KREDİ FİYATLANDIRMASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE BUNA YÖNELİK AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

3.1. TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNİN GÖRÜNÜMÜ VE ÖZELLİKLERİ

3.1.1. Türk Bankacılık Sisteminin Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de bankacılığın tarihsel gelişimini altı dönemde incelemek mümkündür (Akgüç, 1989:17). Bunlar, 1923 yılına kadar olan Osmanlı dönemi, Cumhuriyet’in ilanından 1932 yılına kadar geçen dönem ulusal bankalar dönemi, 1933-1944 kamu bankaları dönemi, 1945’den planlı döneme kadar geçen sürede hızlı bir gelişme gösteren özel bankalar dönemi, 1960-1980 planlı dönem ve 1980 sonrası serbestleşme ve dışa açılma dönemidir.

3.1.1.1. Osmanlı Döneminde Bankacılığın Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk banka 1847 yılında kurulmuştur. İlk kağıt para 1840 yılında bütçe açıklarını kapatmak için çıkarılmıştır. Kaime adı verilen bu paranın miktarı, o dönemlerde sürekli açık veren Osmanlı Hazinesi’nin kaynak ihtiyacının karşılanması amacıyla kısa sürede önemli oranda artırılmıştır. Sürekli dış ticaret açıkları verilmesinin de etkisiyle birkaç yıl içerisinde kaimelerin yabancı paralar karşısındaki değeri önemli düşüşler göstermiş, bu nedenle ithalatın finansmanı için dış piyasalardan kaynak bulunması zorlaşmıştır. Bu durum hükümeti kaimelerin dış değerinin korunması için çareler aramaya sevk etmiştir. 1845 yılında Galata

bankerlerinin ileri gelenlerinden iki tanesi ile bir anlaşma yapılarak Osmanlı ithalatının finansmanını sabit bir döviz kuru üzerinden bu bankerler tarafından dış mali piyasalara yazılacak poliçelerle finanse edilmesi uygulaması başlatılmıştır. Bu sözleşme 1847 yılında yenileneceği sırada bankerler hükümetten aynı işlevi yerine getirmek üzere bir banka kurmalarının kabulünü istemişler ve bu istek kabul edilmiştir. Bu şekilde kurulmuş olan İstanbul Bankası faaliyete son verdiği 1852 yılına kadar kaimelerin dış değerinin sabit kalması yönünde önemli katkılarda bulunmuştur.

Kısa bir süre faaliyet gösteren ve faaliyet alanı sınırlı olan İstanbul Bankası bir tarafa bırakılacak olursa, Osmanlı İmparatorluğu'nda bankacığın 1856 yılında kurulan Osmanlı Bankası ile başladığı yaygın olarak kabul edilen bir görüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle 1839 Tanzimat Fermanı'ndan sonra devletin harcamalarının gelirlerini aştığı bir döneme girilmesi ve devletin kaynak ihtiyacının önce kaimelerin ihracı, sonra da toplanacak vergiler karşılık gösterilerek İstanbul'da faaliyet gösteren sarraf ve bankerlerden borç alınması ile karşılanmaya çalışılmasının ardından, Kırım Savaşı'nın bitiminde yapılan 1856 Paris Barış Antlaşması'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun dış borç alma olanaklarını arttırmış olması, Osmanlı Bankası'nın kurulmasındaki en önemli etkidir. Banka, dış borçların alınmasında Osmanlı hükümeti ile yabancı sermaye sahipleri arasında aracılık etmek amacıyla İngiliz sermayesi ile kurulmuştur. 1863 yılında Fransız sermayesi, 1875'de de Avusturya sermayesi bankaya ortak edilmiştir.

Osmanlı Bankası'nı İmparatorluk'ta faaliyet göstermiş diğer yabancı bankalardan ayıran en önemli özellik, bankaya 1863 Anlaşması ile para basma ayrıcalığının tanınmış olmasıdır. Kaimelerin değerinde meydana gelen düşüşler ve bu para üzerinde yapılan spekülasyonlar, 1860'lı yılların başında hükümeti kaimeleri piyasadan çekmek için önlemler almaya yöneltmiştir. 1863 yılında, Osmanlı Bankası ile hem kaimelerin piyasadan çekilmesi hem de döviz kurlarında istikrarın sağlanması ve devletin kısa vadeli kredi ihtiyacının karşılanması amacıyla bir anlaşma yapılmıştır.

Banka'ya yine aynı dönemde Batı Avrupa ülkelerinde kurulmasına başlanan merkez bankalarının yetkilerinin tanınmasının, bankanın bu işleri gerçekleştirmesine yardımcı olacağı düşüncesi, para basma ayrıcalığının verilmesinin en önemli nedenidir. Kaime ihracının başarısızlıkla sonuçlanmış olması, Osmanlı Bankası'nın çıkardığı kağıt paranın halk tarafından benimsenmesini engellemiştir. Bu nedenle Osmanlı Bankası ekonominin likidite ve kredi hacminin belirlenmesinde etkin bir rol oynayamamıştır. (Akgüç, 1989: 115).

Yine, 1863'de yapılan anlaşma ile Osmanlı Devleti, tüm gelirlerini Osmanlı Bankası'na yatırmayı, tüm ödemelerini bu banka aracılığı ile yapmayı, iç ve dış borçlanmaları ile ilgili tahvilleri bu banka aracılığı ile çıkarmayı, her yıl bütçesinin bir örneğini bankaya vermeyi ve olağanüstü durumlar dışında bütçede yer alan harcamaların üstünde harcama yapmamayı kabul etmiştir. Bankaya devlet bütçesini denetleme yetkisi verilmiştir. Tüm bunların karşılığında banka, hükümete teminat karşılığı kısa vadeli avans vermekle yükümlü tutulmuştur (Akgüç, 1989: 115).

Osmanlı Bankası ve İmparatorluğun yıkılmasına kadar kurulan diğer yabancı sermayeli bankaların ana faaliyet alanı Osmanlı Hazinesi için iç ve dış borç bulunması ve bunların ödenmesi ile ilgili işlerle uğraşmak olmuş ve bu nedenle Osmanlı dönemi bankacılığı için "borçlanma bankacılığı" nitelendirmesi yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin 1875 yılında borçlarını ödeyemez duruma düşmesinin ardından, 1881 yılında Düyunu Umumiye'nin kurulması ve İmparatorluğun dış borçlarının idaresinin bu kuruluşa devredilmesiyle, borçlanma bankacılığında yeni bir döneme girilmiştir. Osmanlı gelir kaynaklarının uluslararası bir kuruluşun denetimine geçmesi, Avrupa'lı sermayedarlara yeterli güvence sağladığından, özellikle 1881'den sonra İmparatorluk'ta bir çok yabancı banka kurulmuştur. Bu bankaların temel işlevi Osmanlı hükümetlerinin yaptığı iç ve dış borçlanmalardan ve döviz işlemlerinden spekülasyon kazançları sağlamak ve İmparatorluk'ta yatırım yapan yabancı sermaye kuruluşlarını kredilendirmek olmuştur.

1856-1923 yılları arasında kurulan bankalarda yabancı sermayeli bankalar çoğunlukta olmakla birlikte, 1908 yılında 2. Meşrutiyet'in ilanı ve milliyetçilik eğilimlerinin artması ile birlikte ulusal sermaye ile pek çoğu yerel ve tek şubeden oluşan bankanın kurulması süreci başlamış, bu süreç 1911 yılında 1. Dünya Savaşı'nın çıkışıyla hızlanmıştır. "Ulusal bankacılık hareketinin ortaya çıkmasındaki temel neden, ülke içinde birikmekte olan sermayeyi yabancı ve azınlık bankalarının elinden kurtarmak ve bu sermayeyi ulusal ticareti geliştirmek amacıyla kullanmaktır. Kurulan ulusal bankaların kredileme uğraşları daha çok ticari kredi, esnaf kredisi, tarımsal kredi, emlak kredisi ve tüketim kredisi biçiminde olmuştur." (Artun, 1989: 39). Bu bankaların pek çoğunun kurucuları, Avrupa'ya hammadde ihraç eden veya bu ülkelerden sanayi ürünü ithal eden tüccar ve çiftçilerdir.

1863 yılında, çiftçilere uygun koşullarda tarımsal kredi verilmesi amacıyla Memleket Sandıkları kurulmuştur. Memleket Sandıkları'nın sermayesi başlangıçta imece usulüyle, ardından da köylünün mal varlığı ile orantılı olarak Sandığa buğday vermesiyle sağlanmaya çalışılmıştır. Zaman içinde bu sermayenin toplanmasında güçlükler yaşanmaya başlanması ve kredilerin verilmesinde çeşitli yolsuzlukların yapılması dolayısıyla bu kuruluşun Menafi Sandıkları adıyla yeniden düzenlenmesine karar verilmiştir. Menafi Sandıkları'nın sermayesi, aşar vergisine menafi hissesi adı verilen bir artış yapılarak oluşturulmuştur. Kısa bir süre sonra bu sandıklarda toplanan kaynakların kullanımı ile ilgili olarak da şüpheler belirmesi üzerine, 1888 yılında tarımsal kredilendirmeyi devlet denetimine alacak olan Ziraat Bankası, ilk devlet bankası sıfatıyla kurulmuş, Ziraat Bankası'nın sermayesi, Menafi Sandıkları'nın alacakları bu bankaya devredilerek oluşturulmuştur.

"Siyasal iktidarın izlediği ulusal ekonomi politikası ulusal bankaların kuruluşuna elverişli bir ortam yaratmasına karşın, bu dönemde yerli sermaye ile kurulan bankaların büyük bir bölümü uzun ömürlü olamamış, güçlü yabancı bankaların kredi piyasasına egemen olmalarına karşı koyamayarak, onlarla rekabet edemeyerek faaliyetlerine son vermek zorunda kalmışlardır." "Denilebilir ki İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet'in ilanı ile biten bu dönem, bir

tecrübe dönemi olmuştur. Bu dönemde milli bankacılığın önemi ve devlet teşvikinin zorunlu olduğu anlaşılmıştır.” (Zarakolu, 1973: 16).

3.1.1.2. Ulusal Bankalar Dönemi (1923-1932)

Cumhuriyet’in kurulduğu 1923 yılına gelindiğinde, Türkiye ekonomisi, Osmanlı Devleti tarafından kurulan birkaç askeri fabrika, imtiyazlı yabancı şirketler tarafından demiryolu, madencilik alanlarında yapılan yatırımlar, İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde oturan halkın su, elektrik, havagazı, telefon, taşıt ihtiyacını gidermek maksadıyla kurulan işletmeler bir tarafa bırakılacak olursa, büyük ölçüde idame ekonomilerinden meydana gelmektedir. Özellikle tarım sektöründe kuru üzüm, kuru incir, fındık, pamuk gibi ihraç ürünleri yetiştiren işletmeler hariç, esas itibariyle kendi ihtiyacı için üretimde bulunan, ancak kendisi tarafından üretilmeyen sınırlı malları piyasada satın alabilmek, cep harçlığı sağlamak maksadıyla yetiştirdiği mahsulün bir kısmını piyasaya arz eden veya kısmen piyasa için ürün yetiştiren köylü işletmeleri hakimdir. Bu işletmelerde üretim tekniği geridir, sermaye ihtiyacı asgari seviyededir (Zarakolu, 1973: 28-29).

Bu yapının değişmesi için yoğun çaba gösteren dönem hükümetleri, ekonomik kalkınmanın hızlandırılmasında bankacılık sektörünün taşıdığı önemin bilinci içinde ulusal bankacılığın geliştirilmesi için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır.

1923 yılında hükümet ve toplumun tarım, ticaret ve sanayi kesimlerinin önde gelenlerinin katılımıyla yapılan İzmir İktisat Kongresi’nde, ekonomik gelişme için ulusal bankacılığın kurulmasının gerekliliği tüm katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Kongre’de ifade edilen görüşlere göre “Özel kesimin olanakları henüz güçlü bankalar kurulması için yeterli değildir. Bankaların kurulmasında devletin katkısı olmalıdır.” (Akgüç, 1989: 19).

Kongre’ye katılan tüccarlar bir ana ticaret bankasının kurulmasını önermişler ve Türkiye İş Bankası bu öneriler doğrultusunda 1924 yılında özel

sektör bankası olarak kurulmuştur. İktisat Kongresi'ne katılan sanayicilerin önerileri arasında bir sanayi bankasının kurulması da yer almıştır. Bu öneri doğrultusunda 1925 yılında Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Bu banka ülkemizde kurulan ilk kalkınma bankasıdır. Bankanın kurulması ile özel sanayi işletmelerine orta ve uzun vadeli kredi verilmesi ve mali, ekonomik ve teknik konularda bilgi yardımı sağlanması amaçlanmıştır. Banka, kaynaklarının büyük bir kısmını kuruluş halinde devraldığı iştiraklerine bağlaması nedeniyle, sanayi ve madencilik alanında faaliyet gösteren işletmelere yeterli kredi yardımında bulunamamış, 1932'de Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası adını almış, 1933 yılında da Sümerbank'a devredilmiştir.

İzmir İktisat Kongresi'ne katılan tarım kesimi temsilcileri de tarım sektörüne daha fazla ve daha uygun koşullarda kredi verilmesi amacıyla Ziraat Bankası'nın güçlendirilmesini istemişlerdir. Bu istekler doğrultusunda Ziraat Bankası'nın sermayesi 1924 yılında artırılmış, bankaya tarımsal kredi vermenin yanında her türlü bankacılık faaliyetinde bulunabilme yetkisi verilmiş ve bankanın statüsü anonim şirket olarak değiştirilmiştir. 1930 yılında bankanın kaynakları tekrar artırılmıştır. Bu sermaye artışlarına rağmen banka 1920'ler ve 1930'larda faiz oranlarının düşük tutulduğu tarım kredilerini fazla kullandırmamış, bu dönemde daha çok ticari kredi vermiştir (Tezel, 1986: 200 ve 349). 1923-1932 döneminde, bölge tüccarlarının kredi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çok sayıda yerli veya yabancı sermayeli tek şubeli banka kurulmuştur.

1927 yılında konut kredisi vermek amacıyla Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur. Banka, 1946 yılında Emlak ve Kredi Bankası'na dönüştürülmüştür. Cumhuriyet döneminde bankacılık alanında atılan en önemli adımlardan birisi, 1930 yılında T.C. Merkez Bankası'nın kurulması olmuştur. Bir merkez bankası kurulması çalışmaları 1920'li yılların ilk yarısında başlatılmış olmasına rağmen bu dönemde ödemeler dengesi problemleri ve çeşitli mali zorluklar ile karşı karşıya bulunulması, merkez bankası kurulabilmesi için gerekli olan altın ve döviz varlıklarının, ülkenin iç imkanları ile oluşturulmasını engellemiş; dönemin dış konjonktürünün dış

finansman imkanlarını kısıtlamış olması nedeniyle de bankanın kurulması 1930 yılına kadar mümkün olmamıştır.

1715 sayılı Kuruluş Kanunu'na göre Merkez Bankası, para basmak, paranın değerini korumak, ekonominin genel likiditesini ayarlamak ve bankalara ödünç para vermekle görevli bir emisyon bankasıdır. 1971 yılına kadar yürürlükte kalan bu Kanun, yürürlükte kaldığı süre içinde bir çok kez değiştirilerek, bankanın Hazine'ye ve Kamu İktisadi Teşekküllerine daha fazla kredi vermesi sağlanmaya çalışılmıştır. "Başlangıçta banknot çıkarılmasına ilişkin olarak getirilen sıkı sınırlar kısa süre sonra genişletilmiş, bankanın temel işlevi, etkin bir para politikası yürütmekten çok kamu kesiminin finansman açıklarını kapatmak olmuştur."

3.1.1.3. Özel Amaçlı Devlet Bankalarının Kurulduğu Dönem (1933-1944)

1929 yılına gelindiğinde Türkiye tarım üretiminin egemen olduğu bir ülke görünümündedir. 1920'li yıllarda izlenen özel kesimin özendirilmesi ile sanayileşme stratejisi, sermaye birikiminin yetersizliği nedeniyle önemli bir sonuç vermemiştir. Bu durum, ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için devletin sınai yatırımların yapılmasında daha aktif bir rol oynaması gerektiği konusundaki görüşlerin tartışmaya açılmasına neden olmuştur. Tam bu dönemde başlayan Dünya Ekonomik Krizi'nin, dış ticaret açıkları vermemize yol açması ve tarım ürünleri fiyatlarındaki düşüşün çiftçilerin gelirlerinde meydana getirdiği önemli azalış, sanayileşme için yeni yöntemler bulunması çalışmalarını hızlandırmıştır.

1930'lu yılların başlarında, bu iç ve dış etkilerin sonucunda, 1920'li yıllarda izlenen özel kesimin özendirilmesi ile sanayileşme stratejisi bir tarafa bırakılarak, kamu iktisadi girişimleri aracılığı ile sınai yatırımlarda bulunarak sanayileşme stratejisi benimsenmiştir. İktisadi devletçilik olarak adlandırılan bu sanayileşme stratejisinin temelinde ülkemizin o dönemde içinde

bulunduğu koşullar nedeniyle, büyük sermaye gerektiren ve ileri derecede teknik bilgiye ihtiyaç gösteren yatırımların gerçekleştirilmesinde, devletin özel kesime göre daha fazla olanaklara sahip olduğu görüşü bulunmaktadır. Bu strateji oluşturulurken, yine o yıllarda Sovyetler Birliği ve Almanya'da uygulanmakta olan devletçilik deneyimlerinden yararlanılmıştır. Devlet tarafından kurulmasına karar verilen sanayi işletmeleri ile ilgili yatırım planları Birinci ve İkinci Sanayi Planları'nda belirtilmiştir.

İktisadi devletçilik stratejisi, bankacılık sistemimizi de önemli ölçüde etkilemiştir. Bu dönemde, Sümerbank (1933), Belediyeler Bankası (1933), Etibank (1935), Denizbank (1937) ve Halk Bankası ve Halk Sandıkları (1938), sanayi planlarında yer alan işletmelerin kurulması, işletilmesi ve finansman ihtiyaçlarının sağlanması amacıyla, devlet tarafından özel amaçlı banka statüsüyle kurulmuştur.

Birinci Sanayi Planı'nda, ağırlıklı olarak imalat sanayiinde faaliyet gösterecek olan 20 fabrikanın kurulması amaçlanmıştır. Sümerbank'ın en önemli işlevi, bu planının uygulandığı 1933-1938 yıllarında 13 sınai tesisin kurulmasını sağlamak olmuştur. Bu yatırımların finansmanı için Sovyetler Birliği'nden sağlanan 8 milyon dolarlık krediden yararlanılmıştır. 1935 yılında, ağırlıklı olarak madencilik ve enerji sektörlerinde faaliyet gösterecek olan 100'e yakın sınai tesisin yatırım planlarını içeren İkinci Sanayi Planı hazırlanmıştır. Etibank, bu planda yer alan maden yataklarını ve enerji kaynaklarını işletecek işletmeleri oluşturmak, yönetmek ve finansman ihtiyaçlarını sağlamak amacıyla kurulmuştur.

Belediyeler Bankası, şehir ve kasabalarda su, elektrik, havagazı ve kanalizasyon gibi altyapı hizmetlerini gerçekleştirmek ve imar planları hazırlamak için belediyeler tarafından ihtiyaç duyulan kredi ve teknik yardımları sağlamak amacı ile kurulmuştur. Denizbank, deniz yolları işletmelerinin oluşturulması ve finansman ihtiyaçlarının sağlanması için kurulmuştur. Halk Bankası ve Halk Sandıkları'nın kurulması ile küçük esnaf ve sanatkarın kredi ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmıştır.

1933-1944 döneminde sanayileşme için gerekli olan ancak getirisi görece olarak düşük olduğu için özel sektör tarafından yapılmayan yatırımların devlet tarafından gerçekleştirilmesi, bu yatırımların finansmanlarının bütçe olanakları zorlanarak ve bazı zorunlu tasarruf imkanlarına başvurularak karşılanmasıyla mümkün olabilmektedir. 1936 yılında kabul edilen 2999 sayılı Bankalar Kanunu ile, banka mevduatlarının yüzde 15'i oranında Devlet İç Borçlanma Senetleri'nden veya aynı derecede (yaklaşık yüzde 6-7 oranında) faiz getiren diğer menkul kıymetlerden munzam karşılık ayırma zorunluluğu getirilmiş, bu uygulamanın bir amacı da kamu yatırımları için düşük maliyetli finansman kaynağı sağlamak olmuştur.

Bu dönemde, hem devlet işletmelerinin finansman ihtiyacında hem de 2. Dünya Savaşı nedeniyle savunma harcamalarında meydana gelen artışlara bağlı olarak, hükümetin bankacılık sektöründen kredi talepleri artmış, uzun vadeli iç borçlanmaya gidilmiş ve Merkez Bankası reeskontundan yararlanılmıştır. 1938 yılında, İngiltere'den kredi olarak alınan 10 milyon sterlin değerindeki altın 1940 yılında karşılık gösterilerek, Merkez Bankası'ndan avans alınmıştır. Ayrıca 1942 yılında munzam karşılık oranı yüzde 20'ye yükseltilerek, bu karşılıkların tamamının Devlet İç Borçlanma Senetleri'ne yatırılması zorunluluğu getirilmiştir (Zarakolu, 1973: 54-55).

Dünya Ekonomik Krizi sonucu tarım sektöründe gelirlerin düşmesi ve ticari faaliyetlerin azalması, 1930'lu yılların başlarında, tek şubeli yerel bankaların büyük bir bölümünün kapanmasına neden olmuştur. Daha sonraki dönemlerde ülkemizin önemli özel sektör bankalarından birisi haline gelecek olan Türk Ticaret Bankası, 1930 yılında, Adapazarı İslam Ticaret Bankası'nın yerine, Hazine'nin iştiraki ile kurulmuştur. İş Bankası da bu dönemde önemli bir gelişme göstermiştir.

1930'lu yıllarda Ziraat Bankası, buğday fiyatlarının desteklenmesi ve küçük üreticilere kredi verilmesinde önemli işlevleri yerine getirmiştir. 1937 yılında bankanın sermayesi yeniden artırılmış ve banka iktisadi devlet girişimine dönüştürülmüştür. Bu sermaye artışına rağmen "2. Dünya Savaşı sırasında askeri harcamaları karşılamakta ciddi güçlük çeken hükümete,

Ziraat Bankası'nın büyük ölçüde borç vermek durumunda kalması, tarımsal kredilerde, 1940-1944 arasında, önemli bir daralma olmasına neden olmuştur." (Tezel, 1986: 351).

3.1.1.4. Özel Bankaların Geliştiği Dönem (1945-1959)

1945-1959 döneminin en önemli özelliği sanayileşme stratejisi olarak iktisadi devletçiliğin yerini özel sektörün desteklenmesi ile ekonomik kalkınmanın hızlandırılması politikasının almasıdır. Bu politika değişikliğinin başlıca nedeni savaş yıllarında yaşanan yüksek enflasyon ve spekülasyon ortamında tarım ve ticaret sektörlerinde varlıklı bir özel kesimin ortaya çıkmış olması ve 1950 yılında iktidara iktisadi liberalizm ilkesini benimsemiş Demokrat Parti'nin geçmesidir. Bu dönemde özel sermaye birikimi, özellikle 1950'den sonra tarımda makineleşmenin artması ve hızla genişleyen ekim alanları ile art arda iyi ekim yıllarının yaşanmasının etkisiyle, önemli ölçüde artmıştır. Özel kesimin güçlenmesi ve sanayileşme politikasında meydana gelen değişiklik, etkisini bankacılık sektörü üzerinde de göstermiş, bu dönem, özel bankacılığın geliştiği bir dönem olmuştur.

Bu dönemde, özel kesime ve piyasa ekonomisine önem veren bir ekonomi politikası benimsenmiş olmasına rağmen, daha önceki dönemlerde uygulanan, getirisi fazla olmadığı için özel sektörce yapılmayan yatırımların devlet tarafından gerçekleştirilmesi ve böylece özel kesimin teşvik edilmesi politikasına devam edilmiştir. Sulama, enerji, ulaştırma, çimento, şeker, dokuma, kauçuk, demir çelik sanayilerinde önemli devlet yatırımları yapılmıştır. Bu yatırımların finansmanında başlangıçta tarımsal üründe meydana gelen artış ve dış yardımlar kullanılmış, ancak 1953 yılı ve sonrasında tarımda ekime açılacak toprakların sınırlarına gelinmesi ve kötü hasat yıllarının birbirini izlemesi sonucu tarımsal ürünün azalması nedeniyle bu yatırımların finansmanında ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Buna rağmen yatırımlara devam eden hükümetler gittikçe artan ölçülerde

Merkez Bankası kaynaklarına başvurmuşlardır. Bu dönemde de, kamu sektörü finansman ihtiyacının karşılanmasında yüzde 20 oranında uygulanan mevduat munzam karşılıklarından yararlanılmasına devam edilmiştir. Munzam karşılıkların Merkez Bankası Amortisman ve Kredi Sandığı Hesabı'na nakit olarak yatırılması ve bunlara yüzde 3-4 oranında faiz ödenmesi uygulaması getirilmiştir.

1945-1959 yılları arasında yatırımların, modern işletmelerin, milli gelir ve nüfusun hızla artması, şehirlerin büyümesi, sanayi sektörünün milli gelirden daha çok pay almaya başlaması ve piyasa için üretimin genişlemesi, ekonomide para ve kredi ihtiyacının artmasına neden olmuştur. Bankacılık alanında yapılan yatırımların getirisi yükselmiş ve özel bankacılık hızla önem kazanmaya başlamıştır. Yapı ve Kredi Bankası (1944), Garanti Bankası (1946), Akbank (1948), Pamukbank (1955) ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (1950) bu dönemde kurulmuştur.

Bu dönemde, faiz oranları ve bankacılık işlemlerinden alınacak komisyon oranlarının hükümetçe belirlenmesi ve dövize dayalı işlem yapma yetkisinin sadece Merkez Bankası'nda bulunmasının da etkisiyle, şube bankacılığına ve mevduat toplamaya dayalı bir rekabet önem kazanmıştır. Şube bankacılığının yaygınlaşması, yerel bankaların tasfiyesi sürecini hızlandırmıştır.

Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, savaş sonrası batı ülkeleri ile yakın ekonomik ve politik ilişkilere girildiği, yabancı ülkelere ve uluslararası finans kuruluşlarından kredi alma olanaklarının arttığı bir ortamda kurulmuştur. Banka, 1925 yılında kurulan fakat uzun ömürlü olamayan Türkiye Sınai ve Maadin Bankası denemesi bir yana bırakılacak olursa, ülkemizde kurulan ilk kalkınma bankasıdır. Bankanın kuruluş sermayesinin önemli bir bölümü ticaret bankaları tarafından karşılanmış, kamu da bankaya uzun süreli krediler sağlayarak veya bu tür kredilerin sağlanmasına olanak hazırlayarak bankayı desteklemiştir. "Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası, genellikle özel imalat sanayiini Türk lirası ve döviz kredileri ile finanse

etmekte, madencilik, ulaştırma, enerji gibi ekonomik kalkınma açısından önemli sektörlere kredi vermektedir.” (Akgüç, 1989: 47).

1958 yılında “bankacılık mesleğinin gelişmesi, bankalar arasında dayanışmanın sağlanması ve haksız rekabetin önlenmesi amacıyla Türkiye Bankalar Birliğı kurulmuştur. Tüzel kişi statüsünde olan Türkiye Bankalar Birliğı'nin kuruluşu ile ilgili kararlar 7129 sayılı Bankalar Kanunu'nda yer almıştır .

Hkmetlerin Merkez Bankası kaynaklarına başvurma politikasının bir sonucu olarak bozulan ekonomik dengeler kendini 1953'ten sonra hızlı enflasyon, dış ticaret açıkları ve artan dış borçlar olarak göstermiştir. Döviz yetersizliğı nedeniyle ithalatın gle yapılabilmesi ve ithal girdi gereksinimlerini karşılayamayan fabrikaların eksik kapasite ile çalışmaya başlaması, Türk lirasının devalüe edilmesi ihtiyaını ortaya çıkarmıştır. 1958 yılında açıklanan İstikrar Programı'nın bir parçası olarak dolar 2,8 liradan 9 liraya yükseltilmiştir. Programın desteklenmesi amacıyla Avrupa ülkelerinden dış kredi de sağlanmış olmasına rağmen, kamu harcamalarında kısıntıya gidilmesinin başarılamaması ve Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmasına devam edilmesi, enflasyonun 1959 yılında da artarak devam etmesine neden olmuştur.

3.1.1.5. Planlı Dönem (1960-1980)

1950'lerin sonunda ekonominin içine girdiğı durgunluk ve 1958 İstikrar Programı'na rağmen ekonomik dengelerin kurulamaması, 1950'li yıllarda uygulanan liberal ekonomi politikasının terk edilerek devletin ekonomik alanda müdahalesinin arttığı karma ekonomi uygulamasına geçilmesine neden olmuştur. 1960-1980 döneminde, kamu iktisadi girişimleri ve özel sektör aracılığıyla, ilki 1963 yılında uygulanmaya başlanan kalkınma planlarında yer alan yatırımlar gerçekleştirilerek, ithal edilen sanayi mallarının

ülke içinde üretiminin sağlanmasını amaçlayan bir sanayileşme politikası izlenmiştir.

İthal ikameci stratejinin izlenmesi sırasında Türkiye ekonomisi, geliştirilmesine çalışılan sektörlerin korunması amacıyla, dışa kapalı bir ekonomi olarak yönetilmiş, faiz oranları ve döviz kurları gibi temel fiyatlar hükümet tarafından dünya piyasalarından bağımsız olarak belirlenmiştir. Planlarda kalkınmada öncelikli olarak belirtilen sanayi, bayındırlık, enerji, ulaştırma, madencilik ve dışsatım sektörlerinin fon ihtiyaçlarının düşük maliyetle karşılanabilmesi için negatif reel kredi faiz politikası ve yine bu sektörlerin ithal girdi maliyetlerinin düşük tutulabilmesi için Türk lirasının aşırı değerlendirildiği bir döviz kuru politikası uygulanmıştır.

Planlı dönemde bankacılık sektörü önemli ölçüde devlet kontrolü ve etkisi altında kalmıştır. Mevduat ve banka kredilerine uygulanacak faiz oranları, banka komisyon oranları ve kredi limitleri, izlenen ithal ikamesi politikası doğrultusunda belirlenmiş; bankaların temel işlevi kalkınma planlarında yer alan yatırımların finansmanlarının sağlanması olarak tanımlanmıştır.

Bu dönemde yeni yabancı banka ve bazı özel durumlar dışında yeni ticaret bankası kurulmasına izin verilmemiştir. Böylece sınırlı olan sektör kaynaklarının, sınırlı bir rekabet ortamında, mevcut bankalar aracılığıyla, planlarda belirtilen şekilde dağılımının sağlanmasına çalışılmıştır. Faiz ve döviz fiyatı değişmelerinden kaynaklanan risklerin bulunmadığı, ürün ve fiyat rekabetinin olmadığı böyle bir ortamda faaliyet gösteren özel sektör bankaları, negatif reel faizle topladıkları mevduatları artırmak amacıyla şube bankacılığına yönelmişlerdir. Mevcut bankaların yeni şube açmaları teşvik edilmiş, küçük bankaların birleştirilerek ortalama sabit maliyetlerinin azaltılmasına çalışılmıştır. 1950'li yıllarda kurulmuş pek çok küçük banka 1960'larda tasfiye edilmiştir.

Planlı dönemde 5'i kalkınma ve 2'si ticaret olmak üzere toplam 7 yeni banka kurulmuştur. Bu dönemde kurulan kalkınma bankaları, T.C. Turizm

Bankası (1962), Sınai Yatırım ve Kredi Bankası (1963), Devlet Yatırım Bankası (1964), Türkiye Maden Bankası (1968) ve Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (1976), bu dönemde kurulan ticaret bankaları ise Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası (1964) ve Arap-Türk Bankası (1977)'dir. Kalkınma bankalarının kurulması ile ilgili ilke kararları kalkınma planlarında yer almıştır.

Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, altı ticaret bankası tarafından kalkınma bankası olarak kurulmuş bir özel sektör bankasıdır. Bankanın kuruluşu ile kalkınma planlarında özel kesim için öngörülen alanlarda yatırım yapmak için gerekli orta ve uzun vadeli kredilerin özel kesim tasarrufları ve yabancı sermaye iştirakleri aracılığıyla sağlanması amaçlanmıştır.

Devlet Yatırım Bankası, kamu iktisadi girişimlerinin planlarda yer alan yatırımları yapmaları için gerekli kredileri sağlamak amacıyla kurulmuş bir kamu bankasıdır. Banka, imalat sanayii yanında enerji, madencilik, ulaştırma sektörlerini içeren yatırım projelerini kredilendirmiş, 1987 yılında Türkiye İhracat Kredi Bankası adını alarak faaliyet gösterdiği alanlar yeniden düzenlenmiştir.

Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası, özellikle yurtdışında çalışan Türk işçilerinin birikimlerinin öncelikli alanlardaki yatırımlarda değerlendirilmesi amacıyla kurulmuş bir kalkınma ve yatırım bankasıdır. “Kredi verme, iştirakte bulunma, teknik yardım sağlama yolları ile halka açık çok ortaklı anonim şirketlerle, özellikle yurtdışında çalışanların Türkiye'deki girişimlerini destekleyen bu bankanın ünvanı 1988 yılında Türkiye Kalkınma Bankası olmuştur.” (Artun, 1983: 59).

Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası ve Arap Türk Bankası, Türk bankacılığının dışa açılmasının ilk örnekleri olmuşlardır. Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası, Amerikan ve İtalyan sermayesinin iştiraki ile dış ticaretin finansmanının sağlanması amacıyla kurulmuştur. Banka, Cumhuriyet döneminde yabancı sermaye iştiraki ile kurulan ilk bankadır. Arap-Türk Bankası, Libya ve Kuveyt sermayesinin katılımı ile yabancı ortaklı banka olarak, artan Arap sermayesini Türkiye'ye çekmek, Avrupa para

piyasalarından yararlanmak ve uluslararası bankacılık yapmak amacıyla kurulmuştur (Akgüç, 1989: 60-61).

Bu dönemin bankacılık açısından en önemli özelliklerinden birisi, özel ticaret bankalarının büyük bölümünün holding bankası haline gelmesi olmuştur. Bir sanayi veya ticaret sermayesi grubunun bir bankanın sermayesinin önemli bölümünün sahibi olması anlamına gelen ve dünyada da yaygın olan holding bankacılığı, o dönemde özel sektör yatırımlarını hızlandıracığı düşüncesiyle devlet tarafından teşvik edilmiştir.

Bu dönemde, yatırımların orta ve uzun vadeli finansman ihtiyacının karşılanmasında, bütçeden yapılan transferler, kamu borçlanmaları, özel tasarruflardan sağlanan kaynaklar yanı sıra özellikle Merkez Bankası kredilerinden yararlanılmıştır. Hızla sanayileşmeye çalışılırken, bunun için gerekli yeterli reel kaynağın ekonomi tarafından yaratılamaması, daha önceki dönemlerde olduğu gibi, bu dönemde de en önemli sorunlardan birisi olmuştur. 1960-1980 döneminde, “Türk mali sistemi, tasarrufları özendirerek kalkınmada öncelik taşıyan alanlara yöneltecek bir yapı içinde bulunmamaktadır. Bunun sonucu olarak, kaynak sağlama ve bu kaynakları kalkınmanın gerektirdiği alanlara yöneltme görevi, kamu kesimi tarafından üstlenilmiştir. Kamu kesiminin reel kaynak sağlama ve bu tür kaynakları artırmada karşılaştığı güçlükler, bu kesimin Merkez Bankası kredilerine ve bu krediler büyük ölçüde emisyonla sağlandığı için de enflasyonist kaynaklara dayalılığını artırmıştır. Merkez bankası kredilerinin, özellikle Merkez Bankası tarafından kamu sektörüne kullandırılan kredilerin, genellikle ekonomide mal ve hizmet arzına yol açmayan, sübvansiyon biçimindeki ödemelerde kullanılması ve kredilerin geri dönmemesinden dolayı para arzının giderek artması, büyük bir parasal genişleme yaratmıştır. Ekonomideki mal ve hizmet arzını aşan bu tür parasal genişleme, enflasyonun artmasındaki en önemli neden olmuştur.”

Planlı dönemde, oldukça karmaşık bir teşvik sistemi ile bankaların açtıkları orta vadeli kredi miktarı arttırılmaya çalışılmıştır. Bu teşvik sistemi ile, (1961’den itibaren) orta vadeli kredilerde uygulanacak faiz oranları diğer

kredilerden daha yüksek olarak belirlenmiş; (1973 yılından itibaren) bankaların kendi kaynaklarından öncelikli sektör yatırımları için açacakları kredilere karşılık gelen mevduat için, Merkez Bankasına normalden daha düşük (genellikle yüzde sıfır) oranda munzam karşılık yatırımları yeterli görülmüş; reeskont oranları farklılaştırılmış; bankalara toplam kredilerinin yüzde 10'u oranında orta vadeli kredi verme zorunluluğu getirilmiş; bankaların öncelikli sektörlerde yatırım yapan iştiraklerine kredi vermelerini özendirici düzenlemeler yapılmıştır.

Kredilerin sektörel dağılımının kalkınma planlarına uygun şekilde olmasını sağlamak amacıyla kullanılan yöntemlerden birisi olan farklılaştırılmış reeskont oranları uygulamasının temelini, 1971 yılında çıkarılan 1211 sayılı Merkez Bankası Kanunu ile Merkez Bankası'na orta vadeli reeskont ve avans işlemleri yapma yetkisinin verilmesi oluşturmuştur. Bu Kanun'un 46. maddesine göre Banka vadesine en fazla 5 yıl kalmış senetleri reeskonta kabul edilmiştir. Merkez Bankası ile bankalar arasında 1972 yılında başlayan orta vadeli kredi ilişkileri 1972-1977 döneminde önemli bir gelişme göstermiştir.

Bankalara getirilen toplam kredilerinin en az yüzde 10'unu orta vadeli kredi olarak kullandırmaları zorunluluğu, 1976 yılında, kaynakları 1 milyar Türk lirasının üzerinde olan bankalar için yüzde 20'ye çıkarılmıştır. Bankalar, başlangıçta bu oranları tutturmak için Merkez Bankası'ndan orta vadeli reeskont kredisi yoluyla sağladıkları kaynakları kullanmıştır. Bankaların kendi yarattıkları kaynaklarla orta vadeli kredi sağlamalarını teşvik etmek amacıyla, 1976 yılında yapılan düzenleme ile, Merkez Bankası kaynağı ile sağlanan kredilerin yüzde 20 oranı hesaplanırken dikkate alınmaması uygulaması getirilmiştir. Bu tür kredilere tekabül eden mevduat için ayrılan munzam karşılık oranının düşük ve bu tür kredilere uygulanan kredi faiz oranının yüksek olması nedeniyle, orta vadeli kredi vermek, bu düzenlemeden sonra da, bankalar için ekonomik açıdan karlı olmaya devam etmiş, orta vadeli kredi/toplam kredi oranının tutturulmasında bankalar bir sıkıntı ile karşılaşmamışlardır.

Planlı dönemde hızlı bir kalkınma sağlanmış olmakla birlikte, sanayileşmenin finansmanında enflasyona yol açan yöntemlerin kullanılması ve geliştirilen sanayinin yüksek enflasyon ortamında iç tüketime yönelik üretim yapması ve dışsatıma yönelememesi, 1970'li yıllarda önemli bir döviz darboğazının yaşanmasına neden olmuştur. Bu darboğazı aşmak için alınan dövize çevrilebilir mevduat uygulaması ve benzeri önlemler sonucu dış borçlar önemli oranda artmıştır. Ödemeler dengesi ve döviz kıtlığı sorunu nedeniyle, dışalım yapılmasının zorlaşması ve ithal ikamesi stratejisi ile kurulan fabrikaların dışalım girdisi almasında karşılaşılan sorunlar nedeniyle eksik kapasite ile çalışmaya başlaması, 1980'li yılların başında, bu sanayileşme stratejisinin terk edilmesine ve dış piyasalara üretim yapmayı hedef alan bir stratejinin benimsenmesine neden olmuştur.

3.1.1.6. Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi (1980 Sonrası)

1970'li yılların sonunda ödemeler dengesi problemleri nedeniyle yaşanmaya başlanan ekonomik durgunluk, sanayinin döviz gereksinimini de karşılayabilecek yeni bir sanayileşme stratejisinin benimsenmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. 1980 yılında, iç pazara yönelik üretimin yapıldığı ithal ikameci sanayileşme stratejisi terk edilerek, piyasa ekonomisine dayalı, dışa açılmayı ve dışsatıma yönelik üretimi esas alan bir kalkınma politikası benimsenmiştir.

Yeni stratejiyi desteklemek, ekonominin serbest piyasa ekonomisi kurallarına göre yeniden yapılanmasını ve tasarrufların istikrarlı büyüme için gerekli seviyeye yükseltilmesini sağlamak amacıyla, esnek döviz kuru ve pozitif reel faiz politikası uygulanmaya başlanmış, mali piyasaların serbestleşmesi ve derinleşmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır.

"1985 yılında 3182 sayılı Bankalar Kanunu yürürlüğe girmiştir; uluslararası denetim ve gözetim sistemi ile uluslararası bankacılık standartları sisteme tanıtılmış, tek düzen hesap planı uygulaması getirilmiş,

bilançolar dış denetime tabi tutulmuş, mevduat sigorta fonu kurulmuş ve donuk kredilere daha gerçekçi karşılık uygulanması getirilmiştir. İnterbank piyasası kurulmuştur. Türkiye’de yerleşik kişilere döviz tutma ve döviz mevduatı açma izni verilmiştir. Merkez Bankası, 1987 yılında açık piyasa işlemlerine başlamıştır. 1988 yılında döviz piyasası kurulmuştur. 1989 yılında döviz işlemleri ve sermaye hareketleri serbest bırakılmıştır. 1990 yılında TL’nin konvertibilitesi ilan edilmiştir. Yurtdışında yerleşik kişilere Türkiye’de menkul kıymet yatırımı yapma, TL ve döviz mevduatı açma izni verilmiştir. 1990 yılında, Merkez Bankası öngörülebilirliğin artması ve mali piyasalardaki belirsizliklerin azaltılmasına yönelik olarak para programını tanıtmış ve uygulamasını başlatmıştır. 1992 yılında, elektronik fon transfer sistemine işlerlik kazandırılmıştır.”

1982 yılında çıkarılan Sermaye Piyasası Kanunu ile sermaye piyasası araçlarının kullanımı için gerekli yasal ve kurumsal yapı oluşturulmuştur. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası 1986 yılında faaliyete geçmiştir.

Ekonomide serbest piyasa mekanizmasının işlerlik kazanması ve mali piyasaların serbestleşmesine yönelik düzenlemeler yapılması, bankacılık sistemi üzerinde önemli etkiler yapmıştır. Sektöre yeni yerli/yabancı bankaların girişine izin verilmesi ve mevduat/kredi faiz oranlarının serbest bırakılması sonucu sektörde rekabet artmıştır. Artan rekabet, klasik mevduat bankacılığı yerine, bankaların, hem kaynak hem de plasman çeşitliliğinin arttığı bir bankacılığı benimsemelerine neden olmuştur. Bu dönemde banka fonlarının bir bölümü, sermaye piyasası işlemleri, devlet iç borçlanma senetleri ve hazine bonoları alımı ve döviz işlemlerinde kullanılmıştır. Banka müşterilerine tüketici kredileri, kredi kartları, döviz tevdiat hesabı, leasing, factoring, forfaiting, swap, forward, future, option, otomatik vezne makineleri, satış noktası terminalleri gibi yeni ürün ve hizmetler sunulmuş, bilgisayar sistemleri ve diğer teknolojik yeniliklerden yararlanılması ve personel eğitimine önem verilmesi sonucu sektörde verimlilik artmıştır.

Döviz işlemlerinde ve sermaye hareketlerinde serbestleşmeye gidilmesi sonucu yurtdışından borçlanma ile sağlanan fonlar bankalar için

mevduat yanında önemi artan bir kaynak haline gelmiştir. 1990'lı yıllarda, döviz tevdiat hesaplarında toplanan mevduatın toplam mevduata oranı büyük ölçüde artmıştır. Bu artışın en önemli nedeni, yaşanan “sürekli yüksek-enflasyon” ortamının bir sonucu olarak ortaya çıkan “yerli paranın yabancı paralarla ikamesi” olgusu olmuştur.

Bu dönemde, uygulanan serbest faiz ve esnek döviz kuru politikaları, ihracatın özendirilmesi, ithalatın serbest bırakılması, yeni bankaların kurulmasına izin verilmesi, bankalararası Türk lirası ve döviz piyasalarının kurulması ve bilgisayar ve iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler sonucu, toptancı bankacılık yapan az şubeli küçük ve orta ölçekteki banka sayısı artmış, büyük ölçekteki özel bankaların pazar paylarında ise gerilemeler olmuştur. Türk bankaları, yurtdışında banka kurarak veya şube açarak dışa açılmaya başlamışlardır. Toptancı bankalar, büyük ölçüde dış ticaretin finansmanının sağlanması, leasing, factoring, forfaiting, menkul kıymet ihracında aracılık ve kısa vadeli kredi işlemlerine ağırlık vermişler ve uluslararası mali piyasalardan finansmanı arttırmışlardır (Parasız, 1994: 125-127). Yabancı bankalar ağırlıklı olarak toptancı bankacılık faaliyeti içinde olmuşlardır. Bu nedenle yabancı bankaların mevduat ve kredi pazarındaki payları oldukça düşük kalmıştır.

Daha önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de yüksek düzeylerde kamu sektörü finansman açıklarının yaşanması sonucu, özellikle 1989 yılından sonra ekonomide “yüksek faiz, yüksek enflasyon” dönemine girilmiştir. Hızla büyüyen bütçe açıklarının önemli bölümünün iç borçlanma yoluyla karşılanması mali kaynaklara olan kamu talebinin artmasına neden olmuştur. Bu arada sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesine rağmen iç talep artışına dayalı enflasyonist politikalar ödemeler dengesi üzerinde çok ciddi baskılar oluşturmuş, bu baskılar reel faizlerin yükselmesine yol açmıştır. Makro dengesizliklerin giderilmesine yönelik doğru politikaların uygulamaya geçirilememesine bağlı olarak beklentiler kötüleşmiş ve belirsizlik artmıştır. Makro ekonomide kaybolan disiplin mali sektörün faaliyetine ve denetimine de yansımıştır.

Ekonomik birimler mali tasarrufları içinde döviz cinsinden aktiflerin payını arttırmışlar, TL cinsinden finansal aktiflere olan talep ise çok yüksek faizle çok kısa vadelerde gerçekleşmiştir. Bu durum bankaların bilanço yapılarını olumsuz yönde etkilemiş, karlılık performansı düşmüş, özkaynakların güçlendirilmesi sınırlanmıştır. Buna karşılık kamunun artan borçlanma ihtiyacının yarattığı baskının da etkisiyle hızla yükselen TL fonlama maliyeti nedeniyle bankalar yurtdışından borçlanmayı arttırmışlar ve döviz pozisyon açıklarını büyümüşlerdir. Bilançoda hem faiz hem de kur riski önemli ölçüde artmıştır.

1994 yılı mali sektör ve bankalar açısından risklerin zarara dönüştüğü bir yıl olmuştur. Kamu açığındaki büyümeye rağmen genişleyici politika uygulamasının sürdürüldüğü bir ortamda faiz oranlarının düşürülmesi yönündeki ısrarcı yaklaşım nedeniyle mali sektörde tansiyon yükselmiştir. Piyasalar tarafından gönderilen sinyallere rağmen, parasal genişleme ve mali araçlara getirilen vergi gerek yurtiçi gerekse yurtdışı yatırımcıların TL cinsinden mali araçlardan kaçmalarına neden olmuştur. Faiz oranları rekor seviyelere yükselmiş, TL yabancı paralar karşısında değer kaybetmiş, mali sistem küçülmüştür. 1994 yılında bankacılık sisteminin toplam aktifleri 68.6 milyar dolardan 51.6 milyar dolara, öz kaynakları ise 6.6 milyar dolardan 4.3 milyar dolara küçülmüştür.

Mali sektör ve bankacılıkta yaşanan güven bunalımı tasarruf mevduatına devlet güvencesi getirilmesi pahasına aşılabilmektedir. Bu arada üç bankanın faaliyetine son verilmiştir. Türkiye'nin uluslararası kredi notu büyük hızla düşmüştür. Gelişmeler bankaların yurtdışından borçlanmalarını da olumsuz yönde etkilemiştir. Dış kaynaklar sınırlanınca kaynak talebinin tümü iç piyasaya dönmüştür. Hatta bu dönemde Türkiye net dış borç ödeyici duruma gelmiştir. Sonuçta, faizler çok daha yüksek bir seviyeye oturmuştur.

1995 yılından sonra ekonomideki hızlı toparlanma tüm sektörleri olduğu gibi bankacılık sisteminin büyümesini olumlu yönde etkilemiştir. Yüksek reel faizler TL cinsinden yatırım araçlarını cazip hale getirmiş, para ikamesi yavaşlamış, ancak tersine dönmemiştir. Kapanan döviz pozisyonları

yeniden açılmış, daha yüksek maliyetli olmakla birlikte yurtdışı borçlanma başlamıştır. Bununla birlikte yatırımcıların talebi çok kısa vadeli mali araçlara yoğunlaşmıştır. Yurtdışından sağlanan borçlanmaya vergi getirilmiş, TL ve yabancı borçlanma üzerindeki parasal yükler artırılmıştır. Bu gelişmeler repo ve vadeli döviz işlemlerinin hızla büyümesine neden olmuştur. Bankacılık sektöründe vadesiz mevduat ve vadeli mevduatın büyük bölümü günlük vadeli ve çok yüksek faizli repoya yönelmiştir. Gayri nakdi krediler üzerinden açık pozisyonlar büyümüştür. Para ve mali yüklerin maliyetler üzerindeki olumsuz etkisi nedeniyle kaynakların bir bölümü, kıyı bankalarına yönelmiştir.

Mali piyasalarda daralmanın sürmesine rağmen kamunun kaynak talebi azaltılamamış, tersine artırılmıştır. Bu artışın piyasalar üzerine yarattığı baskının hafifletilmesi amacıyla kısa dönemli geçici tedbirler alınarak mali piyasalar tedirgin edilmeye devam edilmiştir. 1996 yılında kamu ortak hesabı uygulaması, enflasyona endeksli borçlanma, dövizli borçlanma, bedelsiz ithalat, hızlı avans kullanımı artan kamu borçlanma gereksiniminin faizler yükseltilmeden karşılanmasına yönelik başlıca uygulamalar olmuştur.

Türkiye 1997 yılına yeni bir para kavramı, gerçek kişiler için menkul kıymet gelirlerinin beyana tabi tutularak vergilendirilmesi uygulamasının başlatılması ve denk bütçe uygulamaları tartışmalarıyla girmiştir. Siyasi tansiyon yükselmiştir. Yılın ortasında Hükümet değişmiştir. Yeni Hükümet ekonomide önceliği enflasyonun düşürülmesine vermiş, bütçe disiplini benimsenmiştir. Yurtdışı borçlanmanın arttırılması amacıyla IMF ile bir anlaşma zemini bulunmaya çalışılmıştır. Piyasaların beklentilerini olumlu yönde etkilemek üzere temel makro sorunların çözümü konusunda bir takvim hazırlanmıştır. Bu arada kamu ürünlerine yüksek oranlı ayarlamalar yapılmış ve dolaylı vergiler arttırılmıştır. Hazine ile Merkez Bankası arasında piyasalarda belirsizliği azaltacak bir protokol uygulamaya konulmuştur. Hazine, borçlanma programı açıklamış, bütçe hedefleri kamuoyuna duyurulmuş ve ek bütçe istenmeyeceği vurgulanmıştır. Hazine Merkez Bankası'ndan avans kullanımını durdurmuştur. Kaynak talebi mali piyasalara

dönmüştür. Faiz oranlarında kısa süreli bir yükselişin ardından Hazine'nin programını kararlılıkla sürdürdüğüünün görülmesi ve borçlanma gereksiniminin azalmaya başlamasıyla birlikte TL finansal araçlara olan talep artmış, piyasalarda istikrar bozulmadan faizler hızla gerilemiştir. Asya'da başlayan ve tüm mali piyasaları olumsuz yönde etkileyen krize ve Körfezde yaşanan gerginliğe rağmen yurtdışı ve yurtiçi yatırımcıların beklentilerindeki iyileşme döviz rezervlerinin yükselmesine neden olmuştur. Bu arada bankaların açık pozisyonları büyümüş, kısa vadeli faiz oranlarının azalmasına bağlı olarak repo mevduata dönmeye başlamıştır.

1998 yılının ikinci yarısından itibaren IMF ile bir izleme anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmada, temel makro sorunlara çözüm getirileceği, mali sektörde denetime yönelik düzenlemelerin arttırılacağı ve vergi taslağının yasalaşacağı belirtilmiştir. Nitekim, Anlaşmanın hemen akabinde bankaların vadeli işlemlerine ve açık pozisyonlarına sınırlama getirilmiştir. Ancak, özellikle vadeli döviz işlemlerine getirilen sınırlama yabancı yatırımcılar tarafından piyasanın likiditesini azalttığı gerekçesiyle büyük bir tedirginlikle karşılanmıştır. Yurtiçi bankalar yeni getirilen yükümlülöklere uymak üzere açık pozisyonlarının kapatılması çabası içine girmişlerdir. Merkez Bankası'nın döviz yoluyla yaratılan paranın sınırlandırılması ve enflasyon düşüşüne katkıda bulunulması amacıyla kısa vadeli faiz oranlarını düşürmesinin de etkisiyle yavaş da olsa dövize yeniden talep başlamıştır. Hemen ardından sermaye gelirlerinin vergilendirilmesi ile ilgili değışiklik, geçici vergi uygulaması ve bankalararası işlemlere getirilen stopaj mali piyasalar açısından çok ciddi bir şok olarak algılanmış, güven zedelenmiştir. Yabancı yatırımcıların, Rusya'da yaşanan krizin de etkisiyle, mali piyasaların dışına çıkmaya başladığı bir ortamda yurtiçi yatırımcılar artan risk karşısında tercihlerini değıştirmeye başlamışlardır. Bir yandan piyasaları daraltan uygulamalar hayata geçirilirken diğör yandan erken seçim açıklamaları ve kamunun kaynak talebinin artacağı yönünde seçim ekonomisi uygulamalarına ilişkin belirtiler nedeniyle arz talep dengesinin bozulmaya başladığı bir döneme girilmiştir. Bekleyişlerin yeniden değıştiğı bir ortamda

tercihlerdeki değişme fiyatlara yansımış faiz oranları hızla yükselmiştir. Bu durum mali sistemi kısa bir aradan sonra yeniden son derece istikrarsız bir ortama sokmuştur. Riskler ise piyasada zaten hep var olmuştur.

Yüksek reel faiz oranı, değerli yerli para, sermaye hareketleri ve enflasyon bankacılık sisteminin aktif ve pasif yapısı üzerinde etkili olmuştur. Uzun yıllar yaşanan yüksek faiz ve enflasyon sarmalı makroekonomik dengeleri bozarken, 1990'lı yıllarla birlikte Türkiye ekonomisi istikrarsız bir büyüme sürecine girmiştir. Özellikle 1990'lı yıllarda artan kamu açıkları iç borçlanma ile finanse edilmeye başlanmış ve bu durum sermaye piyasaları üzerinde baskı yaratarak risk priminin yükselmesine neden olmuştur ve enflasyonist bekleyişler katılmıştır. Son yıllarda yürütölen kur politikası sonucu bankalar yüksek kar sağlayan devlet iç borçlanma senetleri ve açık pozisyona yönelmiş klasik bankacılık faaliyetlerinden uzaklaşmışlardır (Alidedeoğlu-Gökkent, 2002:29).

Enflasyon ve yüksek faiz oranlarının getirdiği karlılık, Türk Bankacılık Sistemine (TBS) yeni banka girişlerini hızlandırmıştır. Bankalar DİBS miktarı artan aktiflerini, yabancı para cinsinden borç, repo ile finanse etmek yoluna gitmişlerdir. Bu aktif-pasif yapısı banka bilançolarında; faiz, döviz kuru, likidite risklerinin birikmesine neden olmuştur.

Finansal liberalizasyon sonrası dönemde, TBS 1989-1993 ve 1995-1998 yılları arasında aşırı genişlemiştir (şışkinlik), bu genişleme 1994 Nisan, 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleriyle çöküntüye dönüşmüştür (Uygur, 2003b: 64). Bu şışkinliğin en önemli göstergesi finansal aracılık hizmetleri ile yaratılan katma değerin GSYİH içindeki payıdır. Bu pay Türkiye ekonomisi içinde diğer OECD ölkeleriyle karşılaştırıldığında hayli yüksek seyretmektedir. 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren yükselen oran özellikle 1994 yılından sonra artmaktadır. Kriz yıllarında oranın düşmesi şışkinliğin-balonun patladığı sonucunu ortaya koymaktadır.

Tablo 3.1. Türkiye’de ve Bazı OECD Ülkelerinde Finansal Aracılık Hizmetleri Katma Değeri/GSYİH

Yıl	Almanya	Fransa	İngiltere	İspanya	İtalya	Kore	Türkiye
1985							2,22
1986							2,47
1987							3,06
1988	3,31	4,34	3,10	4,77	4,29	3,18	3,31
1989	3,21	4,29	3,62	5,11	4,47	3,78	2,86
1990	3,24	4,14	3,47	5,15	4,78	3,52	3,22
1991	3,43	3,89	2,70	5,24	4,64	3,42	4,14
1992	3,52	3,78	3,45	5,02	5,05	3,83	3,98
1993	3,64	3,67	3,13	4,87	4,73	3,35	4,26
1994	3,58	3,68	3,90	4,43	4,35	3,37	2,97
1995	3,37	3,34	3,57	4,26	4,32	3,82	4,16
1996	3,42	3,30	3,39	3,89	4,14	3,87	4,96
1997	3,50	2,91	3,19	3,78	4,01	3,88	5,11
1998	3,45	2,68	3,25	3,66	3,80	3,96	6,28
1999	3,38	2,61	3,49	3,42	3,62	3,83	5,46
2000	3,32	2,53	3,38	3,27	3,65	3,73	3,77
2001							3,66

Kaynak: Uygur, 2003: 51.

3.1.1.7. Kriz ve Yeniden Yapılandırma Dönemi

Kasım 2000 tarihinde bankacılık sisteminde yaşanan likidite krizi genişleyerek bankacılık krizine dönüşmüş, Şubat 2001 de ise para krizi meydana gelmiştir. Cumhuriyet tarihinin en önemli krizi olarak tarihe geçen bu krizler finansal liberalizasyon sonucu oluşan makroekonomik istikrarsızlık ve kırılgan, sıkı bankacılık sisteminin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Krizin

temel belirleyici dinamiği finansal liberalizasyon sonrası ortaya çıkan makroekonomik ve mikroekonomik sorunlar olmakla beraber; 2000 yılında uygulamaya konulan istikrar programının tasarım ve uygulama yanlışlarını öne çıkaran yaklaşımlar da mevcuttur.

2000-2001 krizleri, finansal sistem, özellikle bankacılık sistemi üzerinde büyük tahribatlar yaratmıştır. Kriz sonrası dönemde uygulamaya konulan “Bankacılık Sistemi Yeniden Yapılandırma Programı” finansal sistem reformunun başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Yeniden yapılandırmayı oluşturan unsurlar (Akçakoca 2002: 3):

- Kamu bankalarının yeniden yapılandırılması
- Mali bünyesi zayıflayan bankaların TMSF'ye alınarak çözümlenmesi
- Özel bankaların güçlendirilmesi
- Gözetim ve denetim çerçevesini güçlendirici ve sektörde etkinliği artırıcı düzenlemelerin yaşama geçirilmesi

BDDK'nın kurulması sektörde etkin düzenleme ve denetlemenin olacağını dair kanıların güçlenmesine neden olmaktadır. Özel bankalara sermaye desteği sağlanması; kamu bankalarının aktif kalitelerini artıracak önlemler alınması (kredi faiz oranlarının piyasa şartlarında belirlenmesi, görev zararlarının tasfiyesi) finansal sistemin istikrar ve sağlamlığını sağlamaya yönelik önemli adımlar olarak gözükmektedir. Denetim çerçevesini güçlendirici düzenlemeler (sermaye, risk düzenlemeleri, muhasebe standartları, bağımsız denetim) TBS en önemli sorunlarından olan etkin olmayan düzenlemenin önüne geçilmesinde büyük fırsatlar sağlamaktadır.

Çalışma kapsamında Türk bankacılık Sisteminin aktif pasif yapısı iki alt dönem olarak incelenecektir. Bu yolla 2001 krizi sonrası yaşanan dönüşümün etkilerinin daha iyi analiz edilebileceği düşünülmektedir.

3.1.2. Türk Bankacılık Sisteminin Aktif Ve Pasif Yapısı

2001 yılından itibaren banka bilançolarının enflasyon muhasebesi sistemine göre düzenlenmeye başlamaları nedeni ile, 2001 ve 2002 yılları önceki yıllardan ayrı olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca bu dönem ile ilgili reel bazda hesaplamalar için, TÜFE 1994=100 endeksi kullanılmıştır (Bkz. Ek - 3).

Banka gruplarına göre bilanço büyüklüğü incelendiğinde ise, 1959 yılından itibaren özel bankaların payının sürekli olarak arttığı ve yüzde 26.9 olan payın 2002 yılında yüzde 56'ya ulaştığı görülmektedir. Kamu bankalarının payı ise sürekli olarak gerilemiş ve 1959 yılında %64.2 olan pay, 2002 yılında %32 olarak gerçekleşmiştir. Yabancı bankaların payında ise önemli bir değişiklik görülmemiştir (Tablo 3.2).

Bilanço içi verilerine göre hesaplanan yabancı para pasif ve yabancı para aktif kalemleri arasındaki fark, 2002 yılının Haziran ayında bir bankanın TMSF kapsamına alınması nedeniyle artış göstermesine rağmen 2002 yılında bir önceki yıla göre 2,9 milyar ABD doları gerileyerek, 9,3 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 2002 yılı itibarıyla kamu bankaları, özel bankalar, TMSF kapsamındaki bankalar ve yabancı bankaların bilanço içi açık pozisyonları sırasıyla, 572 milyon ABD doları, 6.673 milyon ABD doları, 2.116 milyon ABD doları ve 147 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Kalkınma ve yatırım bankalarının ise 155 milyon ABD doları pozisyon fazlası mevcuttur. Böylece, kalkınma ve yatırım bankaları haricindeki tüm bankaların, karlılık güdüsü ile açık pozisyona yöneldikleri ve TL'nin diğer döviz cinslerine göre görece olarak değerli kalması nedeni ile açık pozisyon sayesinde karlarını artırmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bilanço büyüklükleri ile karşılaştırıldığında, açık pozisyona en fazla yönelen bankalar, TMSF kapsamındaki bankalar hariç tutulursa, sırasıyla, özel bankalar, yabancı bankalar ve kamu bankalarıdır. Ciddi bir kur riski olarak, açık pozisyonlardan dolayı karlılıklarını artırabilen bankaları ise, en son 2000 ve 2001 yıllarında

yaşandığı gibi, birdenbire alınan ekonomik kararlar, zor durumda bırakabilmektedir.

Tablo 3.2. Banka Gruplarına Göre Bilanço Büyüklüğünün Dağılımı -
1959 – 2002 (yüzde)

Dönem	Özel Bankalar	Kamu Bankaları	Yabancı Bankalar	Mahalli Bankalar	Kal. ve Yat. Ban.
1959-1964	26,9	64,2	4,4	0,1	4,5
1965-1970	26,5	52,0	3,2	0,0	18,2
1971-1975	35,6	46,2	2,9	0,0	15,2
1976-1980	42,4	41,3	2,5	-	13,8
1981-1985	44,4	45,3	3,5	-	6,8
1986-1990	43,9	44,1	3,4	-	8,6
1991-1997	50,5	38,9	3,5	-	7,1
2002	56,2	31,9	3,1	-	4,4

Kaynak:

- Türkiye Bankalar Birliği – 40. Yıl Kitabı - www.tbb.org.tr/turkce/40yil.htm
- www.bddk.org.tr/turkce/yayinlarveraporlar/yayinlarveraporlar.htm#3

3.1.2.1. Bankaların Aktif Yapısı

1980 yılı sonrasında uygulanmaya başlanan ekonomi politikalarının bankacılık sektörü üzerindeki etkilerinden birisi kaynak maliyetinde meydana gelen hızlı artış olmuştur. 1980 yılında serbest faiz uygulamasına geçilmesinin ardından mevduat ve kredi faizlerinin artması, ekonomideki istikrarsız gelişme ve kamu tasarruflarının kullanımında etkinliğin sağlanması ile ilgili mali reformlarının tamamlanamamasına bağlı olarak kamu açıklarının

artması ve bu nedenle enflasyonun yüksek düzeylerde seyretmesinin yarattığı faiz ve kur riskleri ile banka işletme giderlerindeki artış, kaynakların vade yapısının kısılması, kaynak maliyetini yükselten başlıca etkenler olmuştur (Türkiye Bankalar Birliği, 1998).

Yükselen kaynak maliyeti nedeniyle kredi riskinde meydana gelen artış bankaları aktif ve pasif yönetiminde daha dikkatli davranmaya ve yeni bankacılık ürünleri geliştirmeye yöneltmiştir. Bu dönemde sürekli genişleyen kamu finansman açıkları, artan oranda iç borçlanma yoluyla finanse edilmiştir. Kamu açıkları enflasyonun en önemli kaynağı olmuş, enflasyon nedeniyle faiz oranları yüksek kaldığı ve banka kaynaklarının vade yapısı kısaldığı için bankacılık kesimi bu durumdan son derece olumsuz etkilenmiştir. Bankalar kaynaklarını artan ölçülerde devlet iç borçlanma senetlerine plase etmiştir. Bu nedenle, toplam aktifler içinde kamu kağıtlarını da içeren likit aktiflerin payı artmıştır.

Bu dönemde krediler, toplam aktiflerin en önemli kalemi olma özelliğini korumuştur. Toplam aktifler içinde kredilerin en yüksek olduğu dönem 1971-1975 dönemi olmuştur. 1976-1980 döneminde yüzde 55 olan kredilerin aktiflere oranı 1981-1997 döneminde yaklaşık 10 puan azalmış, bu pay en düşük değerlerini 1984 ve 1994 yıllarında almıştır. Kamu menkul kıymet alımı kamuya açılan kredi olduğundan bu büyüklüğün kredi portföyüne eklenmesi durumunda elde edilen kredilerin toplam aktiflere oranında bir değişme meydana gelmemiştir. Krediler ve kamu menkul kıymet alımlarının toplam aktiflere oranı 1991-1997 döneminde yüzde 51 değerini almıştır. 2002 yılında ise, bu oranda ciddi bir gerileme gözlenmiş ve oran, yüzde 23,1 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 3.3).

Tablo 3.3. Bankaların Aktif Yapısı – 1959-2002 Dönemi (yüzde)

Dönem	Likit Aktifler* /Topl. Aktifler	Krediler / Toplam Aktifler	Donuk Aktifler / Toplam Aktifler	Diğer Aktifler / Toplam Aktifler
1959-1964	22,5	47,9	14,0	15,6
1965-1970	19,8	53,9	10,7	15,6
1971-1975	24,3	55,9	8,9	11,0
1976-1980	29,5	55,0	5,5	10,0
1981-1985	31,8	46,5	5,2	16,4
1986-1990	36,3	44,1	7,9	11,7
1991-1997	37,4	42,5	7,6	12,6
2002	59,2	23,1	1,8	15,9

* Kamu kağıtları, likit aktifler kalemi içinde menkul kıymetler cüzdanında yer almaktadır.

Kaynak:

- Türkiye Bankalar Birliği – 40. Yıl Kitabı - www.tbb.org.tr/turkce/40yil.htm
- www.bddk.org.tr/turkce/yayinlarveraporlar/yayinlarveraporlar.htm#3

Likit aktiflerin toplam aktiflere oranı 1965-1970 döneminde en düşük seviyesine inmiş, izleyen dönemlerde ise pasiflerin vade yapısının kısılmasına bağlı olarak bankalar likit aktiflerini artırmışlar, özellikle bankalar hesabı (bankalardaki mevcutlar) ve menkul değerler cüzdanında dikkate değer artışlar meydana gelmiştir. Menkul değerler içinde özellikle devlet iç borçlanma senetleri alımı artış göstermiştir. Likit aktifler içinden devlet iç borçlanma senetleri kamuya açılan kredi kalemi olarak değerlendirilip likit aktifler içinden çıkarıldığında elde edilen likit aktiflerin toplam aktifler içindeki payı 1991-1997 döneminde yüzde 28 olmuştur (Türkiye Bankalar Birliği, 1998). Bu oran 2002 yılında ise yüzde 59,2 gibi oldukça yüksek bir değer olarak gerçekleşmiştir.

1980 sonrası aktif yapısında meydana gelen diğer bir değişiklik, donuk aktiflerin payındaki artıştır. Planlı dönemde sanayi yatırımlarının finansmanı için bankalar öncelikli sektörlere kredi vermekle kalmamış aynı zamanda bu sektörlerdeki iştiraklerini de önemli miktarlarda artırmışlardır.

1980 sonrasında yabancı para cinsinden pasiflerin toplam pasiflere

oranında meydana gelen artış, aktiflerin TL-YP dağılımını da etkilemiş, 1988 yılında yüzde 26 değerini alan YP aktiflerin payı, bu tarihten sonra artma eğilimi göstererek son yıllarda yüzde 45 seviyesinde seyretmeye başlamıştır. YP aktiflerin önemli bölümünü YP krediler ve likit aktifler içindeki yurtdışı bankalar hesabı oluşturmuştur (Türkiye Bankalar Birliği, 1998) .

Özel sermayeli bankaların likit aktiflerinin bu banka grubunun toplam aktifleri içindeki payı ve benzer şekilde yabancı sermayeli bankaların likit aktiflerinin bu banka grubunun toplam aktifleri içindeki payı incelenen dönem boyunca sektör değerlerinin oldukça üzerinde değerler almıştır. Kamusal sermayeli bankaların likit aktiflerinin toplam aktiflere oranı ise incelenen dönem boyunca sektör ortalamasının altında kalmakla birlikte sektördeki artış eğilimine paralel bir artış eğilimi göstermiştir.

Banka gruplarına göre kredilerin ilgili banka grubunun aktifleri içindeki payı kalkınma ve yatırım bankası dışındaki banka gruplarında sektör ortalamasına yakın değerler almıştır. Kamu kağıtlarına bankaların yapmış oldukları plasmanları içermeyen kredi kalemi dikkate alındığında tüm banka gruplarında kredilerin aktiflere oranı sektör ortalamasında olduğu gibi bir düşme eğilimi göstermektedir. 1990'lı yıllarda banka kaynaklarının yapısında yabancı para kaynakların payının artması kredilerin TL, YP dağılımını da etkilemiştir. 1988 yılında yüzde 20 olan YP kredilerin toplam krediler içindeki payı 1993 yılında kadar sürekli artarak yüzde 32 seviyesine ulaşmıştır (Türkiye Bankalar Birliği, 1998). 2002 yılında ise bu oran yüzde 59 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3.4. Banka Gruplarına Göre Aktif Yapısı – 1959-2002 Dönemi

Dönem	1959-64	1965-70	1971-75	1976-80	1981-85	1986-90	1991-97	2002
Sektör								
Likit Aktifler	22,5	19,8	24,3	29,5	31,8	36,3	37,4	59,2
Krediler	47,9	53,9	55,9	55,0	46,5	44,1	42,5	23,1
Donuk Aktifler	14,0	10,7	8,9	5,5	5,2	7,9	7,6	1,8
Diğer Aktifler	15,6	15,6	11,0	10,0	16,4	11,7	12,6	15,9
Özel Ban.								
Likit Aktifler	45,0	42,8	41,7	45,7	41,0	44,2	41,8	53,1
Krediler	38,4	44,8	48,7	45,7	43,5	38,3	40,8	28,6
Donuk Aktifler	9,0	7,1	5,5	4,4	5,9	8,1	6,8	1,3
Diğer Aktifler	7,7	5,4	4,0	4,1	9,6	9,4	10,7	16,9
Kamu Ban.								
Likit Aktifler	12,4	12,6	17,2	20,7	26,2	32,1	33,6	72,2
Krediler	51,6	51,9	50,4	53,1	45,3	46,1	41,8	11,2
Donuk Aktifler	17,9	16,6	14,3	8,5	5,4	8,1	9,4	1,8
Diğer Aktifler	18,1	18,9	18,1	17,8	23,1	13,7	15,2	14,8
Yabancı Ban.								
Likit Aktifler	49,2	40,7	38,2	47,2	42,0	48,4	57,4	56,3
Krediler	43,3	46,6	51,6	38,7	31,4	38,5	30,6	32,6
Donuk Aktifler	2,4	3,3	3,3	2,3	2,1	3,0	4,0	0,4
Diğer Aktifler	5,1	9,4	7,0	11,9	24,4	10,2	8,0	10,7
Kal. Yat. Ban.								
Likit Aktifler	8,6	3,1	2,4	2,0	2,3	12,5	17,4	45,1
Krediler	63,0	77,0	90,8	91,9	83,6	66,8	63,8	44,9
Donuk Aktifler	4,6	0,6	1,1	0,8	1,3	7,6	5,4	0,7
Diğer Aktifler	23,7	19,3	5,8	5,3	12,7	13,2	13,5	9,4

Kaynak:

- Türkiye Bankalar Birliği – 40. Yıl Kitabı - www.tbb.org.tr/turkce/40yil.htm- www.bddk.org.tr/turkce/yayinlarveraporlar/yayinlarveraporlar.htm#3

Krediler, 1959 yılından itibaren 2002 yılına kadarki dönemde incelendiğinde ise, son iki yılda, önceki yıllara göre, özel bankaların payında çok büyük bir artış dikkati çekmektedir.

Kamusal sermayeli bankaların donuk aktiflerinin toplam aktiflerine oranı sektör ortalamasının üzerinde olmakla birlikte bu oranda 1970'li yıllardan başlayarak önemli bir azalma meydana gelmiştir.

Bankacılık sektörünün toplam aktifleri 2002 yılında 2001 yılı sonuna göre reel bazda¹ yüzde 4 oranında gerilemiş ve 212 katrilyon TL olarak gerçekleşmiştir. Ancak, Aralık 2001'de 10,7 katrilyon TL olan repo ve ters repo işlemlerinin Şubat-2002'den itibaren bilanço içinde izlenmeye başlandığı dikkate alındığında, toplam aktiflerin daha fazla daralmış olduğu ortaya çıkmaktadır. Ekonomik yaşamdaki daralma, bankaların kredilendirme kararlarında daha tutucu davranmalarına neden olmuş, bankalara yönelen tasarruflarda da gerileme olması nedeni ile, bankaların bilanço büyüklüğü reel olarak azalma göstermiştir.

ABD doları cinsinden bakıldığında ise 2002 yılında, Türk lirasının ABD dolarına karşı reel olarak değer kazanmasından dolayı, toplam aktifler yüzde 21.1 oranında artarak 107,4 milyar ABD dolarından 130,1 milyar ABD dolarına yükselmiştir.

Aktifler içerisinde en çok artan kalem toplam menkul değerler olmuştur². Bankaların toplam menkul değerler portföyündeki bu artış, kamu bankalarına ve TMSF kapsamındaki bankalara sermaye yapılarının güçlendirilmesi ve açık pozisyonlarının kapatılması amacıyla Hazine tarafından devlet iç borçlanma senedi verilmesinden ve 2002 yılının Şubat ayından itibaren repo işlemlerine tabi menkul değerlerin bilanço içinde ve önce bağlı menkul değerler kalemi altında, 2002 yılının Ekim ayından bu

¹ Reel bazda hesaplama için, TÜFE 1994=100 endeksi kullanılmıştır.

² Ekim 2002'de Tek Düzen Hesap Planındaki değişiklik nedeniyle menkul değerler cüzdanı kalemi "alım satım amaçlı ve satılmaya hazır menkul değerler" ve bağlı menkul değerler kalemi "vadeye kadar elde tutulacak menkul değerler" olarak yeniden adlandırılmış ve bu iki kalem yeni sınıflarına uyum sağlayacak şekilde içerik olarak da değiştirilmiştir. Dolayısıyla Ekim 2002 ve sonrasındaki verilerin geçmiş dönem verileriyle karşılaştırılmasında toplam menkul değerler kullanılmıştır.

yana da niteliğine göre hem “alım-satım amaçlı ve satılmaya hazır menkul değerler” hem de “vadeye kadar elde tutulacak menkul değerler” kalemi altında gösterilmeye başlanmasından kaynaklanmıştır. İncelenen dönemde bankacılık sektörünün toplam menkul değerleri reel olarak yüzde 75 oranında artmıştır. Bankalar açısından belirsizlik ortamında, kredi vererek reel kesimi finanse etmek veya gelecekteki gelir düzeylerinin ne olacağı belli olmayan çalışan kesime bireysel kredi vermek yerine, risk derecesi çok daha az görülen kamunun finansmanı daha uygun bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır.

2001 yılından 2002 yılına geçerken, konsolide banka bilançosunun aktif tarafında bankalardan alacaklar ve takipteki alacaklar kalemlerinde reel olarak gerileme görülmüştür. Bankaların mali yapılarında; 2000 ve 2001 yıllarındaki krizlerden olumsuz etkilenmeleri, kredi geri dönüşlerinde ortaya çıkan aksamalara bağlı olarak sorunlar ortaya çıkmıştır. Bankaların yeniden yapılandırma programı ile canlı krediler içinde izlenen donuk kredilerinin tahsili gecikmiş alacaklar kalemine aktarılması ve banka sayısındaki gerileme kredi hacmindeki düşüşü artırmakta ve kredilerin geçmiş dönem verileriyle kıyaslanmasını zorlaştırmaktadır. Takipteki alacaklar kalemi, TMSF kapsamındaki bankaların takipteki alacaklarının tahsilat dairesine devredilmesi ve özel bankaların kredi açmak konusunda daha ihtiyatlı davranmaları sonucunda daralmaktadır. Bankalardan alacaklar kaleminin reel olarak daralma nedeni ise, bankaların kısa vadeli finansman ihtiyaçlarındaki azalmadır.

2002 yılında toplam krediler yüzde 12 oranında artmıştır. Bu dönemde, kamu bankalarının kredi hacminde daralma gözlenmiştir. Kamu bankalarının kullandırmış olduğu krediler reel bazda yüzde 22 oranında daralmıştır. Kamu bankalarının kredi portföyündeki daralma, yeni ihtisas kredisi açılmasının sınırlandırılması ve kullanılacak kredilere uygulanacak faiz oranının devlet iç borçlanma senedi faiz oranına endekslenmesinden kaynaklanmıştır. TMSF kapsamında bulunan bankaların kredi hacmi Pamukbank’ın TMSF kapsamına alınması ile reel olarak yüzde 55 oranında artarken, özel

bankaların kredi hacmi ise yüzde 24 oranında, yabancı bankaların kredi hacmi ise, yüzde 25 oranında artmıştır.

2001 yılından 2002'ye geçerken, yabancı para cinsinden kredilerin toplam krediler içindeki payı yüzde 54'den yüzde 59'a çıkmıştır. Yabancı para cinsinden krediler ABD doları olarak ise yüzde 12 oranında artmıştır.

Temerrüde uğradıktan sonra, 90 gün ödeme yapılmayan kredilerin muhasebeleştirildiği takipteki kredi hacmi, 2002 yılında reel olarak yüzde 43 oranında daralarak 10,4 katrilyon Türk lirası olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde, takipteki kredilerin toplam krediler içindeki payı ise düzeltilmiş bilanço verilerine göre yüzde 41,4'den yüzde 21,2'ye düşmüştür.

Takipteki kredilerdeki düşüş kamu bankaları ve özel bankaların takipteki kredilerindeki daralmadan kaynaklanmıştır. TMSF kapsamında bulunan bankalar hariç takipteki kredilerin toplam kredilere oranı ise aynı dönemde yüzde 38,9'dan yüzde 5,9'a düşmüştür. 2002 yılında, kamu bankaları, özel bankalar, yabancı bankalar ve TMSF kapsamında bulunan bankaların takipteki kredilerinin toplam kredilerine oranı sırasıyla, yüzde 60, yüzde 10, yüzde 5 ve yüzde 227 olarak gerçekleşmiştir. TMSF kapsamındaki bankaları hariç tutarsak, bu oranlar ilgili banka gruplarının yönetim kalitesi hakkında da bir fikir verecektir. Ancak kamu bankalarındaki yöneticilerin devlet memuru olmaları ve alınan bazı kredilendirme kararlarında siyasi otoritenin etkisinde kalma gerçeğini de göz ardı etmemek gerekir. Göz ardı edilmemesi gereken diğer bir gerçek de bazı bankaların risk almayarak, reel kesimi finanse etmek yerine, hazine bonosu, devlet tahviline yönelerek kamuyu finanse etmeyi tercih etmeleridir. Böylece en ihtiyaç duyulan zamanda, reel kesimin sürekli yabancı kaynak desteği ile çalışan firmaları, kendilerini, geçici olarak veya tamamen, ekonomik yaşamın dışında bulmuşlardır.

3.1.2.2. Bankaların Pasif Yapısı

Mevduatın pasiflere oranı pozitif reel faizlerin etkisiyle 1981-1985 döneminde 10 puanlık bir artışla yüzde 58 seviyesine yükselmiş ve bu oran 1986-1997 döneminde artış eğilimini sürdürmüştür, son dönemde yüzde 65 değerini almıştır.

1980 sonrasında pasif yapısında meydana gelen bir diğer değişiklik de, özellikle bankaların yurtdışından kullandıkları kredilerdeki artış nedeniyle, mevduat dışı kaynakların pasiflere oranının artmasıdır. Artış özellikle, 1986-1990 ve 1991-1997 dönemlerinde gerçekleşmiştir.

Tablo 3.5. Bankaların Pasif Yapısı – 1959-2002 Dönemi (yüzde)

Dönem	Mevduat /Topl. Pasifler	Mevduat Dışı Kaynaklar / Topl. Pasifler	Diğer Pasifler / Toplam Pasifler	Öz Kaynaklar / Toplam Pasifler	Kar / Topl. Pasifler
1959-1964	41,1	3,9	38,8	15,0	1,2
1965-1970	38,7	8,9	41,6	9,9	1,0
1971-1975	51,7	9,3	30,5	7,8	0,8
1976-1980	47,5	7,7	39,8	4,0	0,9
1981-1985	58,1	12,9	20,5	6,7	1,8
1986-1990	58,1	18,7	14,3	6,8	2,2
1991-1997	60,7	18,6	11,7	6,4	2,7
2002	64,9	16,9	6,4	11,9	0,1

Kaynak:

- Türkiye Bankalar Birliği – 40. Yıl Kitabı - www.tbb.org.tr/turkce/40yil.htm

- www.bddk.org.tr/turkce/yayinlarveraporlar/yayinlarveraporlar.htm#3

1959-1980 yılları arasında ortalama yüzde 1 olan karların pasifler içindeki payı 1981-1997 döneminde yüzde 2'nin biraz üzerine çıkmıştır. 2001 yılında sektördeki sorunlar nedeni ile konsolide bilançoda zarar ortaya çıkmış 2002 yılında ise tekrar kar elde edilmeye başlanmış ancak karlılık oranı, binde 1.1 gibi oldukça düşük olarak gerçekleşmiştir.

Özel sermayeli bankaların mevduatının bu banka grubunun toplam pasifleri içindeki payı incelenen dönem süresince sektör ortalamasının üzerinde seyretmiştir. Bu oran özellikle 1971-1975 döneminde en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Kamusal sermayeli bankaların mevduatlarının toplam pasiflerine oranı, ilk dönemlerde sektör ortalamasının altında değerler almış ancak 1986-1990 döneminden sonra, bu oran sektör ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. Yabancı sermayeli bankaların mevduatının toplam bilanço içindeki payı, yüzde 67 ile, 1971- 1975 döneminde en yüksek değerine ulaşmıştır. 2002 yılında bu oran, yüzde 46,5 olarak gerçekleşmiştir.

2002 yılı itibariyle, Gayri Safi Milli Hasılaya oranı, toplam mevduatın yüzde 36, TL mevduatın ise yüzde 15 olarak gerçekleşmiştir. Toplam mevduatın ortalama vadesi 2,6 aydır (T.B.B. – Bankalarımız 2002). Pasif içindeki en önemli kaynak olan mevduatın vadesinin bu derece düşük olması nedeni ile, bankalar, fiyatlama kararlarını alırken, fazla esnek davranmamakta ve ekonominin uzun vadeli fon ihtiyacını karşılamakta zorlanmaktadırlar.

Tablo 3.6. Banka Gruplarına Göre Pasif Yapısı – 1959-2002 Dönemi (yüzde)

Dönem	1959-1964	1965-1970	1971-1975	1976-1980	1981-1985	1986-1990	1991-1997	2002
Sektör								
Mevduat	41,1	38,7	51,7	47,5	58,1	58,1	60,7	64,9
Mevduat Dışı Kaynaklar	3,9	8,9	9,3	7,7	12,9	18,7	18,6	16,9
Diğer Pasifler	38,8	41,6	30,5	39,8	20,5	14,3	11,7	6,4
Özkaynak+Kar	16,2	10,9	8,6	4,9	8,5	9,0	9,1	11,9
Özel Bankalar								
Mevduat	76,5	77,3	83,5	70,2	75,8	69,3	64,1	67,5
Mevduat Dışı Kaynaklar	0,0	0,0	0,0	0,0	7,7	9,5	14,9	15,2
Diğer Pasifler	15,8	17,3	12,1	26,6	10,3	11,7	10,3	4,6
Özkaynak+Kar	7,7	5,4	4,5	3,2	6,1	9,5	10,7	12,7
Kamu Ban.								
Mevduat	28,3	31,2	43,0	39,5	50,6	58,3	69,2	71,5
Mevduat Dışı Kaynaklar	3,6	1,7	0,5	0,4	11,8	18,3	12,9	14,0
Diğer Pasifler	47,3	52,8	44,6	54,0	28,7	15,9	11,6	4,5
Özkaynak+Kar	20,9	14,2	11,9	6,1	8,9	7,6	6,2	9,9
Yabancı Ban.								
Mevduat	53,0	55,7	67,1	46,5	40,7	56,0	41,2	46,5
Mevduat Dışı Kaynaklar	0,0	0,0	0,0	0,0	22,4	13,5	28,2	22,3
Diğer Pasifler	40,1	38,7	28,5	49,5	26,8	19,2	16,5	10,2
Özkaynak+Kar	7,0	5,6	4,4	4,0	10,1	11,3	14,1	20,9
Kal. ve Yat. B.								
Mevduat	0,6	0,9	0,6	2,3	0,5	0,0	0,0	0,0
Mevduat Dışı Kaynaklar	59,4	45,4	60,3	57,8	50,7	69,1	69,7	45,8
Diğer Pasifler	29,7	43,3	30,0	32,7	28,2	17,9	20,0	22,4
Özkaynak+Kar	10,3	10,4	9,1	7,2	20,7	12,9	10,3	31,7

Kaynak:

- Türkiye Bankalar Birliği – 40. Yıl Kitabı - www.tbb.org.tr/turkce/40yil.htm

- www.bddk.org.tr/turkce/yayinlarveraporlar/yayinlarveraporlar.htm#3

Planlı dönemde mevduat toplama ve kredi vermeye dayanan klasik bankacılığın 1980 sonrasında değişime uğraması ile birlikte ticari bankaların mevduat dışı kaynaklarının bankaların toplam kaynakları içindeki payları artma eğilimi göstermiştir. Bu orandaki en hızlı artış kamusal sermayeli banka grubunda olmuştur (Türkiye Bankalar Birliği, 1998) .

Yabancı sermayeli bankaların özkaynak ve kar toplamının toplam pasiflerine oranı 1959-1980 dönemi boyunca sektör ortalamasının altında seyretmiş ancak daha sonra sektör ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. Kamusal sermayeli bankaların özkaynaklarının ve karının toplam pasiflerine oranında ise tersi bir gelişme meydana gelmiş, bu oran 1980 yılına kadar, sektör ortalamasının üzerinde değerler alırken daha sonra sektör ortalamasının altında seyretmeye başlamıştır. Özel sermayeli bankaların özkaynakları ve karının toplam pasiflerine oranı 1981-1985 döneminden sonra sektör ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir.

1990'lı yıllarda, yüksek enflasyon ve artan ekonomik belirsizlikler nedeniyle ekonomik birimlerin yabancı para finansal aktif tercihlerini artırması, mevduatın pahalı bir kaynak haline gelmesinin ardından mevduat dışı kaynakların önem kazanması ve tasarruf sahiplerinin repo tercihlerinin artması bankaların pasif yapısını etkilemiş, yabancı para kaynakların pasifler içindeki payı 1988 yılında yüzde 25 iken bu oran sürekli artış göstererek 2002 yılında yüzde 50 seviyesine ulaşmıştır. YP pasiflerin en önemli bölümünü döviz tevdiat hesapları ve yurtdışı bankalardan kullanılan krediler oluşturmuştur (Türkiye Bankalar Birliği, 1998) .

1980 sonrasında izlenen dışa açık sanayileşme politikası yanında döviz işlemleri ve sermaye hareketlerine getirilen serbestlik, bankalararası döviz piyasasının kurulmuş olması ve yerleşiklerin döviz mevduat taleplerinin artması, bankaların döviz işlemlerinin gelişmesine neden olmuş, bankaların aktif ve pasifleri içerisinde döviz işlemlerinin payı hızla artmıştır. 1988-1993 döneminde yabancı para kaynaklar yabancı para aktiflere göre daha hızlı büyümüş bu nedenle bankacılık sektörü açık pozisyonu artmıştır. 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz ve TL'nin hızla değer yitirmesi nedeniyle

bankalar açık pozisyonlarını 1994 senesinde önemli ölçüde azaltmış, açık pozisyon 0,9 milyar dolara gerilemiştir. Açık pozisyon, 1995 yılından itibaren yeniden artış göstermiştir.

2001-2002 dönemi incelendiğinde, konsolide bilançonun Türk lirası pasif kalemleri reel bazda yüzde 9 oranında artmış, yabancı para pasif kalemler ise yüzde 14 oranında daralmıştır. Yabancı para pasif kalemlerin yabancı para aktif kalemlerden daha fazla daralması bankacılık sektörünün bilanço içi yabancı para açık pozisyonunu daraltmıştır (T.C.M.B. Yıllık Rapor-2002).

Bankaların konsolide bilançosunun pasif tarafındaki en önemli artış kamu bankalarına ve TMSF kapsamındaki bankalara yapılan sermaye desteği ve tüm banka gruplarındaki, enflasyon muhasebesinden kaynaklanan sermaye yedekleri nedeniyle özkaynaklar kaleminde gözlenmiştir. Pasif taraftaki önemli düşüşler ise, yabancı para mevduat ve bankalara borçlar kalemlerinde görülmüştür. Türk lirası cinsinden yabancı para mevduatlardaki düşüş, bankaların döviz tevdiat hesaplarına uyguladıkları faiz oranlarını 2002 yılında, önceki yıllara oranla çok fazla düşürmelerinden ve Türk lirasının değer kazanmasından, bankalara borçlar kalemi ise, bankaların yurt dışından kullandıkları kredilerin daralmasından kaynaklanmıştır. Döviz tevdiat hesaplarının ve bankaların yurt dışından kullandıkları kredilerin azalması bankaların açık pozisyonlarını azaltıcı etki yapmaktadır (Bkz. Ek – 3).

Toplam mevduat, 2002 yılında, 2001 yılının sonuna göre özellikle yabancı para mevduatların Türk lirası karşılığındaki gerilemesi nedeniyle reel bazda, yüzde 4 oranında, Türk lirası cinsinden yabancı para mevduat ise yüzde 8 oranında daralmıştır. Türk lirası mevduat ise reel olarak değişmemiştir. Yabancı para mevduatlar ABD doları cinsinden ise yüzde 24 oranında artmış ve 56,2 milyar ABD dolarına yükselmiştir.

2002 yılında, reel olarak, TMSF kapsamında bulunan bankaların mevduatı yüzde 24 yabancı bankaların mevduatı ise yüzde 5 oranında artarken, özel bankaların mevduatı reel olarak yüzde 8 oranında daralmıştır.

Bu dönemde, kamu bankalarının mevduatı ise önemli oranda değişmemiştir. Özel bankaların mevduatlarındaki azalma ve TMSF bankalarının mevduatlarındaki artış, temel olarak Haziran ayında TMSF kapsamına alınan orta ölçekli bir banka olan Pamukbank'tan kaynaklanmaktadır. Ayrıca, bankacılık sektörünü yeniden yapılandırma programı kapsamında yapılan üç aşamalı denetim sonuçlarının da etkisi ile sektörde oluşan güven bunalımı, tasarrufların kamu bankalarını tercih etmesine neden olmuştur (Bkz. Ek – 3 ve T.C.M.B. Yıllık Rapor- 2002).

2002 yılının ilk yarısında Türk lirası mevduat ve DTH'nin ortalama vadesi artış eğiliminde olmuş, ilerleyen aylarda ise seçim öncesi dönemde oluşan siyasi belirsizlikler, ortalama vadeyi kısaltmıştır. Kasım 2002'deki seçimler sonrasında oluşan olumlu havanın etkisiyle Türk lirası mevduatın ortalama vadesi tekrar uzamıştır. 2002 yılının ilk onbir aylık döneminde, Türk lirası mevduatın ortalama vadesi 2,4 aydan 2,6 aya, DTH'nin ortalama vadesi de 2,5 aydan 2,6 aya çıkmıştır. 2002 yılında da 2001 yılında olduğu gibi, yoğunlaşma 3 ay vadeli mevduatta gerçekleşmiştir.

Konsolide bilanço verilerine göre, 2001 yılında 14,8 katrilyon Türk lirası olan bankacılık sektörünün toplam özkaynağı, 2002 yılında, 25,2 katrilyon Türk lirasına yükselmiştir. Bu dönemde, kamu bankalarının özkaynakları 4,8 katrilyon Türk lirasından 6,7 katrilyon Türk lirasına; özel bankaların özkaynakları 7,5 katrilyon Türk lirasından 15,2 katrilyon Türk lirasına, yabancı bankaların özkaynakları ise 1,2 katrilyon Türk Lirasından 1,4 katrilyon Türk lirasına yükselmiştir. Özel bankaların özkaynaklarındaki artış, 2001 yılında krizin etkisiyle önemli miktarda zarar eden bu bankaların 2002 yılında kar etmelerinden kaynaklanmıştır. TMSF kapsamındaki bankaların özkaynakları ise Haziran 2002'de yeni bir bankanın devralınması nedeniyle 2001 yılından 2002 yılına geçerken –369 trilyon Türk lirasından –1,096 trilyon Türk lirasına gerilemiştir.

2001-2002 döneminde devletin iç borçlar stoğundaki artış, ağırlıklı olarak, Hazine'nin kamu bankalarına sağladığı sermaye desteğinden kaynaklanmıştır. Kısa ve orta vadede bu bankaların, etkinlik ve verimlilik

prensiplerine göre çalışan, rekabet ortamında kendilerini kabul ettirerek, ekonomiye katkı sağlayan kurumlar haline gelmeleri durumunda, devletin katlandığı maliyet gerileyecek, aksi durumda, zaman içinde, borç baskısı ve borçların çevrilebilmesi açısından, kamunun sırtına yeni yükler eklenmiş olacaktır.

“Bankalara borçlar” kalemi, ağırlıklı olarak bankaların yurt dışından sağlamış oldukları kredilerden oluşmaktadır. Bu rakam, 2001-2002 döneminde, 23,8 katrilyon Türk lirası iken, 22 katrilyon Türk lirasına gerilemiştir. Bu dönemde yaşanan krizler, banka kredilerindeki daralma, özel sektör firmalarının yurt dışından direkt kredi kullanmayı tercih etmeleri bankaların yurt dışından kullanmış olduğu kredilerin gerilemesine neden olmuştur.

Pasif tarafının en önemli bilanço kalemini oluşturan mevduatların bilanço içindeki payı, 1959 yılından 2002 yılına kadar genelde artış trendi izlemiş ve yüzde 41’lerden yüzde 65 gibi oldukça yüksek bir değere ulaşmıştır. Özkaynakların payı ise, 1959 yılından 1997 yılına kadar giderek azalmış ve 1991-1997 döneminde yüzde 6.4 olarak gerçekleşmiştir. 1980 sonrasında hızlı enflasyonun, faiz riskinin ve kur riskinin yüksek olması bankaların özkaynaklarını güçlendirmelerini gerektirmiş, yasal düzenlemelerle özkaynakların iyileştirilmesine çalışılmıştır. 1981 yılından sonra bir miktar artan bu oran ortalama yüzde 7 seviyesinde seyretmiştir. Son iki yılda ise, bankalara sermaye desteği sağlanması programı çerçevesinde önemli artış göstererek, 2002 yılında yüzde 11.9 olarak gerçekleşmiştir (Bkz. Tablo – 3.5).

3.1.2.3. Bankaların Bilanço Dışı Kalemlerinin Yapısı

Bilanço dışı işlemlerin toplam aktiflere oranı 1990-1997 döneminde sürekli olarak artmıştır. Bu oran 1990 yılında yüzde 35 iken 1997 yılında yüzde 92 olmuştur. Repo ve ters repo işlemlerinin Şubat 2002’den itibaren

bilanço içine alınmasından ve türev finansal araçlardaki reel gerilemeden dolayı, oran yüzde 45'e gerilemiştir.

Konsolide bilanço dışı işlemlerden "taahhütler" kalemi, alt kalemi olan repo ve ters repo işlemlerinin Şubat 2002'den itibaren bilanço içine alınmasından ve türev finansal araçlardaki reel gerilemeden dolayı, 2002 yılında reel olarak yüzde 20 oranında daralmıştır.

1990'lı yılların başında bilanço dışı işlemlerin önemli bölümünü oluşturan garanti ve kefaletler azalış eğilimi göstermektedir. Garanti ve kefaletlerin bilanço dışı işlemlere oranı 1990 yılında yüzde 86 iken bu oran 1997 yılında yüzde 34'e düşmüştür. Bilanço dışı işlemler içinde döviz ve faiz haddi ile ilgili işlemler ile taahhütler 1990-1997 döneminde artış göstermiştir (Türkiye Bankalar Birliği, 1998).

Gayrinakdi Kredi ve Yükümlülüklerdeki reel daralma ise, yüzde 8 olarak gerçekleşmiştir (Bkz. Ek – 3).

Bilanço dışı işlemlerini ve dövizde endeksli kalemlerini de dikkate alan yabancı para net genel pozisyonu, 2001 yılı sonunda 1,5 milyar ABD doları, 2002 yılı geçici verilerine göre ise, 517 milyon ABD doları açık vermiştir. 2002 yılının sonunda kamu bankaları 196 milyon ABD doları yabancı para net genel pozisyon fazlasına sahipken, özel bankalar, TMSF kapsamındaki bankalar ve yabancı bankaların, sırasıyla 395 milyon ABD doları, 375 milyon ABD doları ve 10 milyon ABD doları açığı bulunmaktadır (T.C.M.B. Yıllık Rapor- 2002: 120).

3.1.2.4. Bankaların Gelir-Gider Yapısındaki Gelişmeler

1980 sonrasında bankaların aktif ve pasif yapılarında meydana gelen değişiklikler gelir gider yapısına da yansımıştır. Faiz gelirlerinin önemli kısmını kredilerden alınan faiz oluşturmakla birlikte, menkul kıymetlerden elde edilen gelirler hızlı bir artış göstermiştir. Mevduatın pahalı bir kaynak haline gelmesi ve bankaların yurtdışı kaynak kullanımına ağırlık vermeleri

faiz giderleri içindeki mevduata verilen faiz giderlerinin artış hızının yavaşlamasına neden olmuştur. Net kambiyo zararları faiz dışı gelirleri azaltmış, verimliliği artırmaya yönelik olarak kaliteli personel alımı ve teknolojik altyapı yatırımları nedeniyle personel giderleri ve amortisman giderleri faiz dışı giderlerin önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Faiz gelirlerinin en önemli bölümünü kredilerden ve menkul değerler cüzdanından alınan faiz oluşturmaktadır. Her iki kalemden de son yıllarda reel bazda önemli miktarda artış meydana gelmiştir (Türkiye Bankalar Birliği, 1998).

Net kambiyo gelirleri reel bazda en yüksek seviyesine 1981-1985 döneminde ulaşmıştır. 1991-1997 döneminde ise bankaların artan açık pozisyonlarının da etkisi ile kambiyo zararlarında önemli artışlar meydana gelmiştir. 1960-1997 döneminde reel olarak en yüksek kambiyo zararları sırasıyla 1994, 1997 ve 1993 yıllarında meydana gelmiştir.

Kambiyo zararlarının artması, bankaların bilinçli bir şekilde açık pozisyona yönelmeleri nedeni ile gerçekleşmiştir. Bankacılık sektörünün plasmanlarını yabancı para yerine Türk Lirasına yönlendirmeleri nedeni ile, konsolide bilançoların karlılık açısından olumlu sonucunda, kambiyo zararları, kredilerden elde edilen karlar ile kompanse edilmiştir. Bu strateji sayesinde, bankalar uzun süre açık pozisyon politikası izlemişler, fon maliyetlerini düşük tutarak, Türk Lirası plasmanlar ile, büyük karlar elde edebilmişlerdir.

Toplam gelirlerin toplam giderlere oranı 1965-1980 döneminde sürekli olarak azalmış, 1981-1997 döneminde ise sürekli olarak artmış ve en yüksek seviyesine (yüzde 115) 1991-1997 döneminde ulaşmıştır. 1981-1997 döneminde bu oranda meydana gelen artış karların yükselmesine neden olmuştur. Faiz gelirlerinin faiz giderlerine oranında 1981-1990 döneminde önemli bir azalma yaşanmış, daha sonra bu oranda bir miktar artış meydana gelmiştir. Faiz dışı gelirlerin faiz dışı giderlere oranında 1981-1985 döneminde çarpıcı bir artış meydana gelmiş, ancak son yıllarda bankaların açık pozisyonlarını artırmalarına paralel olarak kambiyo zararlarının artması ve buna bağlı olarak faiz dışı gelirlerde meydana gelen düşüşe paralel olarak

bu oran önemli bir miktarda azalmıştır (Türkiye Bankalar Birliği, 1998).

Net faiz gelirlerinin ortalama toplam aktiflere oranı 1960-1990 döneminde yaklaşık olarak aynı kalmış ancak 1991-1997 döneminde önemli ölçüde artmıştır. Kamusal sermayeli bankaların faiz gelirlerinin faiz giderlerine oranı incelenen dönem boyunca genel olarak sektör ortalamasının altında kalmıştır. Özel sermayeli bankalarda bu oran 1960-1980 döneminde sektör ortalamasının üzerinde değerler alırken daha sonra sektör ortalamasının altına düşmüştür. Özel sermayeli bankaların oranında görülen eğilimin tersi bir eğilim kalkınma ve yatırım bankalarında yaşanmış bu banka grubunun oranı 1980 sonrası sektör ortalamasının üzerinde değerler almıştır. Yabancı sermayeli bankaların faiz gelirlerinin faiz giderlerine oranı genel olarak sektör ortalamasının oldukça üzerinde gerçekleşmiştir.

Toplam gelirlerin toplam giderlere oranı kalkınma ve yatırım bankalarında ve yabancı sermayeli bankalarda sektör ortalamasının üzerindedir. Banka grupları içinde toplam gelirlerin toplam giderlere oranının en düşük olduğu grup kamusal sermayeli bankalardır.

1991-1997 döneminde net faiz gelirlerinin toplam aktiflere oranı, yabancı sermayeli bankalarda yüksek değerlerde gerçekleşmiştir. Bu rasyo kamusal sermayeli bankalarda ise diğer banka gruplarına göre düşük düzeyde olmuştur (Türkiye Bankalar Birliği, 1998).

2001 yılında 10,6 katrilyon Türk lirası zarar eden bankacılık sektörü, 2002 yılında 2,3 katrilyon Türk lirası kar etmiştir. ABD doları cinsinden bakıldığında, bankacılık sektörü 2001 yılında 8,2 milyar ABD doları zarar ederken, 2002 yılında 1,4 milyar ABD doları kar gerçekleşmiştir. Ancak bu karlılık oldukça düşüktür. 2002 yılında bir önceki yıla göre bankacılık sektörünün karlılığındaki gelişme, esas olarak kambiyo zararlarındaki gerilemeden kaynaklanmıştır.

Tablo 3.7. Bankaların Net Dönem Kar-Zararı, 2002

	Net Dönem Kar/Zararı (Milyon dolar)	Aktif karlılığı (yüzde)	Özkaynak karlılığı (yüzde)
<i>Ticaret bankaları</i>	1.154	0,9	8,3
Kamu bankaları	644	1,6	15,7
Özel bankalar	1.482	2,0	16,0
Fondaki bankalar	-1.022	-18,0	-267,9
Yabancı bankalar	50	1,2	5,9
Mevduat kabul etmeyen bank.	283	4,9	15,5
<i>TOPLAM</i>	1.437	1,1	9,2

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 2002

3.1.2.5. Kriz Sonrası Yeniden Yapılandırma Sonrası Dönemde Bankacılık Sisteminin Değişen Yapısı

Bankacılık sektörü, 2004 yılının ilk yarısında genel olarak yurtiçi ekonomik ve siyasal ortamda sağlanan istikrar çerçevesinde büyümeye devam etmiştir. Bu dönemde, diğer gelişmekte olan piyasalardan ayrı olarak, uluslararası piyasalardan Türkiye ekonomisinin performansına bağlı olarak, sermaye girişinin sürekliliği korunurken, yurtiçi talepteki artış bankacılık sektörünün aracılık fonksiyonunu geliştirmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca, Kredi Kuruluşları Kanunu Tasarı Taslağı çalışmaları, Yeni Türk Lirası'na geçiş çalışmalarının başlaması, Yapı Kredi Bankası'nın satışına ilişkin süreç ve Pamukbank-Halkbank birleşme süreci yılın ilk yarısında sektör içinde gerçekleşen önemli gelişmeler olarak öne çıkmaktadır.

2004 yılının ilk yarısında banka sayısı sektörde iki yabancı banka arasında gerçekleşen birleşme neticesinde (Credit Lyonnais S.A. Türkiye Merkez Şubesi, 18 Mart 2004 tarihinde Credit Agricole Indosuez Türk Bank'a devredilmiştir) 49'a gerilemiştir. Söz konusu 49 bankanın, 35'i mevduat

bankası (3 adedi kamu, 18 adedi özel, 12 adedi yabancı ve 2 adedi TMSF bankası), 14'ü ise kalkınma ve yatırım bankasıdır.

Banka sayısındaki azalmaya karşın, bankaların şube sayısı 48 adet artarak 6.126'ya yükselmiştir. Söz konusu artışta özel bankaların şube sayısındaki yükselme belirleyici olmuştur. Bu dönemde özel bankaların şube sayısı artarken (61), kamu bankalarının (13) ve gerçekleşen birleşmeden dolayı yabancı bankaların (1) şube sayısı azalmıştır. Şube sayısındaki gelişmelere paralel bir şekilde bankaların personel sayısı 2003 yılı sonuna göre görece bir artış göstermiş ve 2004 Haziran ayı itibarıyla 126.274 olarak gerçekleşmiştir. Yılın ilk yarısında personel sayısı, özel bankalarda ve yabancı bankalarda sırasıyla, %4,4 ve %1,9 oranında artarken, kamu bankalarında %2, TMSF bankalarında %5,3 oranında gerilemiştir.

Bankaların yurtdışı şube ve personel sayıları incelendiğinde, 2003 yılı sonuna göre 2004 Haziran ayında yurtdışı şubelerin sayısı 1 adet, personel sayısı 20 adet artış göstermiştir. Personel sayısındaki artış ise esas itibarıyla şube sayısı artmadığı halde personel sayısı 11 kişi artan kamu bankalarından kaynaklanmıştır. Bankaların şube ve personel başına faaliyet hacimlerinde 2003 yılında gözlenen görece iyileşme 2004 Haziran döneminde de devam etmiştir. Şube başına personel sayısı 2003 yılında 20,4 iken, 2004 yılının ilk yarısında 20,6'ya yükselmiş, bu gelişmede özel bankalar grubundaki artış belirleyici olmuş, kamu, TMSF ve kalkınma-yatırım banka gruplarının şube başına personel sayısında gerileme gözlenmiştir.

Şube başına aktif büyüklüğü aynı dönemler itibarıyla 29,4 milyon dolardan (41,1 trilyon TL), 30,2 milyon dolara (44,9 trilyon TL) yükselirken, personel başına aktif büyüklüğünde belirgin bir değişim olmamıştır. Söz konusu dönemler itibarıyla personel başına aktif büyüklüğü 1,4 milyon dolardan (2 trilyon TL), 1,5 milyon dolara (2,2 trilyon TL) yükselmiştir. Bu dönemde TMSF ve kalkınma ve yatırım bankaları hariç tüm grupların şube başına aktif toplamı yükselirken, personel başına aktif toplamı, personel sayısı belirgin bir şekilde artan özel bankalar grubu haricinde tüm gruplarda sınırlı düzeyde olmakla beraber yükselmiştir.

Tablo 3.8. Banka Grupları İtibariyle Bazı Oranlar

	Şube Başına Personel Sayısı			Şube Başına Aktif Toplamı (Milyon Dolar)			Personel Başına Aktif Toplamı (Milyon Dolar)		
	Aralık	Mart	Haziran	Aralık	Mart	Haziran	Aralık	Mart	Haziran
	2003	2004	2004	2003	2004	2004	2003	2004	2004
Kamu Bankaları	18,5	18,4	18,2	29,0	33,2	29,6	1,6	1,8	1,6
Özel Bankalar	19,6	19,8	20,1	28,3	30,0	28,9	1,4	1,5	1,4
TMSF Bnkaları	25,8	25,1	24,4	29,0	29,7	27,5	1,1	1,2	1,1
Yabancı Bankalar	26,1	26,2	26,7	23,8	26,2	28,9	0,9	1,0	1,1
Mevduat Bnk. Toplamı	19,6	19,7	19,8	28,4	30,9	29,1	1,4	1,6	1,5
Kalk. ve Yat. Bnk	165,4	159,7	161,5	222,8	226,0	221,1	1,3	1,4	1,4
Genel Toplam	20,4	20,5	20,6	29,4	32,0	30,2	1,4	1,6	1,5

Kaynak: TBB Verilerinden Derlenmiştir.

3.1.2.5.1. Aktif Yapısındaki Gelişmeler

Bankacılık sektörünün toplam aktifleri yılın ilk altı aylık bölümünde Aralık 2003'e göre %10,1 artarak 274,8 katrilyon liraya (185 milyar dolar) ulaşmıştır. Toplam aktiflerin dağılımı incelendiğinde, bir önceki yıl sonuna göre, kredilerin payının arttığı, likit aktifler ve menkul değerler cüzdanında (MDC) küçük oranlı azalışlar olduğu, takipteki alacaklar, iştirakler, bağlı ve birlikte kontrol edilen ortaklıklar ile sabit kıymetler toplamının bilanço içindeki paylarını koruduğu ve diğer aktiflerin azaldığı görülmektedir.

Sektörün aktif yapısında en belirgin gelişme kredilerin payında 2003 yılından itibaren gözlenen artış eğiliminin güçlenerek devam etmesidir. Ekonomideki genel olumlu seyir, artan yurtiçi talep ve düşen faiz oranlarının etkisiyle sektör genelinde kredilerin toplam aktifler içindeki payı Aralık 2003'de %26,5 iken Haziran 2004'de %31,8'e yükselmiştir. Söz konusu dönemde, MDC'nin toplam aktifler içindeki payında küçük bir azalma meydana gelmiştir. MDC'de kamu bankalarının payı Ziraat Bankası'na İmar Bankası mevduatı karşılığında verilen kamu kağıtlarının etkisiyle artarken, özel bankaların payı azalmıştır.

TMSF dışındaki tüm grupların yılın ilk yarısında reel olarak büyüdüğü, en yüksek artışın ise yabancı bankalar grubunda olduğu görülmektedir. Özellikle yılın ikinci çeyreğinde makroekonomik göstergelerdeki olumlu gelişmelerin, faiz oranlarındaki gerilemenin ve yurtiçi talepteki artışın hızını korumasının etkisiyle artan kredilere plasmanlar sonucu, sektörün toplam aktifleri yılın Mart ayına göre reel olarak %7,4 oranında büyümüştür. Bankacılık sektörünün toplam aktiflerinin TP–YP kompozisyonunun bir önceki yıl sonuna göre belirgin bir değişme göstermediği görülmektedir. 2003 yılı sonunda sektör genelinde %62 olan TP cinsinden aktiflerin toplam aktifler içindeki payı, Mart 2004’de %66,2, Haziran 2004’de ise %62,6 olarak gerçekleşmiştir. Yılın ilk çeyreğinde toplam aktifler içinde TP aktiflerin payında görülen artışta bu dönemde döviz kurlarında yaşanan nominal gerileme belirleyici olmuştur.

Tablo 3.9. Gruplar İtibariyle Aktif Topamlarının Gelişimi

	Katrilyon TL			Milyar Dolar			% Pay			Nominal % Değ.		Reel % Değ.
	Ara03	Mar04	Haz04	Ara03	Mar04	Haz04	Ara03	Mar04	Haz04	06.04/ 03.04	06.04/ 12.03	06.04/ 12.03
Kamu Bnk.	83,1	89,3	90,0	59,6	68,1	60,5	33,3	34,9	32,7	0,7	8,2	0,1
TP	61,6	69,7	67,2	44,1	53,2	45,2	74,1	78,1	74,7	-3,7	9,0	0,9
YP	21,6	19,6	22,8	15,4	14,9	15,3	25,9	21,9	25,3	16,3	5,8	-2,1
Özel Bnk.	142,3	142,6	157,6	101,9	108,8	106,1	57,0	55,7	57,4	10,5	10,8	2,5
TP	77,4	83,4	86,7	55,5	63,6	58,4	54,4	58,5	55,0	4,0	12,0	3,6
YP	64,8	59,2	70,9	46,4	45,1	47,7	45,6	41,5	45,0	19,8	9,4	1,2
Yabancı Bnk.	6,9	7,1	8,9	5,0	5,4	6,0	2,8	2,8	3,2	25,4	28,6	19,0
TP	3,9	4,3	5,4	2,8	3,3	3,6	56,1	60,8	60,1	23,9	37,6	27,3
YP	3,0	2,8	3,6	2,2	2,1	2,4	43,9	39,2	39,9	27,8	17,1	8,3
TMSF Bnk.	7,1	6,8	7,1	5,1	5,2	4,8	2,8	2,7	2,6	4,7	1,0	-6,6
TP	6,3	6,1	6,4	4,5	4,7	4,3	89,2	89,9	89,4	4,1	1,3	-6,3
YP	0,8	0,7	0,8	0,5	0,5	0,5	10,8	10,1	10,6	9,8	-1,0	-8,4
Kal ve Yat. Bnk.	10,3	10,1	11,2	7,4	7,7	7,5	4,1	3,9	4,1	10,8	8,8	0,6
TP	5,6	6,0	6,3	4,0	4,5	4,3	54,5	59,1	56,8	6,6	13,5	5,0
YP	4,7	4,1	4,8	3,3	3,1	3,2	45,5	40,9	43,2	17,0	3,2	-4,6
Toplam	249,7	256,0	274,8	178,9	195,2	185,0	100,0	100,0	100,0	7,4	10,1	1,8
TP	154,8	169,6	172,0	110,9	129,3	115,7	62,0	66,2	62,6	1,4	11,1	2,8
YP	94,9	86,4	102,8	68,0	65,9	69,2	38,0	33,8	37,4	19,0	8,4	0,3

Kaynak: TBB Verilerinden Düzenlenmiştir.

Aktif toplamının grup bazında dağılımı incelendiğinde, grupların paylarında Aralık 2003'e göre belirgin bir farklılaşma olmadığı görülmektedir. Haziran 2004 itibarıyla özel bankaların toplam aktifler içindeki payı %57,4, kamu bankalarının payı ise %32,7'dir.

Aktif yapısı grup bazında değerlendirildiğinde, kamu bankalarında en büyük plasman kalemi olan MDC'nin payı Aralık 2003'de %57,4'den Haziran

2004'de %60,2'ye yükseldiği görülmektedir. Bu artışta Ziraat Bankası'na İmar Bankası mevduatı karşılığında verilen kamu kağıtları etkili olmuştur.

Kamu bankalarında kredi faaliyetlerinin payı geçen yıl sonuna göre belirgin bir biçimde artmış ve Haziran 2004'de kredilerin toplam aktifler içindeki payı %19,3'e yükselmiştir. Özel bankalarda söz konusu dönemde MDC'nin payı azalırken kredilerin payında artış görülmüştür. Özel bankaların yılın ilk yarısında makroekonomik çerçevede ve ekonomik beklentilerdeki olumlu gidişe paralel olarak görece menkul kıymet plasmanlarını azaltarak kredi faaliyetlerine yönelmektedirler.

Tablo 3.10. Bankacılık Sektörünün Aktif Yapısındaki Gelişmeler

	Krediler			MDC			Likit Aktifler			İştirakler, Bağlı Ort. Ve Sabit Değerler			Diğer Aktifler		
Yüzde Pay	Ara. 03	Mar. 04	Haz. 04	Ara. 03	Mar. 04	Haz. 04	Ara. 03	Mar. 04	Haz. 04	Ara. 03	Mar. 04	Haz. 04	Ara. 03	Mar. 04	Haz. 04
Kamu	14,6	15,9	19,3	57,4	61,7	60,2	13,2	8,7	9,2	3,1	3,0	3,0	11,8	10,7	8,4
Özel	32,2	34,5	38,3	36,2	35,2	32,9	9,0	7,8	8,6	9,8	11,0	9,8	12,8	11,6	10,3
Yabancı	39,0	41,0	44,8	23,2	25,6	20,7	21,1	16,1	21,5	4,0	4,1	3,4	12,8	13,2	9,5
TMSF	10,0	8,5	7,6	70,2	72,4	68,6	7,2	8,7	11,2	3,8	4,1	3,9	8,8	6,2	8,6
Kal ve Yat	48,1	46,7	46,2	10,4	11,1	11,3	31,1	30,3	32,5	3,6	3,8	3,4	6,8	8,0	6,6
Toplam	26,5	28,0	31,8	42,8	44,2	44,2	11,6	9,2	10,2	7,0	7,5	7,0	12,1	11,1	9,5

Kaynak: TBB Verilerinden Düzenlenmiştir

3.1.2.5.2. Pasif Yapısındaki Gelişmeler

2004 yılının ilk yarısında bankacılık sisteminin pasif yapısı yıl sonuna göre değerlendirildiğinde özkaynakların payında nispi bir gerileme gözlenmiş ve %13 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu gerilemede esas olarak kamu bankaları grubundaki gelişme belirleyici olmuştur. Ziraat Bankası'nın Hazine'ye yaptığı temettü ödemesine bağlı olarak kamu bankalarının

öz kaynaklarının toplam pasifler içindeki payı yıl sonuna göre 3 puan azalarak %8,5 olarak gerçekleşmiştir. Sektörde mevduatın toplam pasifler içindeki ağırlıklı yapısı 2004 yılının ilk yarısında da devam etmiştir.

Toplam pasiflerin TL-YP kompozisyonu incelendiğinde, TL kalemlerin ağırlığı yıl sonuna göre artarken, yabancı para kalemlerin ağırlığı TMSF hariç tüm gruplar itibarıyla azalmıştır. Nitekim, 2003'de %56,7 olan TL cinsinden pasiflerin toplam içindeki ağırlığı 2004 Haziran ayında %58,6'ya yükselmiştir. Pasif yapısının TL lehinde gelişmesinde yaşanan ters para ikamesi etkili olmuştur.

Tablo 3.11. Bankacılık Sektörünün Pasif Yapısındaki Gelişmeler

Yüzde Pay	Mevduat			Repodan Sağlanan Fonlar			TCMB'ye, Para Piyasalarına ve Bankalara Borçlar			Özkaynaklar			Diğer Pasifler		
	Ara. 03	Mar. 04	Haz. 04	Ara. 03	Mar. 04	Haz. 04	Ara. 03	Mar. 04	Haz. 04	Ara. 03	Mar. 04	Haz. 04	Ara. 03	Mar. 04	Haz. 04
Kamu	72,0	74,0	75,2	1,2	1,0	1,5	4,9	3,9	5,1	11,5	11,7	8,5	10,3	9,5	9,8
Özel	62,0	60,0	60,5	5,7	5,5	5,5	13,0	13,0	14,4	14,7	16,3	14,4	4,6	5,2	5,2
Yabancı	45,2	44,2	43,6	0,3	0,4	0,2	20,5	22,5	30,9	24,0	23,8	19,1	10,1	9,2	6,2
TMSF	58,4	58,5	56,2	28,6	27,8	27,7	12,1	12,5	15,9	-12,0	-13,1	-13,2	12,8	14,3	13,4
Kal ve Yat	0,0	0,0	0,0	0,7	0,1	0,4	32,7	29,8	33,2	40,8	44,5	40,3	25,8	25,6	26,2
Toplam	62,2	62,0	62,2	4,5	4,2	4,4	11,3	10,7	12,7	14,2	15,2	13,0	7,8	7,9	7,8

Kaynak: TBB Verilerinden Düzenlenmiştir.

Tablo 3.12. Gruplar İtibariyle Pasif Toplamlarının Gelişimi

	Trilyon TL			Miyon Dolar			% Pay			Nominal % Değ.		Reel % Değ.
	Ara03	Mar04	Haz04	Ara03	Mar04	Haz04	Ara03	Mar04	Haz04	03.04/ 12.03	06.04/ 12.03	06.04/ 12.03
Kamu Bnk.	83.134	89.335	89.954	59.559	68,127	60,538	33,3	34,9	32,7	0,7	8,2	0,1
TP	60.705	68.950	66.678	43.490	52,582	44,874	73,0	77,2	74,1	-3,3	9,8	1,6
YP	212.429	20.385	23.276	16.069	15.545	15,665	27,0	22,8	25,9	14,2	3,8	-4,0
Özel Bnk.	142.270	142.621	157.643	101.925	108.764	106.092	57,0	55,7	57,4	10,5	10,8	2,5
TP	67.218	73.438	78.594	48.156	56.004	52.893	47,2	51,5	49,9	7,0	16,9	8,1
YP	75.052	69.184	79.049	53.768	52.760	53.199	52,8	48,5	50,1	14,3	5,3	-2,6
Yabancı Bnk.	6.944	7.118	8.929	4.974	5.429	6.009	2,8	2,8	3,2	25,4	28,6	18,9
TP	3.469	3.784	4.743	2.486	2.886	3.192	50,0	53,2	53,1	25,3	36,7	26,4
YP	3.474	3.334	4.186	2.489	2.543	2.817	50,0	46,8	46,9	25,5	20,5	11,4
TMSF Bnk.	7.075	6.825	7.146	5.069	5.205	4.809	2,8	2,7	2,6	4,7	1,0	-6,6
TP	4.305	4.389	4.549	3.084	3.347	3.061	60,8	64,3	63,7	43,6	5,7	-2,3
YP	2.770	2.436	2.597	1.984	1.857	1.748	39,2	35,7	36,3	6,6	-6,3	-13,3
Kal ve Yat. Bnk.	10.625	10.075	11.168	7.354	7.684	7.516	4,1	3,9	4,1	10,8	8,8	0,6
TP	5.967	6.338	6.563	4.275	4.883	4.417	58,1	62,9	58,8	3,6	10,0	1,7
YP	4.298	3.738	4.605	3.079	2.850	3.099	41,9	37,1	41,2	23,2	7,1	-0,9
Toplam	249.688	255.974	274.839	178.880	195.208	184.964	100,0	100,0	100,0	7,4	10,1	1,8
TP	141.664	156.899	161.128	101.491	119.653	108.437	56,7	61,3	58,6	2,7	13,7	5,2
YP	108.023	99.075	113.712	77.390	75.556	76.527	43,3	38,7	41,4	14,8	5,3	-2,7

Kaynak: TBB Verilerinden Düzenlenmiştir.

3.1.2.5.3. Karlılık Performansı ve Gelir-Gider Dengesindeki Gelişmeler

3.1.2.5.3.1. Karlılık

2004 yılının ilk yarısında sektörün -TMSF bünyesindeki bankalar hariç- toplam dönem net karı bir önceki yılın aynı dönemine göre dolar bazında %18,5 ve reel bazda %12,1 artarak 2.431 trilyon lira (1.636 milyon dolar) olarak gerçekleşmiştir. TMSF bankaları dahil edildiğinde sektörün karlılığı Haziran 2004'te 2.403 trilyon lira düzeyinde olmuştur.

Söz konusu karın (TMSF hariç) elde edilmesinde, Haziran 2004 döneminde faiz gelirlerinin faiz giderlerini karşılama oranının bir önceki yılın aynı dönemine göre 41,3 puan artarak %176'ya yükselmesi ve 7.943 trilyon lira net faiz geliri elde edilmesi belirleyici olmuştur. Haziran 2004'te toplam faiz gelirleri 18.398 trilyon lira düzeyine ulaşmış olup, bu dönemde, bankaların kredilerden elde ettiği faiz geliri bir önceki yılın aynı dönemine göre reel olarak %32,8 artarak 6.626 trilyon liraya erişirken, menkul değerler cüzdanında yer alan kıymetlerden alınan faizler reel olarak %18,7 azalarak 10.124 trilyon liraya gerilemiştir.

Öte yandan, söz konusu dönemde mevduata verilen faizlerin Haziran 2003'e göre reel olarak %31 azalarak 8.887 trilyon lira tutarına gerilemesinin etkisiyle toplam faiz giderleri reel olarak %32 azalarak 10.456 trilyon liraya inmiştir. Toplam faiz gelirleri ve giderlerinde gözlenen bu gelişmelerle beraber net faiz geliri bir önceki yılın aynı dönemine göre reel olarak %48,7 artarak 7.943 trilyon lira tutarına ulaşmıştır.

TMSF bünyesindeki bankalar hariç değerlendirildiğinde, sektörün 2004 yılının ilk yarısında faiz dışı gelirler içerisinde yer alan bankacılık hizmet gelirleri ile kredilerden alınan ücret ve komisyonların bir önceki yılın aynı dönemine göre reel olarak arttığı ve toplam faiz dışı gelirlerin 3.632 trilyon lira seviyesine yükseldiği görülmektedir. Toplam faiz dışı giderler ise bir önceki

yılın ilk yarısına göre reel olarak %2,1 azalarak 6.268 trilyon lira düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 3.13. Net Dönem Kar/Zararı

	Trilyon TL		Milyon Dolar	
	2003 Haziran	2004 Haziran	2003 Haziran	2004 Haziran
Kamu	701	916	492	616
Özel	1.055	1.371	742	922
Yabancı	458	-28	322	-19
TMSF	98	70	69	47
Kal ve Yat	109	75	77	50
Sektör	2.421	2.403	1.703	1.617
TMSF Hariç Sektör	1.962	2.431	1.380	1.636

Kaynak: TBB Verilerinden Düzenlenmiştir.

Kamu bankalarının özkaynaklarında meydana gelen azalmanın da etkisiyle, Haziran 2004 döneminde TMSF hariç sektörün net kar/toplam özkaynaklar rasyosu 0,27 puanlık artışla Haziran 2003 rasyosu olan %6,38'den %6,65'e çıkmıştır. Buna karşın aynı dönemde, net kardaki artışın nominal %23,9 ve toplam aktifteki artışın nominal %30,9 olması sebebiyle net kar/toplam aktifler rasyosu, %0,96'dan %0,91'e gerilemiştir.

Tablo 3.14. Bankacılık Sektöründe Seçilmiş Karlılık Rasyoları

Haziran Dönemi	Kamu		Özel		TMSF		Yabancı		Kalkınma		TMSF Hariç Sektör		Sektör	
	03	04	03	04	03	04	03	04	03	04	03	04	03	04
Net Kar/Toplam Aktifler	0,98	1,02	0,90	0,87	6,32	-0,4	1,56	0,78	1,16	0,67	0,96	0,91	1,14	0,87
Net Kar/Toplam Özkaynaklar	8,48	11,9	6,08	6,04	-72	3,01	6,14	4,10	3,05	1,66	6,38	6,65	8,03	6,75

Kaynak: TBB Verilerinden Düzenlenmiştir.

3.1.2.5.3.2. Gelir-Gider Dengesi

Bankacılık sektörünün (TMSF hariç) gelir gider yapısı incelendiğinde, 2003 Haziran döneminde faiz gelirleri toplam gelirlerin %85'ini, faiz giderleri toplam giderlerin %71'ini oluştururken, 2004 Haziran döneminde faiz oranlarındaki gerilemenin etkisiyle faiz gelir ve giderlerinin toplam gelir ve giderler içindeki payı azalarak sırasıyla, %83 ve %62 olarak gerçekleşmiştir. Haziran 2004 döneminde Haziran 2003 dönemine göre faiz giderlerinde reel olarak %32'lik azalma gerçekleşmiş ve söz konusu gelişme gelir gider dengesini olumlu etkilemiştir.

2003 Haziran - 2004 Haziran döneminde faiz dışı gelir gider dengesi incelendiğinde, kredilerden alınan ücret ve komisyonlar ile bankacılık hizmet gelirlerinin arttığı ancak aktiflerin satışından elde edilen karlar devamlılık arz etmediği için TMSF bankalarının karlılık performansının olumsuz etkilendiği, ayrılan karşılıkların yükseldiği, sermaye piyasası işlemlerinden daha düşük kar elde edilirken kambiyo zararına maruz kalındığı görülmektedir.

Tablo 3.15. Seçilmiş Kar Zarar Kalemleri

	Trilyon TL		Milyon Dolar		Yüzde Değişme	
	Haz03	Haz04	Haz03	Haz04	Nominal	Reel
Faiz Gelirleri	19.401	18.925	13.646	12.737	-2,5	-11,7
Kredilerden Alınan Faizler	4.596	6.684	3.233	4.499	45,4	31,6
Bankalardan Alınan Faizler	468	370	329	249	-30,9	-28,5
Para Piy. İşl Alınan Faizler	1.574	607	1.107	409	-61,4	-65,1
Menkul Değerler Cüzdanından Alınan Faizler	11.766	10.525	14.896	12.525	-10,5	-18,7
Diğer Faiz Ve Faiz Benzeri Gelirler	842	521	592	351	-38,1	-44,0
Faiz Giderleri	14.772	11.027	10.390	7.421	-25,3	-32,5
Mevduata Verilen Faizler	12.102	9.158	8.512	6164	-24,3	-31,5
Bankalara Verilen Faizler	868	745	611	501	-14,2	-22,4
Para Piy. İşl. Verilen Faizler	178	75	125	51	-57,8	-61,8
Repo İşl Verilen Faizler	1.186	965	834	649	-18,6	-26,4
Diğer Faiz ve Faiz Benzeri Giderler	389	46	273	31	-88,1	-89,2
Net Faiz Gelirleri (gideri)	4.629	7.898	3.256	5.315	70,6	20,7
Takipteki Alacaklar Özel Provizyonu	945	483	665	325	-48,9	-53,8
Prov. Son. Net Faiz Geliri (Gideri)	3.684	7.415	2.591	4.990	101,3	82,1
Net Faiz Dışı Gelir (gider)	-2.149	-2.714	-1.511	-1.926	26,4	-10,2
Diğer Faiz Dışı Gelirler (giderler)	2.091	-1.194	1.471	-804	-157,1	-151,7
Vergi Provizyonu	1.206	1.104	848	743	-8,4	-17,1
Net Kar (zarar)	2.421	2.403	1.703	1.617	-0,8	-10,2

Kaynak: BDDK verilerinden derlenmiştir.

TMSF hariç bankacılık sektörünün toplam faiz gelirlerinin toplam faiz giderlerini karşılama oranı %135'den %176'ya yükselmişken grup bazında bakıldığında özellikle yabancı ve özel bankalardaki artış dikkat çekmektedir. Toplam faiz dışı gelirlerin faiz dışı giderleri karşılama oranı ise %56'dan %58'e çıkmıştır.

3.1.2.5.3.3. Sermaye Yeterliliği

2001 yılında uygulamaya konulan Banka Sermayelerinin Güçlendirilmesi Programı kapsamında bankaların kendi kaynaklarıyla sermayelerini artırmasının yanı sıra, kamu ve TMSF bankalarının mali durumlarını iyileştirmeye yönelik kaynak aktarımları, karlılık performansında görülen iyileşme ve 2002 yılında başlayan enflasyon muhasebesi uygulaması nedeniyle sermaye yeterliliği rasyosu, yasal oran olan %8'in oldukça üzerinde gerçekleşmiştir. Ancak, Aralık 2003 tarihi itibarıyla %30,8 olan sözkonusu oranın Haziran 2004 tarihinde %25,4'e gerilediği görülmektedir. Sermaye yeterliliği rasyosundaki gerileme, risk ağırlıklı varlıklardaki %16'lık artışın yanı sıra, menkul kıymet değer artış fonundaki azalma ile Ziraat Bankası'nın sermaye yedeklerindeki temettü dağıtımına bağlı azalıştan kaynaklanmıştır.

Kamu bankalarının sermaye yeterliliği rasyosu Aralık 2003 döneminde %56,3 iken Haziran 2004 tarihinde %34,9'a gerilemiştir. Bu dönemde özel bankalar grubunun sermaye yeterliliği rasyosu da %23,5'ten %21,2'ye düşmüştür. Rasyonun bu yönde gelişmesinde, %50 risk ağırlıklı varlıklar içerisindeki konut kredileri ile %100 risk ağırlıklı varlıklar içinde yer alan krediler kalemindeki artış etkili olmuştur. Yabancı bankaların sermaye yeterliliği standart rasyosunun %36,2'den %26'ya düşmesinde %50 ve %100 risk ağırlığına tabi kredilerdeki önemli tutarda artış rol oynamıştır.

Kalkınma ve yatırım bankalarında ise özkaynaklar artış oranının risk ağırlıklı varlıklar artış oranından daha yüksek olması sebebiyle sermaye yeterlilik standart rasyosu %78,4'ten %80,8'e yükselmiştir.

Tablo 3.16. Gruplar İtibariyle Sermaye Yeterliği

	Kamu Bankaları			Özel Bankalar			Yab. Bankalar			Kalk. ve Yat Bank.			TMSF		
	Ara.03	Mart.04	Haz.04	Ara.03	Mar.04	Haz.04	Ara.03	Mart.04	Haz.04	Ara.03	Mart.04	Haz.04	Ara.03	Mart.04	Haz.04
Ana Sermaye	9,647	10,266	7,624	19,122	20,540	21,406	1,637	1,668	1,708	4,088	4,364	4,425	-850	-900	-943
Katkı Sermaye	463	501	388	2,417	3,232	2,302	98	88	76	602	609	623	264	264	261
Üçüncü Kuşak Sermaye	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sermayeden İndirilen Değer	692	689	720	3,647	3,808	3,876	216	231	246	125	138	131	24	27	24
Özkaynak	9,238	10,078	7,293	17,892	20,055	19,831	1,518	1,526	1,539	4,566	4,835	4,917	-616	-669	-711
Risk Ağırlıklı Kalemler Toplamı	16,409	17,937	20,913	76,110	81,059	93,779	4,190	4,555	5,916	5,824	5,526	6,083	2,852	2,609	2,630
a.Risk Ağırlığı %0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
b. Risk Ağırlığı %20	1,424	1,133	1,346	3,504	3,345	3,810	234	187	253	260	214	253	244	245	280
c. Risk Ağırlığı % 50	3,373	3,331	3,659	8,899	9,577	11,932	621	757	939	246	237	261	448	617	621
d. Risk Ağırlığı %100	9,021	11,063	13,347	53,703	58,000	67,790	3,041	3,215	4,352	4,556	4,350	4,856	1,386	1,191	1,170
e. Piyasa Riskine Maruz Tutar	2,591	2,405	2,561	10,005	10,132	10,247	293	397	372	763	725	712	774	555	559
Ser. Yeterliliği Rasyosu (%)	56.30	56.19	34.87	23.51	24.74	21.15	36.24	33.50	26.01	78.40	87.50	80.84	-21.59	-25.62	-27.05

Kaynak: BDDK Verilerinden Derlenmiştir.

3.1.3. Türk Bankacılık Sisteminin Yapısal Özellikleri

TBS tarihsel gelişme sürecinde ülke ekonomisinin gereklerine göre kimi yapısal özellikler kazanmıştır. Bu yapısal özelliklerin bazıları zaman içinde değişime uğrarken, bazıları da değişmeden kalmıştır. Finansal liberalizasyona koşut olarak TBS’de yaşanan dönüşümler aktif-pasif yapısında önemli değişimler meydana getirirken, piyasa yapısı, sahiplik yapısı gibi temel özellikler üzerinde çok değişiklik yaratmamıştır. Finansal liberalizasyon ve dışa açılma sonrası dönemde TBS’nin sahip olduğu yapısal özellikler temel olarak şu başlıklar altında özetlenebilir:

- Mevduat ve Şube Bankacılığı
- Öz Kaynak Yetersizlikleri
- Oligopolistik Piyasa Yapısı
- Holding Bankacılığı
- Kamu Bankalarının Konumu

3.1.3.1. Mevduat ve Şube Bankacılığı

Türk bankacılık sektöründeki bankalar geleneksel olarak mevduat bankacılığı alanında gelişme göstermiştir. Bu gelişmenin sonucu olarak 1980’lerde başlayan mevduata “en yüksek faizi verme yarışı” günümüzde de devam etmektedir (Sarıs 1996:3). Mevduatların, GSMH içindeki payı 1980’li yıllardan itibaren hızla artmıştır.

Bankacılık sisteminde mevduat toplama yarışı hızlanırken, bunu başarabilmenin altyapısı şube açılarak hazırlanmıştır. Bankacılık işlemlerinin karlı bir hale gelmesi banka sayısını hızla artırmıştır. Bankalar arası rekabetin mevduat faizlerinin kendileri dışında belirlediği ortamda, mudilere mümkün olduğunca yakın olarak daha çok mevduat toplamak ve bu mevduatı daha

yüksek faiz oranları ile aktarma arzusu çok şubeli bankacılığın gelişmesine neden olmuştur. Banka şube sayısı 1980'li yıllarla birlikte hızla artmıştır. 1980 yılında 5.975 olan şube sayısı, 1999 yılında 7.691'e yükselmiştir. Kriz sonrası dönemde yeniden yapılanmaya bağlı olarak şube sayısı 6106'ya gerilemiştir. Şube sayısı artarken, şube yeri seçimi ve şube sayısında optimal davranılmaması nedeniyle, yüksek faaliyet maliyetleriyle çalışan bir sektör ortaya çıkmıştır.

Tablodan da görülebildiği gibi, 1980 yılından sonraki 22 yıllık dönemde, kamusal sermayeli bankaların sayısı 12'den 3'e gerilerken, özel sermayeli bankaların sayısı 24'den 20'ye düşmüştür. Toplam banka sayısının azalmayıp 43'ten 54'e yükselmesine rağmen, bu iki gruptaki azalmanın en önemli nedeni, mali yapısı bozulan bankaların birleşme ve/veya tasfiye yoluyla sistemden çekilmeleridir. 1980 yılından sonra gündeme gelen liberal yaklaşımlar sonucunda da yabancı bankalar sektöre ilgi göstermiş ve yabancı sermayeli banka sayısı 4'ten 15'e yükselmiştir.

Tablo 3.17. Banka ve Şube Sayıları

	1980	1985	1990	1995	2000	2001	2002
Banka Sayısı							
Kamusal Ser. Bank.	12	12	8	5	4	3	3
Özel Ser. Ban.	24	20	25	32	28	22	20
TMSF'na Dev. Ban.	-	-	-	-	11	6	2
Yabancı Ser. Ban.	4	15	23	18	18	15	15
Mevduat Kabul Etmeyen Bankalar	3	3	10	13	18	15	14
Toplam	43	50	66	68	79	61	54
Şube Sayısı							
Kamusal Ser. Bank.	2.469	2.817	2.975	2.875	2.834	2.725	2.019
Özel Ser. Ban.	3.374	3.325	3.455	3.236	3.783	3.523	3.659
TMSF'na Dev. Ban.	-	-	-	-	1.073	408	203
Yabancı Ser. Ban.	105	120	113	104	117	233	206
Mevduat Kabul Etmeyen Bankalar	6	6	7	25	30	19	19
Toplam	5.954	6.268	6.560	6.240	7.837	6.908	6.106

3.1.3.2. Özkaynak Yetersizlikleri

Gelişmekte olan ülkelerin temel sorunu olan sermaye yetersizliği Türkiye ekonomisi için de temel sorundur. Finansal ve finansal olmayan firmalar için özkaynak yetersizlikleri aşılması zor bir engeldir. Bankacılık sektörü, 1980’li yıllarla birlikte yeni banka girişlerine sahne olmuştur. Sistemin yarattığı kar olanaklarından yararlanmak isteyen küçük ve yeterli sermayeye sahip olmayan birçok banka sektöre giriş yapmıştır. Özellikle kriz dönemlerinde sermaye kayıplarının hızla artması bankacılık sektöründe öz kaynakların azalmasına neden olmaktadır. TBS’de öz kaynakların GSMH’ye oranı 1980 yılında 1.5 düzeyine kadar düşmüştür. Liberalizasyon uygulamaları ile birlikte bu oran yükselme trendine girmiş ancak, 1999 yılında 2.5 düzeyine düşmüştür. Günümüz bankacılık sisteminde öz kaynaklar 1960’lı ve 1970’li yılları ortalamasının gerisinde seyretmektedir.

Tablo 3.18. Bankacılık Sektöründe Gelişme Büyüklükleri

Yıl	Nüfus	Banka Sayısı	Şube Sayısı	Özkaynak/GSMH	Mevduat/GSMH	Kredi Mevduat
	(Bin)	(Adet)	(Adet)	%	%	%
1925	13.562	62	452	1,7	4,2	82,8
1930	14.448	61	424	3,7	7,8	108,9
1935	16.046	55	449	6,8	11,9	126,9
1940	17.720	44	436	6,2	11,1	107,9
1945	18.664	40	411	5,5	11,3	93,5
1950	20.809	44	611	7,6	13,4	94,2
1955	23.859	56	1.235	9,5	26,5	81,9
1960	27.509	59	17.59	6,2	20,7	91,6
1965	31.151	49	1.981	6,9	23,10	93,6
1970	35.321	48	3.210	5,5	25,4	101,4
1975	40.078	44	4.605	3,4	26,2	106,6
1979	43.640	43	5.748	1,5	17,1	116,7
1980	44.438	44	5.975	1,5	18,3	119,4
1985	56.090	50	6.268	4,0	35,9	74,4
1990	60.250	66	6.560	3,5	24,9	98,2
1994	60.576	67	6.087	3,3	32,2	74,6
1995	61.644	68	6.241	3,2	33,9	77,1
1998	63.451	75	7.370	4,0	57,5	49,2
1999	64.385	81	7.691	2,5	55,1	55,8

Kaynak: Kurnaz, 2000'den uyarlanmıştır.

3.1.3.3. Oligopolistik Piyasa Yapısı

TBS sisteminde piyasa yapısını incelemeye yönelik yapılan çalışmalar eksik rekabetçi bir piyasa yapısına işaret etmektedir. Bu özellik TBS erken dönemlerinden günümüze değişmeden kalmıştır. Karacan (1974), bankacılık sisteminin o günkü durumu ile ilgili olarak, monopollü rekabet denizi içinde bir oligopol adası olarak isimlendirmektedir. Finansal liberalizasyon sonrası dönemde yeni banka girişleri artmış ancak sektör rekabetçi bir piyasa yapısına kavuşmamıştır. 1991-1994 yılları arasında monopol tipi davranış sergileyen bankacılık sistemi, monopollü rekabet tipi piyasa yapısına doğru evrimleşmektedir. Bu kırılmanın ardında sermaye piyasalarında yaşanan gelişme yatmaktadır. Uzun dönemli finansman olanağı sağlayan sermaye piyasaları fon aktarma işlevi arttıkça bankacılık sisteminin tek alıcı-tek satıcı niteliği azalacaktır (Aydınlı, 1996: 56). TBS yoğunlaşma oranlarına bakıldığında, oligopolistik piyasa yapısı özellikleri göstermektedir.

Yoğunlaşmanın artması rekabeti engelleyen en önemli faktörlerden biridir. 1990 yılında hem ilk beş banka, hem de ilk on banka itibariyle sektörde her üç büyüklükte de (aktifler, mevduatlar, krediler) yoğunlaşma çok daha fazla iken, 2000 yılına kadar yoğunlaşma giderek azalmıştır. Ancak 2001 yılında, yoğunlaşmada ciddi bir artış gözlenmiştir.

2002 yılı itibariyle sektördeki ilk beş bankanın sektör aktif payı yüzde 58, mevduat payı yüzde 61, kredi payı ise yüzde 55 olmuştur. İlk on bankanın ise sektör aktif payı yüzde 81, mevduat payı yüzde 86, kredi payı ise yüzde 74 olarak gerçekleşmiştir. Bankacılık sistemindeki banka sayısındaki azalmanın sonucu olarak hem ilk beş bankanın hem de ilk on bankanın paylarında, dikkati çeken artış olmuştur.

2002 yılında banka sayısı 2000 yılına göre, önemli oranda azalarak, 79'dan 54'e gerilemiştir. Bu gerilemede en önemli etken, T.M.S.F.'na devredilerek, daha sonra birleştirilen bankalardır. Dolayısıyla sistemde yoğunlaşmanın etkisi 2002 yılında önemli şekilde hissedilmiştir. Kriz sonrası

yeniden yapılandırma sürecinde bankacılık sektöründe yoğunlaşma artmıştır. Birleşme ve devralmalara bağlı olarak toplam aktiflerde ilk beş bankanın payı % 56'ya yükselmiştir. İlk beş bankanın sektör mevduat payı yüzde 66, kredi payı ise yüzde 56 olmuştur.

Tablo 3.19. Bankacılık Sisteminde Yoğunlaşma (%)

	1990	1995	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
İLK BEŞ BANKA**											
Toplam Aktif	54	48	44	44	46	48	56	58	60	60	63
Toplam Mevduat	59	53	47	49	50	51	55	61	62	64	66
Toplam Krediler	57	50	46	40	42	42	49	55	54	48	56
İLK ON BANKA**											
Toplam Aktif	75	71	67	68	68	69	80	81	82	84	85
Toplam Mevduat	85	73	70	73	69	72	80	86	86	88	89
Toplam Krediler	78	75	72	73	73	71	82	74	75	77	80

Kaynak: TBB Verilerinden Düzenlenmiştir.

Toplam aktif büyüklüklerine göre 40 milyar ABD dolarının üzerinde aktif büyüklüğüne sahip 2 banka bulunmaktadır. Toplam aktifleri 20-40 milyar ABD doları arasında olan 4, 2-5 milyar ABD doları arasında olan 5 banka vardır. Sektörde 1 milyar ABD dolarının üzerinde aktif büyüklüğüne sahip banka sayısı 1999 yılı sonunda 11 iken, 2005 yılı sonunda 5'e gerilemiştir (Tablo 3-20).

Tablo 3.20. Bankacılık Sisteminde Banka Sayısı * (Aktif Büyüklüğüne Göre)

Milyar Dolar	+0-1		1-2		2-5		5-10		10-20		20-40		40+
	99	05	99	05	99	05	99	05	99	05	99	05	05
Sayı													
Mev. b.	37	14	10	5	7	5	6	5	4	2	1	4	2
Kamu					1		1		1		1	2	1
Özel	15	4	6	3	5	2	5	3	3	2		2	1
Yabancı	17	10	1	1	1			2					
Fon	5		3	1	1								
Kal. Yat.b.	17	10	1		1	3							
Toplam	54	24	11	5	8	5	6	5	4	2	2	4	2

Kaynak: TBB Verilerinden Düzenlenmiştir.

Sonuç olarak kriz sonrası uyum döneminde küçük ölçekli bankaların sektör dışına çıkması sonucu Bankacılık sisteminde yoğunlaşmanın arttığı gözlenmektedir.

3.1.3.3.1. Yoğunlaşmaların Avantaj ve Dezavantajları

Türkiye Bankalar Birliği'nce hazırlanan, "Avrupa Birliği'nde Banka Birleşmeleri: Mevzuat ve Pazar Gelişmeleri" adlı raporda, banka yoğunlaşmalarının avantaj ve dezavantajları detaylı olarak incelenmiştir.

Yerel banka yoğunlaşmalarının sağladığı avantajlardan birisi fazla kapasitede düşüş sağlanmasıdır. Öte yandan yerel banka yoğunlaşmaları finansal krizdeki kuruluşlar için sağlıklı bir kurtarma yöntemidir. Bu tipteki kurtarma operasyonları gerek iki banka arasındaki ticari ilişkilerin bir neticesi olarak gerek düzenleyici kurumların yönlendirmesiyle ortaya çıkabilmektedir. Finans sektörüne olan güvenin korunması ve rekabet ihlaline yol açmamaları itibarıyla pazar mekanizmalarına dayanan bu kurtarma operasyonlarının, devlet tarafından veya mevduat sigortası aracılığıyla gerçekleştirilen kurtarma operasyonlarından daha sağlıklı olduklarına inanılmaktadır. Uluslararası yoğunlaşmaların sağladığı en büyük avantaj ise risk ve gelir çeşitliliğinin sağlanmasıdır. Bu çeşit yoğunlaşmalara taraf olan kuruluşlar yerel pazardaki krizlere karşı daha az duyarlıdırlar. Öte yandan uluslararası yoğunlaşmalar bir ülkedeki krizin diğerine sıçraması riskini artırmaktadır.

Yerel holdingleşmenin getirdiği en büyük avantaj ürün yelpazesinin genişlemesine dayanan gelir ve risk çeşitlenmesidir. Bu durum özellikle bankalarla sigorta kuruluşları arasındaki holdingleşmede daha da öne çıkmaktadır. AB'de geçerli mevzuat pazardaki gelişmeler karşısında bankaların büyüme potansiyeli yüksek yeni iş alanlarına girerek gelir ve risk çeşitliliklerini artırmalarına imkan tanımaktadır. Bu esneklik ihtiyatlı olarak kullanıldığı zaman risk çeşitliliği yoluyla istikrara katkıda bulunmakta ve finans sektörünün çeşitli alt sektörlerini olumlu etkilemektedir. Uluslararası

holdingleşmede ise sadece ürün yelpazesinin değil coğrafi dağılımın da genişlemesi nedeniyle risk ve gelir çeşitlenmesi daha da yoğun olmaktadır.

Yoğunlaşma operasyonları yukarıda bahsi geçen avantajların yanısıra bazı riskleri de taşımaktadırlar. Operasyonun sonucunda ortaya çıkan kuruluşun yapısının karmaşıklığı sözkonusu riskleri de artırmaktadır.

Yerel banka yoğunlaşmalarında yoğunlaşma öncesi riskler genellikle operasyonun fiyatının belirlenmesine ilişkindir. Ortaya çıkacak fiyatın nakit akışına ilişkin projeksiyonlara dayanması gerekmektedir. Aynı ülkede ve aynı ürün grubu ile hizmet veren iki kuruluşun taraf olduğu bir banka yoğunlaşmasında stratejik konuların her iki yönetim tarafından iyi bilinmesi riskleri daha kolay yönetilebilir kılmaktadır.

Yoğunlaşma sonrası riskler ise daha çok personelin, bilgi sistemleri ve risk yönetimi sistemlerinin, iç kontrol sistemlerinin, günlük müşteri ilişkileri ve muhasebe sistemlerinin entegrasyonu gibi operasyonel konulara ilişkindir. Birleşmelerde ortaya çıkan operasyonel riskler satın almalarda ortaya çıkan operasyonel risklerden farklılık taşımaktadır. Birleşmelerde bilgi teknolojilerinin ve muhasebe sistemlerinin tam entegrasyonu gerekirken satın almalarda bu fonksiyonların ayrı tutulmaları mümkündür. Yoğunlaşma sonrası ortaya çıkabilecek sorunlardan birisi de yönetim kadrolarındaki muhtemel çekişmelerdir. Uzun süre operasyonel konulara ve yönetim kadrolarındaki çekişmelere odaklanmanın ise içe dönüklük nedeniyle müşteri ve pazar kaybına yol açması gündeme gelebilmektedir.

Bankacılık sektöründeki şirket birleşme ve devralmalarına ilişkin olarak Topluluk düzeyinde varolan kurallar, Türkiye'nin halihazırdaki mevzuatından önemli bir farklılık taşımamaktadır. Bu tip operasyonlarda öncelik taşıyan rekabet kuralları ülkemizde AB uygulamasına çok benzer bir şekilde sürdürülmektedir. Ancak AB ile hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi sonucunda, ülkemizde gerçekleştirilecek ve alıcı bankanın bir AB bankası olduğu banka birleşmeleriyle ilgili olarak Türk Rekabet Kurumuna ilave olarak Avrupa Komisyonunun da söz sahibi olmasını beklemek gerekir.

Türkiye'nin mevzuat açısından bu alanda önemli bir uyum sorunuyla karşılaşması beklenmemektedir.

Bu alanda karşılaşılabilecek temel değişiklik, banka birleşmelerinde görüşüne başvurulması gereken Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun (BDDK) görüşünü oluştururken ihtiyati denetim açısından ortaya çıkabilecek sakıncalar haricinde, herhangi bir nedenle bir Türk bankasının bir AB bankasına satılmasını engelleyemeyecek olmasıdır. BDDK'nın onaylamadığı bir birleşmede, Avrupa Komisyonu müdahalede bulunabilir. Komisyon bu halde, operasyona izin verilmemesinin gerekçesi hakkında bilgilendirilmek isteyecektir. Komisyon, izin verilmemesinin asıl nedeninin, Türk bankalarının ulusal niteliğinin korunmak istenmesi olmadığına kanaat getirmek isteyecektir.

Öte yandan, AB ülkelerinde bankacılık sektöründeki konsolidasyona ilişkin yaşanan pazar gelişmeleri de Tek Mali Pazara entegrasyonun sonuçları bakımından Türk bankacılık sektörü için önemli bulgular içermektedir. Tek Mali Pazarın, çeşitli boyutlarıyla (Tek Para, hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi, rekabet kuralları, devlet yardımlarının denetimi, bankacılık sektörüne yönelik Direktifler vs.) konsolidasyona ivme kazandırdığı görülmektedir. Ancak konsolidasyon trendinin de çeşitli aşamalarının bulunduğu göze çarpmaktadır. İlk aşamada yerel bankalar arasındaki satınalma ve birleşmeler artmaktadır. Bu sürecin sonucunda rekabet gücü kısıtlı çok sayıda bankanın yerini tek pazarda veya tek pazarın bir bölümünde rekabet etme gücüne sahip ulusal bankalar almaktadır. Aslında AB'nin birçok ülkesinin bu aşamada bulunduğu söylenebilir.

Nitekim mevcut veriler banka birleşmelerinde 1998 ve 1999 yıllarında önceki yıllara oranla artış olduğunu göstermektedir. Bu eğilimin yerel banka birleşmelerindeki artıştan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Kaldı ki AB'de yerel banka birleşmelerinin genel olarak küçük işletmelerin arasında gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu durum fazla kapasitenin ortadan kaldırılmasına işaret etmektedir. Nitekim üye ülkelerin büyük çoğunluğunda gerek 1990 – 1995 döneminde gerek 1995 –1999 döneminde banka

sayısında ve şube sayısında önemli ölçülerde düşüş kaydedilmiştir. Bu düşüşler bankaların kapanmasından ziyade birleşme ve satın almaların sonucunda gerçekleşmiştir.

Konsolidasyon eğiliminin nedenlerine bakıldığında ise küçük banka birleşmelerinde temel amacın ölçek ekonomilerinin yakalanması olduğu görülmektedir. Küçük kurumlar büyüklük ve çeşitlilikten kaynaklanan faydaları elde etmek için kritik ölçeğe ulaşmaya gayret etmektedirler. Bu doğrultudaki birleşmeler şube ve personel sayısında; bilgi teknolojileri, hukuk ve makroekonomik değerlendirme gibi merkezi işlevlerde rasyonalizasyon sayesinde maliyetlerin düşürülmesi ile de bağlantılıdır. Birleşmeler ayrıca satın alınma riskini de azaltmaktadır.

Uluslararası yoğunlaşmaların ise bölgesel veya küresel pazarda rekabet edebilmek için gerekli büyüklüğe ulaşma amacını taşıdığını söylemek mümkündür. Bu tip yoğunlaşmaların sağladığı en büyük avantaj risk ve gelir çeşitliliğinin sağlanmasıdır. Bu çeşit yoğunlaşmalara taraf olan kuruluşlar yerel pazardaki krizlere karşı daha az duyarlıdırlar.

Sonuç olarak, Tek Mali Pazarın AB bankacılık sektöründe kayda değer bir yapısal değişime neden olduğunu söylemek mümkündür. Bu konsolidasyon eğiliminde öncelikle ülke sınırları dahilinde bankalar arasındaki birleşme ve satın alma operasyonlarında artış gözlenmekte, buna paralel olarak finansal holdingleşme hedefine yönelik operasyonlara da rastlanmaktadır. Diğer üye ülke bankalarının taraf olduğu operasyonlar ise daha sonraki aşamada ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu gelişmelere Türkiye açısından bakıldığında, Türk bankacılık sektöründe de benzer gelişmelerin yaşanmasını beklemek gerekir. Kaldı ki AB'ye uyum yükümlülüğü, bu beklenen yapısal dönüşüme, gerek ortaya çıkardığı rekabet, gerekse bu yapısal dönüşümü hızlandıran mevzuat boyutuyla katkıda bulunmaktadır.

3.1.3.4. Holding Bankacılığı

Holding bankacılığı, bir bankanın yönetim ve denetiminin bir holding kuruluşuna ait olmasını tanımlar. Türkiye’de faaliyette bulunan hemen bütün ulusal ticari bankalar belirli grup veya holdingin, doğrudan veya dolaylı kontrolü altındadır. Firmalar için hızlı büyümenin yollarından biri olan holdingleşme özellikle 1970’li yılların başlarından itibaren ülkemizde gözlenmiştir. Holdingleşme, beraberinde holding bankacılığını da gündeme getirmiştir. Holding bankacılığının gelişmesinde şu nedenler etkili olmuştur (Akgüç 1992:66-67):

- Hızla büyüyen firmaların finansman gereksinimleri
- Az bir öz kaynakla çok geniş bir kaynağı denetim altına alma olanağı
- Finansal pazarlarda fon akımlarını denetim altında tutmak
- İtibar sağlamak
- Herhangi bir kriz durumunda holdinge bağlı kuruluşlara fon sağlanmasını güvence altına almak
- Diğer holdinglerle rekabette geri kalmamak

Bankaların holdinglerin kontrolleri altında olmaları, ekonomik açıdan bağımsız ve bankacılık açısından rasyonel bir yönetim politikası izlemelerini güçleştirmektedir. Bu yapı, bankaların çeşitli mali sorunlarla karşı karşıya gelmelerine neden olmaktadır. Bankanın ait olduğu holding ekonomik açıdan güç durumda ise, kaynak gereksinimi daha da artmakta, gereksinimlerini karşılamak amacıyla almış olduğu kredileri geri ödemekte büyük güçlüklerle karşılaşmakta veya bu kredileri kısmen veya tamamen ödeyemez duruma düşmektedir. Almış olduğu kredileri geri ödemekte zorlanan kurum, içinde bulunduğu sorunları böylece bankaya da yansıtmaktadır. Sonuçta hem banka hem de onun etkisiyle bankacılık sistemi bu durumdan olumsuz etkilenmektedir (Eren, 1996: 105).

Tablo 3.21. Türk Bankacılık Kesiminin Sahiplik Yapısı

Sermaye Sahibi	Eski Sahibi	Ortak Olunan Banka Sayısı	Bankanın Adı
Devlet (Hazine, Fon)		19	T.C. Ziraat Bankası
			T. Emlak Bankası
			Halkbank
			Vakıfbank
			T.Kalkınma Bankası
			Sinai Yatırım Bankası
			T. Sinai Kalkınma Bankası
			T.Ticaret Bankası
	Medya Sabah Holding		Etibank
	Nergis Holding		İnterbank
	Zeytinoğlu Holding		Esbank
	Avrupa ve Amerika Hold.		İktisat Bankası
	Bayındır Holding		Bayındırbank
	EGS Grubu		EGS Bank
	Süzer Grubu	2	Kentbank
	Süzer Grubu		Atlasbank
	Sürmeli Grubu		Sitebank
	Okan Grubu		Okanbank
	Tariş Kooperatif		Tarişbank
	Toprak Holding		Toprakbank
	Çukurova Grubu		Pamukbank
T. İş Bankası		5	T. İş Bankası
			Dış Bank
			Arap Türk Bankası
			Sinai Yatırım Bankası
			T. Sinai Kalkınma Bankası
Sabancı Grubu		4	Akbank
			BNP-Ak Dresner Bank
			Sinai Yatırım Bankası
			T. Sinai Kalkınma Bankası
		3	Tekfenbank

			Bank Express
			Arap Türk Bankası
Çukurova Grubu		2	Yapı ve Kredi Bankası
			Parkbank
Uzan Grubu		2	Adabank
			T. İmar Bankası
Doğan Grubu		2	Dış Bank
			Sinai Yatırım Bankası
Fiba-Fina holding		2	Finansbank
			Fiba Bank
GSD Holding		2	GSD Bank
			Tekstil Bankası
Oyak Grubu		2	Oyak Bank
	Gariboğlu Grubu		Sümerbank
	Demirel Grubu		Egebank
	Balkaner Grubu		Yurtbank
	Yaşar Holding		Yaşarbank
	Ceylan Grubu		Bank Kapital
	Cingilloğlu Grubu		Ulusalbank
Doğuş Grubu		1	T. Garanti Bankası
	Doğuş Grubu		Körfezbank
	Doğuş Grubu		Osmanlı Bankası
Koç Grubu		1	Koçbank
Anadolu Grubu		1	Alternatifbank
Başaran Grubu		1	Anadolubank
Zorlu Grubu		1	Denizbank
MNG Holding		1	MNG Bank
Şeker Sigorta		1	Şeker Bank
Özyol Holding		1	Turkish Bank
Çolakoğlu Grubu		1	Türk Ekonomi Bankası
Çalık Grubu		1	Çalıkbank
Yazıcı Grubu		1	Dilerbank
Nurol Holding		1	Nurolbank
Tatlıcı Grubu		1	Tatbank

Kaynak: Yılmaz 2002.

3.1.3.5. Kamu Bankalarının Konumu

Gelişmiş ülkelerde kamu bankaları kısmi aksaklıkları düzeltmekle görevli olup görelî önemleri düşüktür. Buna karşın gelişmekte olan ülkelerde ekonomik gelişmenin sancıları hala yaşanmakta ve kamu bankalarının görelî payı bu nedenle yüksek olmaktadır.

Türkiye'deki kamu bankacılığı uygulamasının da diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi ekonomik kalkınmaya öncülük etmek ve yeni teşekkül eden bankacılık sektörünün lokomotifliğini yapmak amaçlarına yönelik olduğu görülmektedir (Tunay vdğ. 1997: 62). Türk Bankacılık Sisteminde kamu bankaları hemen hemen her dönem itibariyle, sayı olarak, özel bankalardan daha az olmuştur. Ancak kamusal sermayeli bankaların sayıları sınırlı olmasına rağmen, gerek mevduat gerekse kredi içindeki payları bu oranda düşük olmamıştır. Kamusal sermayeli bankaların sistem içindeki payı, 1950'lerden sonra gerilerken, 1980'li yılların başında yaşanan banka-banker bunalımından sonra, özellikle mevduat açısından artmaya başlamıştır. Her ne kadar, kamusal sermayeli bankaların kuruluş amacı, belirli sektörleri ve alanları finanse etmek olsa da, zaman içinde, özel görevlerinin yanı sıra, tam anlamıyla ticaret bankacılığı da yapmaya başlamışlardır (Akgüç, 1987: 232).

1981 yılından 1990 yılına kadarki 10 yıllık dönemde mülkiyet yapısının çok daha farklı olduğu görülmektedir. Ticari bankalar itibariyle, hem toplam aktifler, hem de toplam krediler içindeki kamu bankalarının payları, günümüzdeki paylarından çok daha yüksektir. Toplam mevduat içindeki payları ise, sektördeki 1980'li yıllarda başlayan ve günümüze kadar devam eden çeşitli güvensizliklerin de etkisiyle, inişli çıkışlı bir trend izlemiş ve 1981 yılında %32, 1990 yılında %49 olarak gerçekleşmiş ve incelenen dönemler itibariyle giderek azalarak 2002 yılında %37 olarak hesaplanmıştır. Yabancı bankaların toplam krediler içindeki payının %2'den %5'e çıkması haricinde, piyasa paylarında önemli değişiklikler olmamıştır.

1990'lı yıllarla yükselen özelleştirme uygulamalarına rağmen kamu bankaları TBS bünyesinde ağırlığını korumuştur. 2000-2001 krizi öncesinde sayıları 4 olan kamu bankaları (Ziraat Bankası, Emlak Bankası, Halk Bankası ve Vakıflar Bankası) kriz sonrası dönemde ortak bir yönetim altında birleştirilmişlerdir.

Kamu bankaları hükümetin yönlendirmesi doğrultusunda kredi vermekte ve hükümetlerin kendilerine yükledikleri görevleri yerine getirmek zorunda kalmaktadır. Kamu bankaları “görev zararları” ile başbaşa kalarak ciddi finansal bünye bozulmalarına maruz kalmaktadırlar.

Tablo 3.22. Ticari Bankaların Piyasa Payları (1981 – 2002)

	Toplam Aktifler (%)			Toplam Mevduatlar (%)			Toplam Krediler (%)		
	Kamu	Özel	Yab.	Kamu	Özel	Yab.	Kamu	Özel	Yab.
1981	47	50	3	32	66	2	52	46	2
1990	49	47	4	49	49	2	51	45	4
2000	35	51	6	40	46	2	26	61	4
2001	33	60	3	34	61	2	22	73	4
2002	35	57	3	37	57	2	19	73	5

Kaynak: TBB Verilerinden Düzenlenmiştir.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 tarihlerinde yaşanan finansal krizler öncesindeki dönemde özellikle kamu bankaları, mali yapılarının bozulmasına neden olan bir yapılanma içinde faaliyette bulunmuşlardır. Kamu bankalarına verilen tarım kesimi ile küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin desteklenmesi görevi sonucu oluşan zararlar zamanında ödenmemiş, ekonomik etkinliğe ters düşen müdahaleler, aşırı istihdam ve şubeleşme gibi sorunlar, bu bankaların mali yapılarında ciddi bozulmalara yol açmıştır. Bunun sonucunda, bu bankaların kaynak ihtiyaçları artmıştır. Bu ihtiyacın ağırlıklı olarak, kısa vadeli ve yüksek maliyetli fonlarla karşılanması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu yapı ise, Kasım 2000 ve Şubat 2001 tarihlerinde yaşanan finansal krizler öncesinde, mali sistemin kırılganlığını artıran önemli bir unsur olmuştur.

Yaşanan krizler sonrasında finansal kesimin en önemli bölümünü oluşturan bankacılık kesiminin yeniden yapılandırılması, Mayıs 2001

tarihinde başlatılan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”nın en önemli unsurunu oluşturmuştur.

Sektörün yeniden yapılandırılması sonucunda, 2000 yılından 2001 yılına girilirken, banka gruplarının sektör paylarında önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bankaların şube personel sayıları önemli ölçüde azalmış, kamu menkul kıymetlerinin toplam aktifler içindeki payı hızla artarken, kredilerin payı gerilemiştir. Ekonomideki daralma nedeni ile, takipteki alacaklar rakamı büyük artış göstermiş, bankacılık kesimi ile reel kesim arasındaki ilişki son derece zayıflamıştır.

Yeniden yapılandırma süreci içinde kamu bankalarının toplam aktifler içindeki payları, %35’den %30’a, toplam mevduat içindeki payları, %40’dan %32’ye, Toplam krediler içindeki payları, %26’dan %18’e gerilemiş, DİBS sahipliğindeki payları ise, %31’den %64’e yükselmiştir. Diğer taraftan, Kasım 2000 itibarıyla 142 milyon ABD doları olan bilanço büyüklüğü, döviz kurlarındaki artış nedeni ile Kasım 2001’de 114 milyar ABD dolarına, kamu bankalarının payları ise (Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu kapsamındaki bankalar hariç), %35’den %30’a gerilemiştir.

3.2. TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNDE KREDİ FİYATLANDIRMASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Bankaların fiyatlama kararını etkileyen çok değişik faktörler bulunmaktadır. Bunların bir kısmı, devletin yasal düzenlemeleri, bir kısmı ise, diğer çok çeşitli faktörlerden oluşmaktadır.

3.2.1. Kredi Fiyatlandırmasını Etkileyen Yasal Düzenlemeler

Bugüne kadar muhtelif zamanlarda uygulamaya konulan yasa ve tebliğler, bankaların fiyatlama kararlarını önemli derecede etkilemiştir. Önem dereceleri zaman içinde değişse de, fiyatlandırmayı etkileyen yasal

düzenlemeleri genel olarak şu başlıklar altında inceleyebiliriz:

- Zorunlu Karşılık Oranları
- Disponibilite Uygulaması
- TCMB'ye Zorunlu Döviz ve Efektif Devir ve Satışları
- Bankalar Kanunu Çerçevesindeki Kısıtlamalar
- Sermaye Yeterliliği Standart Oranı
- Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu'na Yapılan Kesintiler
- İhracatta Döviz Taahhüdü
- "Yabancı Para Net Genel Pozisyon / Özkaynak" Standart Oranı
- Döviz Pozisyon Oranı
- Likidite Oranı
- Kredi Karşılık Oranları

3.2.1.1. Zorunlu Karşılık Oranları ve Disponibilite Uygulaması

29.3.2002 / 24710 tarih ve sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nca düzenlenen Zorunlu Karşılıklar Hakkında Tebliğ'in amacı, Türkiye'de kurulmuş veya şube açmak suretiyle Türkiye'de faaliyet gösteren bankalar ve özel finans kurumlarının yükümlülükleri ve bu yükümlülükleri için T.C.M.B. nezdinde bulunduracakları zorunlu karşılıklara ilişkin esas ve şartları düzenlemektir (Daha sonra Resmi Gazetenin 16 Kasım 2005 tarih ve 25995 sayılı nüshasında yayımlanarak, tebliğde değişiklik yapılmıştır).

Münhasıran kıyı bankacılığı yapanlar hariç, serbest bölgelerde faaliyette bulunan bankalar ve özel finans kurumları da bu Tebliğ hükümlerine tabidir.

İller Bankası, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İhracat Kredi

Bankası A.Ş. ile Bankalar Kanunu'nun 18'inci maddesinin 2'inci fıkrası gereğince tasfiye olan bankalar tasfiyenin ilan edildiği tarihten itibaren, bu Tebliğ hükümlerine tabi değildir.

Bankalar ve özel finans kurumlarının tabi oldukları muhasebe standartları ve kayıt düzeni esas alınarak belirlenen yurtiçi toplam pasiflerinden, aşağıda belirtilen kalemlere ilişkin hesap bakiyelerinin indirilmesi sonucunda bulunacak tutarlar ile yurtdışındaki şubeleri adına Türkiye'den kabul ettikleri mevduat ile cari ve katılma hesapları toplamı, banka ve özel finans kurumlarının zorunlu karşılığa tabi Türk Lirası ve yabancı para yükümlülüklerini oluşturur.

İndirilecek Kalemler:

- Özkaynak,
- Pasifte yer alan Karşılıklar,
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na Yükümlülükler,
- Kredi ve Diğer Alacaklar Değerleme Fonu,
- Repo İşlemlerinden Sağlanan Fonlar,
- Hazineye Olan Yükümlülükler,
- Hazine Garantisiyle Yurt Dışından Sağlanan Krediler,
- Fonlar ve Fonlardan Kullanılan Kredi Karşılıkları,
- Yurt İçi Bankalar ve Özel Finans Kurumlarına Yükümlülükler,
- Faiz ve Gider Reeskontları,
- Kazanılmamış Gelirler,
- Ertelenmiş Vergiler,
- Altın Depo Hesapları,
- İhraç Edilen Gayrimenkul Sertifikası Bedelleri.

Zorunlu Karşılık Oranları;

- Türk Lirası Yükümlülüklerde %6
- Yabancı Para Yükümlülüklerde %11

olarak uygulanır.

Bankalar ve özel finans kurumları, Türk Lirası yükümlülükleri için Türk Lirası cinsinden, yabancı para yükümlülükleri için ABD Doları ve Euro döviz cinslerinden olmak üzere, T.C.M.B. nezdinde açılan hesaplarda, yukarıda belirtilen oranlarda nakden zorunlu karşılık tesis ederler.

Bankalarca Türk Lirası ve yabancı para yükümlülükler için tesis edilen zorunlu karşılıklara faiz ödenir. Ödenecek faiz oranı T.C.M.B.'nce tespit ve ilan edilir.

Ülkeden ülkeye farklılık gösteren zorunlu karşılık uygulaması, görüldüğü gibi, bankaların kredi maliyetlerinin belirlenmesinde dikkate alınması gereken bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Konu ile ilgili rakamsal örnek, 2.2. no'lu bölümde yer almaktadır.

29.3.2002 / 24710 tarih ve sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nca çıkarılan bu tebliğin amacı, Türkiye'de kurulmuş veya şube açmak suretiyle Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların yükümlülükleri ve bu yükümlülükleri için T.C.M.B. nezdinde bulunduracakları Umumi Disponibilitenin nitelik ve oranını düzenlemektir.

Münhasıran kıyı bankacılığı yapanlar hariç, serbest bölgelerde faaliyette bulunan bankalar ve özel finans kurumları da bu Tebliğ hükümlerine tabidir.

İller Bankası, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş. ile Bankalar Kanunu'nun 18'inci maddesinin 2'inci fıkrası gereğince tasfiye olan bankalar tasfiyenin ilan edildiği tarihten itibaren, bu Tebliğ hükümlerine tabi değildir.

Bankalar ve özel finans kurumlarının tabi oldukları muhasebe

standartları ve kayıt düzeni esas alınarak belirlenen yurtiçi toplam pasiflerinden, aşağıda belirtilen kalemlere ilişkin hesap bakiyelerinin indirilmesi sonucunda bulunacak tutarlar ile yurtdışındaki şubeleri adına Türkiye'den kabul ettikleri mevduat toplamı, bankaların umumi disponibiliteye tabi Türk Lirası ve yabancı para yükümlülüklerini oluşturur.

İndirilecek Kalemler: Zorunlu karşılık oranlardaki indirilecek kalemler ile aynıdır.

Umumi Disponibilite Oranları;

- Türk Lirası Yükümlülüklerde %4
- Yabancı Para Yükümlülüklerde %1

olarak uygulanır.

Umumi Disponibiliteye tabi yükümlülükler iki haftada bir Cuma günleri itibariyle hesaplanır. Cuma gününün resmi tatil gününe rastlaması halinde, yükümlülüklerin hesaplanmasında bir önceki iş günü esas alınır.

Bankalar, Türk Lirası ve yabancı para yükümlülükleri için T.C.M.B. nezdinde adlarına açılan hesaplarda, yükümlülüklerin hesaplandığı tarihten iki hafta sonraki Cuma gününden başlayıp, ikinci haftanın Perşembe günü akşamına kadar 14 günlük sürelerde ortalama olarak, 3'üncü maddede öngörülen oranlarda diponibl değer bulundurlar.

Bankaların, T.C.M.B. nezdinde adlarına açılan hesaplarda bulundurdukları mülkiyeti kendilerine ait Devlet İç Borçlanma senetleri disponibl değer olarak kabul edilir.

"Umumi Disponibilite hakkında Tebliğ", 16.11.2005 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır.

3.2.1.2. TCMB'ye Zorunlu Döviz ve Efektif Devir ve Satışları

25.3.1999 tarih ve 23650 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 99/2 sayılı T.C.M.B. Genelgesi ile bankaların ve yetkili müesseselerin T.C.M.B.'na yapacakları zorunlu döviz devri oranı süreye bağlı olmaksızın "%0" olarak belirlenmiştir. Bu genelgeden önce uygulama aşağıdaki şekilde idi:

"Bankalar, özel finans kurumları ve PTT ihracat ve görünmeyen işlemlerden (faiz gelirleri ve mahiyetlerine bakılmaksızın DTH, cari hesaplar veya katılma hesaplarından TL karşılığı yapılan alışlar dahil) alışını yapacakları döviz ve efektiflerin %10 oranındaki kısmını, hesaba geçtiği tarihten itibaren takip eden ayın son iş gününe kadar Merkez Bankası'na devretmek ve buna ilaveten %4 'lük kısmını da hesaba geçtiği tarihten itibaren takip eden ayın son iş gününe kadar Merkez Bankası bünyesindeki döviz ve efektif piyasalarına satmak veya Merkez Bankası'na devretmek zorundadırlar."

Bankalar veya özel finans kurumları Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu Hakkında 32 Sayılı Karar'ın ihracata ilişkin 8'inci maddesinin a fıkrasında, fiili ihraç tarihinden itibaren 180 gün olarak belirlenen süre dışında getirilerek kendilerine satılan ihracat dövizlerinin tamamını, hesaba geçtiği tarihten itibaren takip eden ayın son iş gününe kadar Merkez Bankası'na devretmek zorundadırlar.

Fiyatlandırma açısından üzerinde durulması gereken nokta şudur: T.C.M.B.'na zorunlu devir yükümlülüğünün bulunması durumunda, bankalar piyasadan döviz sağlarken, bir bölümünü devretmek zorunda olduklarından, maliyeti etkileyen bir faktör olarak dikkate almaları gerekecektir.

3.2.1.3. Bankalar Kanunu Çerçevesindeki Kısıtlamalar ve Sermaye Yeterliliği Standart Oranı

Bankalar Kanunu'nun ilgili maddesine (5411 sayılı yasa, 54. madde) göre bankalar, diledikleri kişilere veya toplam olarak diledikleri kadar kredi kullandıramazlar. Bir banka gerçek veya tüzel bir kişiye veya bir risk grubuna özkaynaklarının yüzde yirmi beşinden fazla kredi veremez. Yine aynı maddeye göre, bir gerçek ya da tüzel kişiye doğrudan veya dolaylı olarak banka özkaynaklarının yüzde onundan daha fazla bir oranda verilen krediler büyük kredi sayılır ve bunların toplamı özkaynakların sekiz katını aşamaz.

31.1.2002 / 24657 tarih ve sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Bankaların Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmeliğe İlişkin Genelge hükümlerine göre, Kanunun kredi sınırlarının uygulamasında;

a) Türkiye'de faaliyette bulunan bankalarca ihraç olunan veya ödemesi garanti edilen menkul kıymetler karşılığında veya bu bankaların mukabil kefaletlerine dayanılarak verilen ve (b) bendi kapsamına girmeyen gayrinakdi krediler yüzde yirmibeş oranında,

b) Nakit temini amacıyla verilen diğer teminat ve garantiler yüzde yüz oranında,

c) Diğer gayrinakdi krediler yüzde elli oranında dikkate alınır.

Özellikle teminat mektubu başta olmak üzere, gayrinakdi krediler açısından kamuoyundaki yanlış bir kanaat bulunmaktadır. Bu kredi türleri için, bankaların çok daha rahat oldukları, sadece operasyonel maliyete katlandıkları düşünülmektedir. Halbuki Bankalar Kanunu'na göre, nakit krediler gibi bu kredi türleri de bankaların özkaynaklarını zorlayan bir husus olarak karşımıza çıkmakta ve fiyatlama yaparken, öz kaynağın alternatif maliyetini dikkate almak gerekmektedir.

31.1.2002 tarih ve 24657 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan,

"Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik" in amacı, bankaların mevcut ve potansiyel riskler nedeniyle oluşabilecek zararlara karşı konsolide ve konsolide olmayan bazda yeterli özkaynak bulundurmalarının sağlanmasıdır.

Bu yönetmelik, 4389 sayılı Bankalar Kanunu'nun 3 üncü maddesinin (11) numaralı fıkrası ve 13 üncü maddesinin (1) numaralı fıkrasının (a) bendi ile (4) numaralı fıkrası uyarınca düzenlenmiştir.

Burada da, fiyatlandırma ilkeleri açısından kritik nokta, 4. madde de olduğu gibi, bankaların diledikleri kadar kredi verememeleri nedeni ile, kullandıkları kredinin alternatif getirilerini düşünmek zorunda olmalarıdır.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından yayınlanan yönetmelikte adı geçen temel kavramlar, aşağıdaki şekilde açıklanmıştır ancak fazla ayrıntıya girilmeden, konsolide bazda hazırlanan sermaye yeterliliği standart oranına değinilmeyip, sadece konsolide olmayan bazda hazırlanan orana değinilmiştir.

Ana Sermaye;

- Ödenmiş sermaye,
- Kanuni yedek akçeler,
- İhtiyari ve fevkalade yedek akçeler,
- Vergi provizyonundan sonraki dönem karı ve geçmiş yıllar karı toplamı,
- Dönem zararı ile geçmiş yıllar zararı toplamı (-).

Katkı Sermaye;

- Genel kredi karşılığı tutarı,
- Banka sabit kıymet yeniden değerlendirme fonu (maliyet artış fonu, sermayeye eklenecek iştirak ve bağlı ortaklık hisseleri ile gayrimenkul satış kazançları dahil.),
- Banka sabit kıymetleri için, Bankaların Kuruluş ve Faaliyetleri

Hakkında Yönetmeliğin 4 üncü maddesinin 4 üncü fıkrasında yar alan katkı sermaye ile ilgili tanımda belirtilen şekilde hesaplanan yeniden değerlendirme tutarı,

- İştirakler ve bağlı ortaklıklar sabit kıymet yeniden değerlendirme karşılığı (Menkul kıymetler arasında izlenilen iştirak amaçlı diğer ortaklıklara ilişkin olanlar dahil),

- Alınan sermaye benzeri krediler,
- Menkul değerler değer artış fonu,
- Muhtemel riskler için ayrılan serbest karşılıklar.

Sermaye; Ana sermaye, katkı sermaye ve üçüncü kuşak sermayeden oluşmuştur.

Sermayeden İndirilen Değerler;

- Ana faaliyet konuları para ve sermaye piyasaları ile sigortacılık olan ve bu konulardaki özel kanunlara göre izin ve ruhsat ile faaliyet gösteren mali kurumlara yapılan tüm sermaye katılımlarına ilişkin tutarlar,

- Özel maliyet bedelleri,
- İlk tesis giderleri,
- Peşin ödenmiş giderler,

-iştiraklerin, bağlı ortaklıkların, sermayesine katılan diğer ortaklıkların ve sabit kıymetlerin rayiç değeri bilançoda kayıtlı değerinin altında ise aradaki fark,

- Türkiye'de faaliyet gösteren diğer bankalara verilen "sermaye benzeri krediler",

- Şerefiye
- Aktifleştirilmiş giderler.

Özkaynak; Sermaye'den, "Sermaye'den İndirilen Değerler" in çıkarılması suretiyle bulunur. Detaylı bilgi, 27.6.2001 tarih ve 24445 sayılı

Resmi Gazete'de yayınlanan **"Bankaların Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelik"** te yer almaktadır.

Risk Ağırlıklı Varlıklar, Gayrınakdi Krediler ve Yükümlülükler; Yönetmelik ekinde yer alan cetvelde çeşitli oranlardaki risk ağırlıklarına göre tasnif edilerek gruplandırılmış banka aktif değerleri ile gayrınakdi kredi ve yükümlülüklerden oluşur.

Üçüncü Kuşak Sermaye; Özkaynak unsurlarından ana sermayenin kredi riski için kullanılmayan ve piyasa riski için kullanılabilecek kısmının %250'sini geçmemek ve piyasa riski için kullanılmayan kısmı, sermaye yeterliliği oranının hesabında dikkate alınmamak kaydıyla, yalnızca piyasa risklerinden doğan özkaynak gereksinimini karşılamak üzere özkaynaklara eklenen, herhangi bir teminatı olmayan, tamamı bankaya ödenmiş, başlangıç vadesi en az 2 yıl olan, Kurumun izni olmaksızın vadesinden önce geri ödenmesi ve kapatılması veya mahsubu talep edilemeyen; yapılacak geri ödemenin bankanın sermaye yeterliliği oranının, bu Yönetmelikte belirtilen standart oranın altına düşmesine neden olması veya bu oranın standart oranın altında olması durumunda, vadesi gelmiş olsa bile faizinin veya anaparasının geri ödenmesini engelleyici hükümler içeren, bankacılık ilke ve teamüllerine aykırı hüküm, şart ve kısıtlamaları taşımayan sözleşmelere dayalı sermaye benzeri krediler ile katkı sermayenin ana sermayenin üzerinde kalan kısmıdır.

Sermaye yeterliliği standart oranının, bankalarca konsolide olmayan ve konsolide bazda asgari %8 olarak tutturulması ve sürdürülmesi şarttır. Bu uygulama, bankaların kullandıracağı her birim kredi için belli düzeyde sermaye bulundurması gerektiğini ortaya koymaktadır. **"Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik"** de detaylı olarak anlatılan, kredi risk ağırlık dereceleri (%0, %20, %50 %100 gibi), kredilerin kompozisyonunu değiştirdiği gibi, miktarını da etkiler. Sonuç olarak, bankalar, kredi vermek istediklerinde, alternatif getirilerini de dikkate alarak, belli düzeyde sermaye bulundurmak zorundadırlar. Bu da kredinin maliyetini etkileyen bir husustur.

3.2.1.4. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna Yapılan Kesintiler

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun 23.02.2005 tarihli Kararına göre, Kurul'un, 31/10/2003 tarih ve 1143 sayılı "Sigortaya Tabi Tasarruf Mevduatı ile Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nca Tahsil Olunacak Primlere İlişkin Esaslar"a İlişkin Kararının 1 inci, 2 nci ve 3 üncü maddelerinin birinci fıkralarının 31/03/2005 tarihinden geçerli olmak üzere aşağıda belirtildiği şekilde uygulanması, 4389 sayılı Bankalar Kanununun 3 üncü maddesinin (11) numaralı fıkrası ile 15 inci maddesinin (6) numaralı fıkrasının (a) bendi hükümlerine istinaden kararlaştırılmıştır.

"1- Türkiye'de faaliyet gösteren ve mevduat kabulüne yetkili bulunan bankaların, yurt içi şubelerinde gerçek kişiler tarafından açılmış olan Türk Lirası/Yeni Türk Lirası cinsinden tasarruf mevduatı ile tasarruf mevduatı niteliğini haiz altın depo ve döviz tevdiat hesapları ile bunlara ait faiz reeskontları mevduat sigortasına tabidir.

2- Bir bankada bir gerçek kişiye ait, 1 inci maddede tanımlanan hesapların anaparaları ile bunların faiz reeskontlarının toplamının 50 bin Yeni Türk Lirasına kadar olan kısmı sigorta kapsamındadır.

3- Tasarruf mevduatı sigorta primi tutarları, bankaların Mart, Haziran, Eylül ve Aralık ayları sonu itibarıyla düzenledikleri mali tabloları esas alınarak hesaplanır. Temel prim oranı üçer aylık dönemler itibarıyla, bankaların yurt içi şubelerinde gerçek kişiler tarafından açılmış olan Türk Lirası/Yeni Türk Lirası cinsinden tasarruf mevduatı ile tasarruf mevduatı niteliğini haiz altın depo ve döviz tevdiat hesapları ile bunlara ait faiz reeskontları toplamının sigorta kapsamında olan kısmının onbinde 15'idir."

Diğer taraftan dünya genelinde yaygın kanı şu şekildedir: "Kötü yönetime bağlı olarak ortaya çıkan zararın, sigorta fonu sistemi ile telafi edilmesi, tüm bankacılık sektörüne zarar vermektedir " (Gerrie, 1999).

3.2.1.5. İhracatta Döviz Taahhüdü ve "Yabancı Para Net Genel Pozisyon / Özkaynak" Standart Oran

Döviz taahhüdü sadece ihracatta karşımıza çıkan bir olgu değildir. Mevzuata göre, Döviz Kredisi; ihracatçılara, ihracat sayılan satış ve teslimlerle³ döviz kazandırıcı faaliyetlerde bulunanlara kullandırılmaktadır.

Mevzuata göre, döviz kredisi kullananlar, kullandıkları kredinin ana para ve faizi kadar ülkeye döviz getirmek zorundadırlar.

Bankalar, YP üzerinden kredi verdiklerinde, kendilerine döviz getirilmesini (döviz girdisi sağlanmasını) şart koşmaktadırlar. Bu koşul genelde kullandırılan kredinin ana para, faiz ve komisyonları kadar (1'e 1) olurken, bazen anlaşmaya göre (tabii ki bu durum fiyatlandırma yapılırken dikkate alınmaktadır) 1'e 2 hatta daha fazla olabilmektedir.

Bu koşula bağlı olarak, müşterilerinden daha fazla döviz girdisi sağlayabilen bankalar, o müşterilerine karşı daha uygun fiyatlama yapabilmektedirler.

31.1.2002 Tarih ve 24657 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Yabancı Para Net Genel Pozisyon / Özkaynak" Standart Oranının Bankalarca Konsolide ve Konsolide Olmayan Bazda Hesaplanmasına ve Uygulanmasına İlişkin Esaslar Hakkında Yönetmeliğin amacı, bankaların

³ İhraç sayılan satış ve teslimler;

- 1) Kamu yatırımlarından uluslararası ihaleye çıkarılanların ihalesini kazanan veya yabancı para ile finanse edilenlerin yapımını üstlenen firmalar,
- 2) Savunma Sanayi Müsteşarlığı'nca onaylanan projeleri üstlenen yerli imalatçı firmaların üreterek yapacakları satış ve teslimler,
- 3) Gümrük Hattı Dışı Eşya Satış Mağazalarına imalatçılar tarafından üretilerek yapılan satış ve teslimler,
- 4) İmalatçıların yabancı uyruklulara, turistlere ve yurtdışında çalışan Türk vatandaşlarına yapacakları ve yıllık USD 100.000'ı aşan satışlar,
- 5) Kara, deniz ve hava yoluyla nakliye firmalarının navlun bedellerinin serbest döviz olarak yurda getirilmesi,
- 6) Turizm ve seyahat acentalarının yurt içi ve dışındaki turizm faaliyetleri sırasında döviz karşılığı yaptıkları hizmet satışı,

döviz varlık ve yükümlölükleri arasındaki ilgi ve dengelerin kurulmasını ve özkaynakları ile uyumlu bir seviyede döviz pozisyonu tutmalarını temin etmek üzere, döviz yönetimlerinde uygulayacakları "Yabancı Para Net Genel Pozisyon / Özkaynak" standart oranına ilişkin esas ve usullerin tespit edilmesidir (Daha sonra Yönetmelik'te değışiklik yapılarak, 11 Mayıs 2005 tarih ve 25812 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır).

Bu Yönetmelik, 4389 sayılı Bankalar Kanununun 3 üncü maddesinin (11) numaralı fıkrası ve 13 üncü maddesinin (1) numaralı fıkrasının (a) bendi ile (4) numaralı fıkrası uyarınca düzenlenmiştir.

Yönetmelikte geçen;

Kanun: 4389 sayılı Bankalar Kanununu,

Kurum: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumunu,

Özkaynak ve Konsolide Özkaynak: 27/06/2001 tarih ve 24445 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Bankaların Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelik" in 4 üncü maddesinde yer alan tanımı,

Döviz Varlıkları: Bankaların, yurtdışı şubelerine ilişkin hesaplar da dahil olmak üzere, tüm yabancı para aktif hesaplarını, dövize endeksli varlıklarını, vadeli döviz alım taahhütlerini,

Döviz Yükümlölükleri: Bankaların, yurtdışı şubelerine ilişkin hesaplar da dahil olmak üzere, tüm yabancı para pasif hesaplarını, dövize endeksli yükümlölüklerini, vadeli döviz satım taahhütlerini,

Vadeli Döviz Alım Taahhütleri: Hesaplarda gayrinakdi bir taahhüt olarak yer alan ve belirli bir vade sonunda bankaya döviz / yabancı para fon girişine yol açacak olan, forward döviz alımları ve swap para alımları ile diğer cayılamaz anlaşmaları,

Vadeli Döviz Satım Taahhütleri: Hesaplarda gayrinakdi bir taahhüt olarak yer alan ve belirli bir vade sonunda bankadan döviz / yabancı para fon çıkışına yol açacak olan, forward döviz satımları ve swap para satımları ile diğer cayılamaz anlaşmaları,

Yabancı Para Net Genel Pozisyon: Döviz Varlıkları toplamı ile Döviz Yükümlülükleri toplamının Türk Lirası karşılıkları arasındaki farkı,

Döviz Endeksli Varlık ve Yükümlülükler: Üzerlerinde, ilgili sözleşmelerde veya mevzuatta döviz endeksli bir araç olduğu açıkça tanımlanan ve değerleri döviz kurlarındaki değişimlerden doğrudan etkilenen varlık ve yükümlülükleri,

Yabancı Para Net Genel Pozisyon / Özkaynak Standart Oranı: Yabancı Para Net Genel Pozisyon tutarının, öz kaynağa bölünmesi suretiyle hesaplanacak oranı,

Konsolide Döviz Varlıkları: Ana ortaklık niteliğine sahip bankaların, Kanunun 13 üncü maddesine istinaden Kurumca çıkarılan düzenlemelerde belirtilen konsolide mali tablo hazırlama esaslarına göre finansal kurumlar topluluğuna dahil ortaklıklarının hesapları ile konsolide edilen tüm yabancı para aktif hesaplarını, döviz endeksli varlıklarını, vadeli döviz alım taahhütlerini,

Konsolide Döviz Yükümlülükleri: Ana ortaklık niteliğine sahip bankaların, Kanunun 13 üncü maddesine istinaden Kurumca çıkarılan düzenlemelerde belirtilen konsolide mali tablo hazırlama esaslarına göre finansal kurumlar topluluğuna dahil ortaklıkların hesapları ile konsolide edilen tüm yabancı para pasif hesaplarını, döviz endeksli yükümlülüklerini, vadeli döviz satım taahhütlerini,

Konsolide Yabancı Para Net Genel Pozisyon: Konsolide Döviz Varlıkları toplamı ile Konsolide Döviz Yükümlülükleri toplamının Türk Lirası karşılıkları arasındaki farkı,

Konsolide Yabancı Para Net Genel Pozisyon / Özkaynak Standart Oranı: Konsolide Yabancı Para Net Genel Pozisyon tutarının, konsolide öz kaynağa bölünmesi suretiyle hesaplanacak oranı ifade eder.

Bankalarca, bu Yönetmelikte belirlenen esaslara göre hesaplanan "Yabancı Para Net Genel Pozisyon / Özkaynak Standart Oranı" $\pm$ % 20'yi aşamaz.

Söz konusu standart oran bankalarca günlük olarak hesaplanır. Kurumca belirlenecek cetvellere ve bunların açıklamalarına uygun şekilde, ay sonları itibarıyla hesaplanan standart oranları içeren cetvel en geç dönemi izleyen iki hafta içinde, günlük olarak hesaplanan standart oranları içerecek şekilde haftalık olarak düzenlenen cetvel ise ilgili hafta sonunu izleyen hafta içinde Kuruma gönderilir.

Konsolide olmayan Yabancı Para Net Genel Pozisyon / Özkaynak Standart Oranı'ndaki aşım tutarının tespitinde esas alınacak haftalık oran, günlük değerlerin basit aritmetik ortalamasıdır. Haftalık oran $\pm$ % 20 seviyesinde olmak kaydıyla, günlük olarak hesaplanan standart oran, azami oranı en fazla 2 puan aşabilir.

Sonuç olarak bankalar, aktif ve pasif yönetiminde özgürce hareket ederek, istedikleri düzeyde açık veya kapalı pozisyona geçip, bu işlemlerden kar elde edemezler. Ancak kendilerine tanınan yetkiler çerçevesinde, pozisyon tutup risk alarak, uzun vadede karlı olarak çalışabilirler.

3.2.1.6. Kredi Karşılık Oranları

30.6.2001 - 24448 tarih ve sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Bankalarca Karşılık Ayrılacak Kredilerin ve Diğer Alacakların Niteliklerinin Belirlenmesi ve Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik" e göre, bankalar kredi verirken, ileride karşılaşılabilecek riskler ve kredi verildikten sonra ortaya çıkan riskler nedeni ile **genel ve özel** karşılık ayırmak zorundadırlar.

Bu Yönetmeliğin amacı, bankaların kredileri ile diğer alacaklarının niteliklerine göre sınıflandırılması ve bunlar için ayrılacak karşılıklara ilişkin esas ve usullerin belirlenmesidir.

Bu Yönetmeliğin uygulanmasında;

Krediler ve diğer alacaklar: bankalarca kullandırılan ve mali tabloların

aktifinde kredi hesapları altında izlenen nakdi kredileri, aktifte izlendikleri hesaba bakılmaksızın bankacılıkla ilgili mevzuat çerçevesinde nakdi kredi sayılan alacakları, tazmin edilen veya nakde dönüşmüş gayrinakdi kredi bedellerini, bunlar dışında kalan diğer tüm alacakları ve nazım hesaplarda izlenen gayrinakdi kredileri,

Karşılıklar: Krediler ile diğer alacaklardan doğmuş veya doğması beklenen ancak miktarı kesin olarak belli olmayan zararların karşılanması amacıyla mali tablolarda hesaben ayrılarak gider yazılan tutarları,

Teminat: Borcun geri ödenememesi riskine karşılık banka alacağının tamamen veya kısmen güvence altına alınmasını sağlayan her türlü varlık, garanti ve kefaletler ile sözleşmeden doğan hakları, ifade eder.

Bankalar, yurtdışı şubeleri dahil, kredilerini ve diğer alacaklarını tahsil kabiliyetine ve borçluların kredi değerliliğine göre bu Yönetmelikte yer alan kriter ve açıklamaları dikkate almak suretiyle, aşağıda belirtilen gruplar itibarıyla sınıflandırarak izlemek zorundadırlar:

- a) Standart Nitelikli Krediler ve Diğer Alacaklar - Birinci Grup
- b) Yakın İzlemedeki Krediler ve Diğer Alacaklar - İkinci Grup
- c) Tahsil İmkânı Sınırlı Krediler ve Diğer Alacaklar - Üçüncü Grup
- d) Tahsili Şüpheli Krediler ve Diğer Alacaklar - Dördüncü Grup
- e) Zarar Niteliğindeki Krediler ve Diğer Alacaklar - Beşinci Grup

Bu Yönetmelikte belirtilen sınıflandırma sistemi bakımından fiilen gerçekleştiği kabul edilen temel kriter, krediler ve diğer alacakların tahsillerinin, gruplara ilişkin tanım ve açıklamalarda belirtilen süreler kadar gecikmesidir. Bunun yanı sıra, bankalarca, kredinin özelliklerine uygun olarak, yukarıda belirtildiği şekilde sınıflandırılması için söz konusu gruplara ilişkin tanım ve açıklamalarda belirtilen diğer hususların gerçekleştiğinin ya da gerçekleşmesinin kuvvetle muhtemel olduğunun ve borçlunun kredi değerliliğinin zayıfladığının, kredinin zafiyete uğramış olduğunun veya tahsil edilemeyeceğinin tespit edilmesi veya bu konuda kesin bir kanaata sahip

olunması gerekir.

Krediler ve diğer alacaklara ilişkin ödemelerin tahsilindeki gecikme ilgili gruplarda belirtilen süreleri geçmemiş olsa dahi, bankalar, bu Yönetmelikte belirtilen kriterleri ve risk yönetim ilkelerini dikkate almak suretiyle, kredilerini ve diğer alacaklarını Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci Grup içinde sınıflandırabilir.

Bu Yönetmeliğe göre, Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci Gruplarda sınıflandırılan ve ana paranın veya faizin vadesinden veya ödenmesi gereken tarihlerden itibaren tahsilinin 90 günden fazla gecikmiş olduğu tüm alacaklar, tahakkuk ettirilen faizlerin ve borçlu üzerindeki faiz benzeri yüklerin ana paraya ilave edilip edilmediğine veya yeniden finanse edilip edilmediğine bakılmaksızın, bu Yönetmeliğin uygulanmasında donuk alacak olarak kabul edilir.

Kredi müşterisinin aynı banka tarafından verilmiş birden çok kredisinin mevcut bulunması ve bu kredilerden herhangi birinin yapılan sınıflandırma gereği donuk alacak olarak kabul edilmesi durumunda, söz konusu kredi müşterisinin bankaya olan tüm borçları donuk alacak olarak aynı grupta sınıflandırılır. Donuk alacak haline gelen ilk kredinin tamamen geri ödenmesi durumunda, kredi müşterisinin diğer kredileri bu Yönetmeliğin 4 üncü maddesi çerçevesinde değerlendirilerek yeniden sınıflandırılabilir.

Borçlu cari hesap şeklinde kullanılan ve herhangi bir vade kaydı bulunmayan nakdi kredilerde; dönem faizleri ile fer'ilerinin 90 günden daha fazla sürede ödenmeyerek ana paraya ilave edilmesi, borcun, hesabın katedilmesini izleyen 90 günden fazla sürede ödenmemesi, bu Yönetmeliğin 9 uncu maddesi hükmüne uygun olmayan bir şekilde kredi borçlusuna bir başka kredi açılarak tahsili gecikmiş olan faizlerin ve ana paranın finanse edilmesi veya hesap limitinin 90 günden daha fazla sürekli olarak aşılması durumunda alacak, donuk alacak kabul edilerek ilgili grupta tasnif edilir.

Özel Karşılık: Bu Yönetmelikte belirtilen hususlar dikkate alınarak, kredi ve alacağın;

Üçüncü Gruba alındığı tarihten itibaren en az yüzde yirmisi,

Dördüncü Gruba alındığı tarihten itibaren en az yüzde ellisi,

Beşinci Gruba alındığı tarihten itibaren yüzde yüzü oranında özel karşılık ayrılır.

Genel Karşılık: Bankalar, standart nitelikli nakdi kredileri ve yakın izlemedeki nakdi kredileri toplamının **binde beşi** ve teminat mektupları, aval ve kefaletleri ile diğer gayrinakdi kredileri toplamının **binde biri** oranında genel karşılık ayırmak zorundadır. Bu hükmün uygulanmasında standart nitelikli nakdi krediler ve yakın izlemedeki nakdi krediler, "Tasfiye Olunacak Alacaklar Hesabı", "Tahsili Şüpheli Ücret, Komisyon ve Diğer Alacaklar Hesabı" ve "Zarar Niteliğindeki Krediler ve Diğer Alacaklar Hesabı" dışındaki kredi hesaplarında izlenen nakdi kredileri ve aktifte izlendikleri hesaba bakılmaksızın bankacılık mevzuatı çerçevesinde nakdi kredi sayılan alacakları kapsar.

Bu maddenin uygulamasında;

- Hazine, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı ve Toplu Konut İdaresi Başkanlığınca veya bunların kefaletiyle çıkarılan bono ve tahviller,

- OECD ülkelerinin merkezi yönetimleri ve merkez bankalarına açılacak krediler,

- OECD ülkeleri merkezi yönetimleri ile merkez bankalarınca ya da bunların kefaletiyle ihraç edilen menkul kıymetler veya bunlarca verilen diğer garantiler karşılığında kullanılacak krediler,

- Avrupa Merkez Bankasına açılacak krediler ile bu Bankaca ihraç edilen menkul kıymetler veya verilen diğer garantiler karşılığında kullanılacak krediler,

- Hazineye doğrudan kullanılan krediler ile Hazine garantisi ile kullanılan krediler,

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ile ya da bu Banka nezdindeki piyasalarda yapılan işlemler,

- Teminat, rehin veya belirli bir gerçek ya da tüzel kişiye veya risk grubuna kullanılmak amacıyla verilenler hariç olmak üzere, bankaların birbirlerine verdikleri, vadesiz ve temdite konu olmamış bir aya kadar vadeli krediler,

- Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş.'ne kullandırılan krediler,

- Nakit ve mevduat karşılığı kullandırılan krediler,

- Devlet tahvili ve hazine bonusu karşılığı kullandırılan krediler, genel karşılık hesaplamasında dikkate alınmaz.

Bu nedenle, söz konusu varlıkları aktiflerinde bulunduran bankalar, bu aktifleri Yönetmelikte öngörülen şekilde sınıflandıracak ancak, genel karşılıkların hesaplanmasında dikkate almayacaklardır.

Genel karşılığa tabi gayrinakdi krediler; Teminat mektupları, kabul kredileri, akreditif taahhütleri, ciolar gibi bankayı bir şartın ifa edilememesinden dolayı ileride doğabilecek bir borç yükümlülüğü altına sokarken, aynı zamanda da diğer şahıslardan alacaklı duruma getiren her türlü cayılamaz gayrinakdi kredilerdir.

Kredi karşılık oranlarının, fiyatlandırma açısından önemi şudur: Kredi verildiği anda, belli bir karşılık ayırmak zorunda kalınmakta, eğer bu krediler sorunlu hale gelirse, ayrılan karşılık miktarı çok daha artmaktadır. Bu nedenle bankanın rasyoları olumsuz etkilenmekte, hem hissedarlar, hem yasal merciler, hem de kamuoyu nezdinde itibar kaybı söz konusu olmaktadır. Bu durum bankanın maliyet yapısını etkilemekte, piyasadan sağlanacak ilave kaynakların maliyetini artırmaktadır. Dolayısı ile, bu yönetmeliğe bağlı olarak, aktif kalitesi zayıf olan bankaların sunacakları ürünlerin referans fiyatları da (ne kar ne de zarar edilen başa baş fiyatlandırma noktası) artış göstermiş olmaktadır.

3.2.2. Türk Bankacılık Sisteminde Kredi Faiz Oranları İle Kredi Faiz Oranlarını Belirlediği Varsayılan Faktörler Arasındaki İlişkiye Yönelik Ampirik Model

Çalışmanın bu bölümünde tespit edilmeye çalışılan konu, Türkiye’de TL kredi faiz oranlarını belirleyen faktörlerin neler olduğudur. Bu kapsamda çeşitli nicel yöntemler araştırılmış ve en uygun yöntemin Granger nedensellik testi olduğuna karar verilmiştir. İstatistik ve ekonometri çerçevesinde oluşturulacak bir model belirleme probleminde iki temel yaklaşım söz konusudur: Zaman serileri çözümlemesi ve ekonometrik yaklaşım. Zaman serileri çözümlemesi yaklaşımında temel sorun; modelde kullanılacak gecikme mertebelerinin bulunmasıdır. Ekonometrik yaklaşıma göre ise temel sorun, belirli bir veri grubunun bileşik yoğunluk fonksiyonuna uygun tek bir modelin belirlenmesidir ve ekonomi kuramının parametreler üzerine koyduğu kısıtlamaların göz önüne alınarak çözülmesidir (Gürsaka1,1986:139).

Ekonomi kuramının içsel ve dışsal değişkenleri doğru olarak tanımladığı durumda ekonometrik yöntem kullanılarak model üretme olanağı mevcut olacaktır. Ancak ekonomi kuramının yetersiz kaldığı durumlarda ya da bizahati araştırılan şeyin, değişkenlerin birbirini etkileme yönü olduğu durumlarda zaman serisi çözümlemesine dayalı yaklaşımın kullanılması modelin belirlenmesi ve değişkenler arasındaki ilişkilerin araştırılmasında daha doğru yöntem olacaktır. Nedensellik ile dışsallık arasında sıkı bir ilişki vardır. Özellikle nedenselliğin operasyonel hale gelmesinden sonra söz konusu iki kavram arasında ilişki kurma çabaları artmıştır. Nedensellik analizine dayanan çalışmaların artmasında iki temel neden bulunmaktadır. Bunlardan birincisi nedensellik testlerinin bir denklem veya denklemler kümesi içinde dışsallığı belirleyebilmesi, ikincisi ise söz konusu testlerin yapısal ekonometrik modellerdeki tartışmalı değişkenlerin durumunu açığa çıkartması ve birbirine seçenek oluşturan modeller arasında seçim yapılabilmesidir. Ekonometrik yaklaşım ile zaman serisi çözümlemesi

arasındaki temel farklara bağılı olarak ortaya çıkan bu sonuçlara dayanarak X_t ve Y_t gibi iki değişken arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırılmasının temel amaçları şu şekilde sıralanabilir (Işığışok ,1994: 90).

1. Mevcut verilere dayanarak X_t ve Y_t nin gelecek dönemlerindeki değerlerinin öngörölmesi
2. Y_t gibi bir değişkenin sadece kendi geçmiş değerleriyle mi, yoksa X_t gibi bir değişkenin geçmiş değerleriyle mi daha iyi öngörülebilmesi
3. Ekonometrik modellemede hangi değişkenlerin içsel hangilerinin dışsal değişken olduklarının belirlenmesi
4. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin yönünün belirlenmesi
5. Bir değişkendeki değişmenin diğer değişkenler üzerindeki etkisinin kaç dönem sonra ortaya çıkacağını belirlenmesi
6. Dağılımlı gecikme genişliğindeki veya parametrelerdeki yapısal değişmelerin belirlenmesi

Çalışma kapsamında fiyatlama üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesinde etkili olacağı düşünölen değişkenler arasındaki ilişkinin yönünün belirlenmesi ve içsel ve dışsal değişkenlerin belirlenmesi amacına yönelik olarak değişkenler arasında nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Bu nedenle en uygun yöntemin Granger nedensellik testi olduğuna karar verilmiştir. Bu bağlamda; Türkiye’de TL kredi faiz oranlarını belirleyen faktörlerin neler olduğunu belirlemek amacıyla, niceliksel olarak ölçölebilen temel faktörler, Granger nedensellik testine tabi tutulmuştur.

3.2.2.1. Granger Nedensellik İlişkisi Analizi

Bu test Granger tarafından geliştirilmiş olup, Sargent tarafından da basit bir düzenlemeye tabi tutulmuştur. Granger tarafından geliştirilen nedensellik tanımı şu varsayımlara dayanır Gürsakal ,1986 :140).

1. Gelecek geçmişin nedeni olamaz. Tam anlamıyla nedensellik sadece geçmişin içinde bulunduğumuz anı ve geleceği etkilemesiyle söz konusudur.

2. Sadece bir grup stokastik süreç için nedensellik tartışılabilir. İki deterministik süreç arasında nedenselliğin belirlenmesi olanaksızdır.

X ve Y ile gösterilen iki değişkenli kısıtsız VAR (Value at Risk) modelinde Y'yi tanımlayan denklem aşağıdaki gibi yazılabilir (Köse, 1998: 51).

$$Y_t = A_0 D_t + \sum_{j=1}^p \alpha_j Y_{t-j} + \sum_{j=1}^p \beta_j X_{t-j} + \varepsilon_t$$

$A_0 D_t$ bu denklemin deterministik bölümünü (kesim katsayısı, deterministik zaman trendi, mevsimsel kukla değişkenler gibi) göstermektedir. Yukarıdaki formülasyona göre, $\beta_1 = \beta_2 = \dots \beta_p = 0$ ise, X, Y'nin Granger nedeni değildir. Bu kısıtlamayı test etmek için uygulamada kullanılan değişik testler bulunmaktadır. Bunlardan en yaygın kullanılanı F testidir. $H_0: \beta_1 = \beta_2 = \dots \beta_p = 0$ yokluk hipotezi altında, aşağıda tanımlanan istatistik serbestlik derecesi sırasıyla p ve (T-2p-1) olan F dağılımına sahiptir.

$$S_1 = \frac{[(RSS)_0 - (RSS)_1] / p}{(RSS)_1 / (T - 2p - 1)}$$

Burada;

$(RSS)_0$; Kısıtlı modelin artık kareler toplamıdır (Kısıtlı model, yukarıdaki Y_t eşitliğinde X^{-1} 'lerin olmadığı modeldir).

$(RSS)_1$; Y_t eşitliğindeki kısıtsız modelin artık kareler toplamıdır.

Şayet S_1 ile gösterilen hesap değeri belirli bir anlamlılık düzeyinde F(p,T-p-1) tablo değerinden daha büyük ise, "X, Y'nin Granger nedeni

değildir” anlamına gelen H_0 hipotezi reddedilebilir. Böylece X, Y’nin Granger nedenidir kararına varılır. Yani X ile Y arasında nedensellik ilişkisi bulunmakta olup, X, Y’yi belirleyen faktörlerden biridir denilebilir.

Uygulamada kullanılan diğer bir test de Lagrange Çarpanı (LM) testidir. $H_0 : \beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_p = 0$ yokluk hipotezi LM testi ile aşağıdaki aşamalar gerçekleştirilerek test edilebilir (Köse, 1998: 52).

1. Eşitlik Y_t denklemi, klasik EKK yöntemi ile tahmin edilir.
2. Yukarıdaki regresyonun artıkları hesaplanır. Bu artıklar U_t^* ile gösterilir.
3. Y_t denkleminde içeren tüm açıklayıcı değişkenler üzerine U_t^* ’nin regresyonu yapılır.
4. Bu regresyondan belirleme katsayısı hesaplanır. Bu katsayı da R_0^2 ile gösterilir.
5. H_0 hipotezi aşağıdaki LM istatistiklerinden biri ile test edilir.

$$LM = TR_0^2 \approx \chi^2(p)$$

veya

$$LMF = \frac{T-h}{p} \frac{R_0^2}{1-R_0^2} \approx F[p, (T-p)]$$

Burada, T örnek çapı, h ise, Y_t denklemindeki değişkenlerin sayısıdır.

Nedenselliğin yönünün belirlenmesi, değişkenlerin içsel değişken mi yoksa dışsal değişken mi oldukları sorusunu yanıtlamak açısından büyük öneme sahiptir. X_t ile Y_t gibi iki değişken arasında X_t nin Y_t ye neden olduğu bulgusu şu anlama gelir.

- X_t Y_t nin önceleyici bir göstergesidir.
- Y_t X_t ye bağlıdır.
- Y_t X_t ye göre içsel değişkendir.

Bu bulgulara bağlı olarak nedensellik X_t den Y_t ye tek yönlü nedensellik olarak tanımlanır. Nedensellik hem X_t den Y_t ye hem de Y_t den X_t ye de olabilir. Bu durum iki yönlü nedensellik ya da geribildirim olarak adlandırılır. İki yönlü nedenselliğin bulunması her iki değişkenin de modelde içsel değişken olduğu anlamına gelir (Işığık,1994: 81-82).

3.2.2.2. Türk Bankacılık Sisteminde Kredi Fiyatlarını Belirleyen Faktörler

Çalışmada, incelenecek dönem olarak 1990 – 2003 yılları seçilmiş ve bu dönemdeki üçer aylık ortalama veriler esas alınmıştır.

Kredi faiz oranlarının belirlenmesinde şu yöntem izlenmiştir: Sektörde yer alan tüm bankaların üçer aylık, konsolide bilançolarındaki TL krediler rakamları ile, konsolide gelir tablolarındaki TL kredilerden alınan faiz gelirleri rakamları karşılaştırılmıştır. Ancak gelir tablolarındaki faiz gelirleri rakamı, kümülatif olarak artış göstermekte olup, bilanço değerleri an'lık değerler olduğundan, gelir tablolarında, üç aylık değerler tespit edilmiştir. Böylece;

12. ayın faiz gelirleri tespit edilirken, 12. ayın faiz gelirlerinden, 9. ayın faiz gelirleri tenzil edilmiş,

9. ayın faiz gelirleri tespit edilirken, 9. ayın faiz gelirlerinden, 6. ayın faiz gelirleri tenzil edilmiş,

6. ayın faiz gelirleri tespit edilirken, 6. ayın faiz gelirlerinden, 3. ayın faiz gelirleri tenzil edilmiş,

3. ayın faiz gelirleri tespit edilirken, herhangi bir tenzil işlemi

yapılmamış, gelir tablosundaki faiz gelirleri rakamı alınmıştır.

Bulunan değerler, üç aylık bir dönem itibariyle elde edilen faiz gelirlerini ifade ettiğinden, rakamlar 4 ile çarpılmıştır.

Bu şekilde bulunan TL faiz gelirleri rakamları, TL krediler rakamlarına bölünerek, sektörde yer alan tüm bankaların fiili olarak kredilere uyguladıkları faiz oranları bulunmuştur. Bu yöntem, ayrıca sadece ticari bankalar için test edilmiş ve sonuçlar birbirine oldukça yakın çıkmıştır.

Yöntem olarak, üçer aylık faiz gelirlerini tespit ederek, yıllık değerini bulmak için, 4 ile çarpmak gerekmiştir. Böyle bir yöntemin seçilmeyip, üçer aylık devrelerdeki faiz gelirleri rakamlarının, o dönemin krediler rakamlarına bölünmesi halinde, her yıl itibariyle, yıl içinde giderek artan faiz oranları ile karşılaşılırdı ki, bu analiz, yanlış bir analiz olurdu. Çünkü normal şartlarda kredi rakamları sadece fiyatlar genel düzeyindeki bir artış kadar genişleyeceği halde, faiz gelirleri, fiyatlar genel düzeyindeki artışın yanı sıra, bir önceki üç ayın faiz gelirleri kadar daha artmış olurdu.

Çalışmada kullanılan kısaltmaların anlamları şu şekildedir (Bkz. Ek-5):

TIC	; Sektördeki Tüm Ticari Bankaların Kredi Faiz Oranları
TUM	; Sektördeki Tüm Bankaların Kredi Faiz Oranları
DK	; TCMB aylık döviz satış kurları (logaritmik)
INTER	;Bankalararası para piyasasındaki faiz oranları
IHALE	; İhale Yöntemiyle Satılan Hazine Bonoları ve Devlet Tahvillerinin Faiz Oranları
TEFE	; Toptan Eşya Fiyat Endeksi (logaritmik)
MEV	; Bankaların Uyguladıkları Üç Aylık Mevduat Faizlerinin Ağırlıklı Ortalaması
GSMH	; Gayri Safi Milli Hasıla (logaritmik)

Zaman serisi verileri kullanılarak kurulan bir modelde bu serilerin “durağan” (stationary) olması gerekir “Zaman serisinde durağanlık; ortalaması ile varyansı zaman içinde değişmeyen ve iki dönem arasında varyansı bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olan olasılıklı bir süreç olarak tanımlanabilir” (Gujarati 2001, :713). Eğer seri durağan ise bu serinin ortalaması, varyansı ve kovaryansı da durağan olur. Eğer stokastik süreç durağan ise, verilerin olasılık dağılımı da tüm zamanlarda durağan olur. Ancak durağan serileri içeren eşitlikler yardımıyla sabit katsayılarla geçmiş dönem verileri kullanılarak tahminler yapılabilir. Eğer seriler durağan değil iseler bunlarla yapılan tahminlerin hata terimlerinin varyansı her aşamada giderek büyür. Zaman serilerinin analizinde durağanlık konusu büyük önem arz etmektedir. Bu kavram özellikle iki yönden önemlidir. (Ertek ,1996 :379-380)

1. Zaman serisi verileri kullanmak suretiyle iki değişken arasında katsayı istatistiksel bakımdan önemli olan bir regresyon bulunabilir. Her iki zaman serisinde de trend bulunuyorsa ilişki gerçek olmaktan çok sahte olabilir ve bu durum *sahte regresyon* sorununu ortaya çıkarır. Regresyonun gerçek bir ilişkiyi mi yoksa sahte bir ilişkiyi mi yansıttığı zaman serisi verilerinin durağanlığı ile yakından ilgilidir.
2. Zaman serisi verileri kullanılarak elde edilen regresyon modelleri ile öngörüler yapılmaktadır. Zaman serisi durağan değilse öngörüler yanlış olacaktır.

Durağan olmayan serileri “rassal yürüyüş” (random walk) kavramı tanımlar ve yönlendirir. Seriler uzun dönemde ortalama değerlerine ‘yakınsama’ eğilimi taşımazlar. Durağan olmayan seri geçmişte yaşadığı şokların, sapmaların etkilerinden kurtulamamıştır ve bu etkileri “sürekli” olarak taşımaktadır. Durağan olmayan zaman serisindeki stokastik trend yapısı dışlanarak seri durağan hale getirilebilir. Bu durağanlaştırma işlemi fark almak olarak tanımlanmaktadır. Bir zaman serisi durağan değilken,

serinin birinci farkı alındığında seri durağan olacaktır (Sevüktekin-Nargeleçekenler, 2005:202).

Zaman serilerinin durağan olup olmadıklarına D.A.Dickey ve W.A. Fuller tarafından geliştirilen birim kök testi kullanılarak karar verilir. Bu teste göre herhangi bir değişkeni Y_t olarak şu eşitlikle tanımlayalım (Gujarati, 2001: 718):

$$Y_t = \alpha + \rho Y_{t-1} + \lambda_1 \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

burada $\Delta Y_{t-1} = Y_{t-1} - Y_{t-2}$ olarak tanımlanır. ΔY_t terimi için ilave gecikmeler eşitliğe konulabilir. Değişkeninin gecikmeli değerlerinin eşitliğin sağına eklenerek hata teriminin otokorelasyonu yok edilebilecektir. Gecikme sayısının belirlenmesinde Akaike Bilgi Kriteri (AIC) ve Schwarz Bilgi Kriteri (SIC) den yararlanılacaktır.

Hipotezimiz $H_0: \rho = 1$, yani serilerin “rassal yürüyüş” içerdikleri, durağan olmadıklarıdır. Yukarıdaki eşitlikte yer alan ρ ’nun tahmini değerinin ‘t’ istatistiği %1, 5 ve 10 anlamlılık düzeylerinde Mc Kinnon kritik değerleri ile karşılaştırılır (mutlak değerler olarak). Eğer ‘t’ istatistik değeri, Mc Kinnon kritik değerlerinden büyük ise hipotez reddedilir ve serinin durağan olduğuna karar verilir.

Aşağıdaki modelde yer alan serilerin “*Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Test*” sonuçları verilmiştir. Regresyon denklemlerinde sabit terim kullanılmış, trend değerine yer verilmemiştir.

BİRİM KÖK TEST SONUÇLARI

Değişken	Optimum* Gecikme	ADF	β Değeri	Test Süreci
IHALE	1	-2,5673	0.0812	Düzey
INTER	2	-3.3958	0.0155	Düzey
DK	1	-4.4199	0.0008	Log 1. fark
GSMH	1	-7.0425	0.0000	Log 1. fark
TEFE	1	-3.9235	0.0036	Log 1.fark
MEV	2	-4.9036	0.0002	1.fark
TIC	1	-7.8277	0.0000	1. fark
TUM	1	-7.9059	0.0000	1. fark

* Optimum gecikme Akaike Bilgi Kriteri (AIC) ve Schwarz Bilgi Kriteri (SIC) kriterlerine göre saptanmıştır.

Tablo, durağanlık sınaması için yapılan Birim Kök testi sonuçlarını vermektedir. ADF sonuçlarına göre, döviz kuru, gayri safi milli hasıla, toptan eşya fiyat endeksi, mevduat, tic ve tüm değişkenleri durağan olmayan seriler olarak bulunmuştur. Bu serileri durağan hale getirmek için mevduat, tic ve tüm değişkenlerinin birinci sıra farkları alınmıştır ve döviz kuru, gayri safi milli hasıla, toptan eşya fiyat endeksi serilerinin logaritmalarının farkları alınmıştır. Bu ön çalışmaların ardından, “*Granger Nedensellik*” ilişkisi şu değişkenler arasında bulunmuştur:

TEK YÖNLÜ NEDENSELLİK İLİŞKİLERİ

INTER $\Rightarrow$ TUM

TEFE $\Rightarrow$ TUM

INTER $\Rightarrow$ TEFE

INTER $\Rightarrow$ MEV

IHALE $\Rightarrow$ TEFE

IHALE $\Rightarrow$ MEV

TUM $\Rightarrow$ GSMH

INTER $\Rightarrow$ GSMH

IHALE $\Rightarrow$ GSMH

TIC $\Rightarrow$ GSMH

İKİ YÖNLÜ NEDENSELLİK İLİŞKİLERİ

D K $\Leftrightarrow$ INTER

MEV $\Leftrightarrow$ TUM

IHALE $\Leftrightarrow$ INTER

TIC $\Leftrightarrow$ IHALE

TIC $\Leftrightarrow$ INTER

TIC $\Leftrightarrow$ MEV

3.2.2.3. Bulgular ve Değerlendirme

Bu analizden çıkan çarpıcı sonuç şu şekildedir: Hem sektörde yer alan tüm bankalar için, hem de ticari bankalar için, bankalararası para piyasasındaki faiz oranları ile mevduat faiz oranları, TL kredi faiz oranlarının granger nedenidir. Yani, bankalararası para piyasasındaki faiz oranları ve mevduat faiz oranları ile TL kredi faiz oranları arasında nedensellik ilişkisi bulunmakta olup, bu iki değişken, TL kredi faiz oranlarının belirlenmesinde etkilidir.

Tüm bankaların verileri incelendiğinde, TL kredilerin faiz oranlarını belirleyen diğer bir faktör, fiyatlar genel düzeyi (Toptan Eşya Fiyatları Endeksi)'dir.

Ticari bankaların verileri incelendiğinde ortaya çıkan sonuç ise, TL kredilerin faiz oranlarını belirleyen faktörlerden bir diğeri, hazine bonosu ve devlet tahvillerinin faiz oranlarıdır.

Analizin ortaya çıkardığı diğer bir beklenen sonuç ise, TL mevduat faiz oranlarının belirlenmesinde etkili olan faktörler; hem tüm hem de ticari bankaların TL kredi faiz oranları, bankalararası para piyasasındaki faiz oranları ile hazine bonosu ve devlet tahvillerinin faiz oranlarıdır. Analizin diğer bazı sonuçları da şu şekildedir:

- Büyüme oranını etkileyen faktörler; hem tüm hem de ticari bankaların TL kredilerinin faiz oranları, bankalararası para piyasasındaki faiz oranları, hazine bonosu ve devlet tahvillerinin faiz oranları'dır.
- Hazine bonosu ve devlet tahvillerinin faiz oranlarının belirlenmesinde etkili olan faktörler; bankalararası para piyasasındaki faiz oranları ile ticari bankaların TL kredi faiz oranlarıdır.
- Bankalararası para piyasasındaki faiz oranlarının belirlenmesinde etkili olan faktörler; döviz kurları, hazine bonosu ve devlet tahvillerinin faiz oranları ve ticari bankaların TL kredilerinin faiz oranları'dır.

- Enflasyon oranının belirlenmesinde etkili olan faktörler; bankalararası para piyasasındaki faiz oranları ile hazine bonosu ve devlet tahvillerinin faiz oranları'dır.

Hem mevduat hem de kredi fiyatlandırmaları açısından bakıldığında, literatürde fiyatlandırmayı etkileyen temel faktörler olarak değerlendirilen değişkenlerin gerçekten etkili değişkenler oldukları, ekonometrik yöntemlerle de ortaya konulmuş olmaktadır.

SONUÇ

Ülkemizde bankacılık piyasasına hakim olan piyasa yapısı, oligopol'dür. Yıllar itibariyle, piyasa yapısında önemli değişiklikler ortaya çıksa da, tam rekabet piyasa koşullarına yaklaşabilmek hiçbir zaman mümkün olamamış ve **eksik rekabet** piyasa koşulları geçerli olmuştur. Ülkemizdeki ticari bankaların diğer tipik bir özelliği ise, tamamına yakın bölümünün aile ya da holding bankacılığına dönüşmüş olmalarıdır.

Yoğunlaşma riski açısından da Türk Bankacılık Sektörü'nün bugünkü durumu oldukça dikkat çekicidir. Türkiye Bankalar Birliği'nin verilerine göre, 2005 yılı itibariyle, ilk on bankanın sektördeki payları, toplam aktiflerde yüzde 85, toplam mevduatlarda yüzde 89 ve toplam kredilerde ise yüzde 80 olup, diğer bankalar ise, geri kalan küçük bölümü paylaşmaktadır. Ancak yoğunlaşmanın belli ölçüye kadar gerekli olduğunu da gözardı etmemek gerekir. Çünkü sektördeki yenilikler, genellikle lider durumundaki bankalarca ortaya konulmakta ve cesaret gerektiren, müteşebbislerin riskli projelerini desteklemeye yönelik zor kararlar, bu bankaların öncülüğünde alınabilmektedir.

Türkiye'de bankacılık kesiminin fiyatlama kararlarını etkileyen çok fazla sayıda değişken bulunmaktadır. Gerek mevzuattan kaynaklanan, gerekse diğer nedenlerle farklı bankaların fiyatlama kararları değişik olabilmekte, hatta bazen bankaların aynı ürünle ilgili olarak ilan ettikleri fiyatlar arasındaki marj, çok açılabilir.

Ne Türkiye'de ne de dünyada fiyatlama kararının, tamamen objektif bir şekilde, tüm kriterlerin dikkate alınarak uygulanmasını sağlayacak bir sistem mevcut değildir. Ancak yine de fiyatlama kararını verecek kişilerin, bankaların temel stratejileri doğrultusunda, çok uç değerlerde fiyatlama kararları almamaları gerekir. Bu çeşit kararlar, genelde, rasyonel olmayan kararlar olarak ortaya çıkmaktadır. Yakın zamana kadar sektörde yaşanan ve hala da

yaşanmaya devam eden, sorunlu bankalar olgusunun en önemli nedenlerinden biri de budur. Maalesef bazı bankalar, sırf piyasaya girebilmek veya piyasada tutunabilmek amacıyla, rakiplerine oranla, müşterileri için çok cazip fiyatlar sunabilmişler, ancak, bu tür tavizler, bu bankaların bir bölümünün, piyasadaki çekilmeleri ile sonuçlanmıştır.

Son yıllarda yaşanan ekonomik krizin etkisi ile bankalar da ciddi sorunlar yaşamışlar ve 2001 yılında Türk Bankacılık Sektörünün konsolide bilançosu zarar ile kapanmıştır. Sektörün konsolide zararı, 2001 yılında 11,8 katrilyon TL olarak gerçekleşmiştir. 2002 yılında ise, sektör toparlanmaya başlamış ve 2,3 katrilyon TL kar elde edilmiştir. Bu tarihten günümüze kadar ise, TBS karlı olarak çalışmaya devam etmiştir. Ancak takipteki alacaklar rakamı 2001 ve 2002 itibarıyla, sırasıyla, 13,9 katrilyon TL ve 10,4 katrilyon TL olarak gerçekleşmiş olup, bankalar için fiyatlandırma açısından rasyonel kararlar almak oldukça güçleşmiştir. Toplam krediler içindeki sorunlu kredilerin payı büyüdükçe, bankalar bu kredileri tasfiye etmek amacıyla, kredileri vadelere yaymak ve maliyetin çok az üzerinde, hatta bazen maliyetin altında fiyatlama kararları alarak, bu kredileri yeniden yapılandırmak zorunda kalabilmişlerdir.

Granger nedensellik testinin sonuçlarına göre, TL kredilere uygulanan faiz oranlarının en önemli belirleyicileri, mevduat faiz oranlarının yanı sıra, hazine bonosu ve devlet tahvillerinin faiz oranları ile bankalararası para piyasasındaki faiz oranlarıdır. Her ne kadar, sektördeki tüm bankaların verileri ile, sadece ticari bankaların verileri değerlendirildiğinde sonuçlar biraz değişse de, TL kredi faiz oranları, Türk Bankacılık Sektörü'nde, sadece, maliyetler tarafından değil, talep tarafından da belirlenmektedir. Talep cephesi olarak değerlendirilirse, TL kredi faiz oranlarının belirlenmesinde en önemli iki unsur şunlardır: Birincisi, devletin para ihtiyacının ve derecesinin göstergesi olarak, hazine bonosu ve devlet tahvillerinin faiz oranları, ikincisi ise; bankacılık sisteminin para ihtiyacının ve derecesinin göstergesi olarak, bankalararası para piyasasındaki faiz oranları. İşte bu nedendir ki,

sektördeki bazı bankaların para taleplerinin büyük artış göstermesine bağlı olarak, bankalararası para piyasasındaki gecelik faiz oranları, 2001 yılında yaşanan krizde yüzde yedibinbeşyüzleri görmüş, bu durum ise, TL kredilerin ve devamında, TL mevduatların faiz oranlarını da oldukça yukarılara çekmiştir. Aynı şekilde, devletin para ihtiyacının büyük artış gösterdiği dönemlerde, hazine bonosu ve devlet tahvillerindeki faiz oranlarının artışına bağlı olarak, TL kredilerin faiz oranları da büyük artış göstermiştir.

Piyasalardaki etkinliği bozan bu gelişmeler, mevduat faiz oranları üzerinde de baskı yaratmış ve yapay bir şekilde, mevduat faiz oranlarını da yukarıya çekebilmiştir. Granger nedensellik testinin de ortaya koyduğu sonuçlara göre, bankalararası para piyasasındaki faiz oranları, hazine bonosu ile devlet tahvillerinin faiz oranları ve TL kredilerin faiz oranları da mevduat faiz oranları üzerinde etkilidir. Bu durum, anormal faiz oranlarının olduğu kriz dönemlerinde bir sarmal oluşturarak, piyasaları etkinlik ve verimlilik kavramlarından uzaklaşmaya yöneltmiştir.

Hem sektördeki tüm bankalar, hem de ticari bankaların verileri ayrı ayrı dikkate alındığında, Granger nedensellik testinin sonuçlarını, ana hatları ile şu şekilde özetleyebiliriz:

- Hem sektörde yer alan tüm bankalar için, hem de ticari bankalar için, bankalararası para piyasasındaki faiz oranları ile mevduat faiz oranları, TL kredi faiz oranlarının granger nedenidir. Yani, bankalararası para piyasasındaki faiz oranları ve mevduat faiz oranları ile TL kredi faiz oranları arasında nedensellik ilişkisi bulunmakta olup, bu iki değişken, TL kredi faiz oranlarının belirlenmesinde etkilidir.

- Tüm bankaların verileri incelendiğinde, TL kredilerin faiz oranlarını belirleyen diğer bir faktör, fiyatlar genel düzeyi (Toptan Eşya Fiyatları Endeksi)'dir.

- Ticari bankaların verileri incelendiğinde ortaya çıkan sonuç ise, TL kredilerin faiz oranlarını belirleyen faktörlerden bir diğeri, hazine bonosu ve

devlet tahvillerinin faiz oranlarıdır.

- Analizin ortaya çıkardığı diğer bir beklenen sonuç ise, TL mevduat faiz oranlarının belirlenmesinde etkili olan faktörler; hem tüm hem de ticari bankaların TL kredi faiz oranları, bankalararası para piyasasındaki faiz oranları ile hazine bonusu ve devlet tahvillerinin faiz oranlarıdır.

Hem mevduat hem de kredi fiyatlandırmaları açısından bakıldığında, literatürde fiyatlandırmayı etkileyen temel faktörler olarak değerlendirilen değişkenlerin gerçekten etkili değişkenler oldukları, ekonometrik yöntemlerle de ortaya konulmuş olmaktadır.

Düzgün işleyen bir para piyasasında, mevduat faiz oranlarının, tasarrufu cazip kılacak şekilde, enflasyonun biraz daha üzerinde seyretmesi normal karşılanabilir. Temel işlevi, ekonomideki fon fazlası olanlarla fon açığı olanları buluşturmak olan bankacılık kesiminin, belirli bir faiz oranı ile elde ettiği fonları, fiyatı etkileyen diğer etmenleri de dikkate aldıktan sonra, belli bir kar marjı ile krediye dönüştürmesi beklenirken, her zaman bu beklentiler gerçekleşmemektedir. Böylece, piyasalarda etkinlikten uzak bir yapı oluşmaktadır. Türk Bankacılık Sektörü'nde yaşananlar da bu tespitlere uymaktadır. Son on yılda yaşananlar gözönüne alındığında, ağırlıklı olarak, şu sonuç ortaya çıkmıştır: Fiyatlandırma, tek başına maliyetlere göre yapılmamış, o günkü piyasa koşullarında ve talebe göre belirlenen TL kredilerin faiz oranları, ekonominin reel dengesinin bozulmasında önemli rol oynamıştır.

KAYNAKÇA

ACTIVE

- 2000 "Bankalarda Performans ve Risk Yönetimi",
Active Bankacılık ve Finans Dergisi, Ekim-Kasım 2000.

AĞAOĞLU, Abdülgaffar

- (ty) "Türk Bankacılık Sisteminde Değer Mühendisliği Açısından Risk
Uyarı ve Kalite Yönetimi" Active Finans Bankacılık Makaleleri,
İstanbul.

AKÇOKOCA, Engin

- 2002 "Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı",
Ankara:BDDK,

AKERLOF, George

- 1970 "The Market For Lemons Quality, Uncertainty And, The Market
Mechanism" The Quarterly Journal of Economics v: 84, s:488-
500.

AKGÜÇ, Öztin

- 1989 Yüz Soruda Türkiye’de Bankacılık, 2. Baskı, İstanbul:Gerçek
Yayınevi,

AKGÜÇ, Öztin

- 1992 100 Soruda Türkiye’de Bankacılık, (5b.) Gerçek Yay. Ankara.

AKSEL, Kaan

- 2001 "Basel Komitesi Tarafından Yayınlanan –Yeni Sermaye
Yeterliliği Çerçevesi- İstişare Raporu Üzerine Gözlemler",
Active, Sayı: 20, Eylül – Ekim 2001: 18 – 30.

ALİÇ, Ali

- 1991 "Makro İktisat Teorisi Açısından Finansal Firmalar", Maliye Yazıları, s:31, Temmuz-Ağustos, s:34-41.

ALİDEDEOĞLU, E.-G. GÖKKENT

- 2002 Mali Sektör 2002-2007", İktisat İşletme Finans Dergisi, Ağustos, s:68-87.

ALPASLAN, Melike

- 2000 Bankacılık Sistemlerindeki Düzenleyici Rejim ve Temel İlkeleri", Bankacılık Dergisi, sy:34, s:49-64.

ALTAN, Mikail

- 2001 Fonksiyonlar ve İşlemler Açısından Bankacılık, İstanbul: Beta Yayınları

ANDERSON Roger

- 2000 "Rewards for the Way You Run Your Account", New Statesman, 9/18/2000 Vol:129

ARAS, Güler

- 1996 Ticari Bankalarda Kredi Portföyünün Yönetimi, Ankara:SPK, Yayın No: 30

ARAS, Engin

- (ty) Bankalarda Risk Yoğunlaşması ve Dolaylı Krediler", Active Finans Bankacılık Makaleleri, İstanbul

ARTUN, Tuncay

- 1983 İşlevi, Gelişimi, Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye'de Bankacılık, 2. Basım, Tekin Yayınları, İstanbul

AYDINLI, İbrahim

- 1996 Türk Bankacılık Sistemi Piyasa Yapısı 1991-1996, Ankara: SPK Yay.,

BAŞOĞLU U, A. CEYLAN, İ. PARASIZ

2001 Finans Teori Kurum ve Araçlar, Ekin Kitabevi, Bursa.

BULUTAY, Tuncer

1995 Yeni Büyüme Kuramları ve Büyüme Kalkınma Konusunda Diğer Bazı Yaklaşımlar, DPT, Ankara.

ÇELEBİCAN, Gürhan

1984 Bankalarda Sermaye Yeterliliği Sorunu, TBB Yay., Ankara.

ÇERMİKLİ, Hakan

2002 Piyasa Gücü ve Firma Davranışları, Atlas Yay., Ankara

DELİKANLI İhsan

(ty) "Döviz Kuru ve Sermaye Yeterliliği", Active Finans Bankacılık Makaleleri, İstanbul

DİNLER, Zeynel

2005 Mikroekonomi, Bursa: Ekin Kitabevi

DOĞU, Murat

1996 Gelişen Hisse Senedi Piyasaları ve Türkiye, Ankara: SPK Yay.

EREN, Kasım

1996 Avrupa Birliğinde ve Türkiye’de Bankacılık, Beta Yay., İstanbul

ERSEL, H.-G. SAK

1996 "Düzenleme ve İktisat Kuramı" (iç) İsmail Türk’e Armağan, SPK Yay. Ankara.

ERTEK Tümay

1996 Ekonometriye Giriş, İstanbul: Beta Yayınları

FREIXAS Xavier Jean Charles Rochet

1994 Microeconomic of Banking, England: The MIT Pres.

GOLDSTEIN, M.-P. TURNER

1999 Yükselen Ekonomilerde Bankacılık Krizleri (Çev: A.İ. Karacan), Dünya Yay., İstanbul.

GUJARATI Damodar

2001 Temel Ekonometri (Çev: Ümit Şenesen Gülay Şenesen), İstanbul Literatür Yayınları

GÜRSAKAL, Necmi

1986 "Operasyonel Bir Kavram Olarak Nedensellik ve Bu Kavrama Dayandırılan Bir Uygulama", Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt VII, sayı 1.

HAYEK, Friedrich

1945 "The Use of Knowledge in Society", American Economic Review, v:XXXV September s:519-530.

IŞIĞIÇOK, Erkan

1995 Zaman Serilerinde Nedensellik Çözümlemesi, Bursa: Vipaş Yayınları

KAPLAN, Cafer

2001 "Likidite Krizleri ve Piyasalar Üzerindeki Etkileri", Lira Dergisi, sy:17, Ocak, s.13-15.

KARACAN, Ali İhsan

1996 "Fiyatlandırma Sorunu ve Türk Bankacılık Sisteminde Fiyatlandırma" İsmail Türk'e Armağan, Ankara: SPK Yayın No:54

KAVAL, Hasan

1985 "Banka İşletmelerinde Maliyet Bilgi Sistemleri", Yayınlanmamış Doktora Tezi.

1995 Banka İşletmelerinde Maliyet, Karlılık Analizleri ve Risk Yönetimi (Aktif – Pasif Yönetimi), Ankara: Gazi Ün., İ.İ.B.F. Yayını.

2000 Bankalarda Risk Yönetimi, Ankara: Yaklaşım Yayınları.

KESKİN, Ekrem

1994 Türkiye Ekonomisi ve Bankacılık Sistemi 1993, Finans Dünyası, Haziran Eki.

KİBRİTÇİOĞLU, Aykut

2002 "Excessive Risk Taking Banking Sector Fragility and Banking Crises", Working Paper No:02-0114, Univ. Of Illinois

KURNAZ, Hikmet

2000 "Bankacılığımız Yeniden Şekillenirken Bankacılık Üst Kuruluna Düşen Görev", İktisat, İşletme, Finans, Eylül 2000, S.85-110.

MISHKIN, Fredric

1997 Financial Markets And Institutions, Addison-Wesley, USA.

NADLER, Paul

1998 "For Effective Pricing of Bank Services as Seats on a Plane", American Banker, 7.6.1999, Vol:164, Issue 127

ÖZER, H. Gül

1999 Finansal Liberalizasyon Politikaları ve Kriz İlişkisi (1990 Sonrası Asya ve Türkiye Örneği)

PARASIZ, İlker M.

1994 Para, Banka ve Finansal Piyasalar, 5. Baskı, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa.

SAK, Güven

2000 "Mali Sistem ve Rekabet", Perşembe Konferansları, c:98, Haziran, Rekabet Kurumu, Ankara.

SARIKAMIŞ, Cevat

2000 Sermaye Pazarları, Alfa Yay., İstanbul.

SARISU, Ayhan

1996 "Türk Bankacılık Sisteminin Genel Yapısı, Temel Özellikleri Kamu Bankalarının Bölünerek Özelleştirilmesi", Hazine, Ankara.

SEVAL, Belkıs

1990 Kredilendirme Süreci ve Kredi Yönetimi, İstanbul: Muhasebe Enstitüsü, Yayın No: 59

SEVÜKTEKİN, Mustafa ve Mehmet NARGELEÇEKENLER

2005 Zaman Serileri Analizi, Ankara: Nobel Yayıncılık

STİGLİTZ J.-A. Weiss

1981 "Credit Rationing and Imperfect Information", American Economic Review, 71 June s:393-410.

TEZEL, Nuri

(ty) "Bankacılık Risk Alma İşidir. O Zaman Risk Yönetimine Artan Önemle Yaklaşım Nedenedir", Active Finanse ve Bankacılık Makaleleri, c:IV, İstanbul.

TEZEL, Yahya S.

1986 Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), 2. Baskı, Yurt Yayınları, Ankara

TORAMAN, Cengiz

2002 "Gelişen Piyasalarda Finansal Risk Yönetimi", Banka – Mali ve Ekonomik Yorumlar, Yıl: 39, Aralık: 21 – 37.

TULGAR, Koray

1993 Ticari Bankalarda Aktif Pasif Yönetimi, Türkiye Bankalar Birliği
Yayın No: 177

TUNAY K Batu, M. UZUNER, A. YİĞİT

1997 Türkiye’de Kamu Bankacılığı ve Sektör Üzerindeki Etkileri,
Ankara.

TUNAY, K. Batu ve Mustafa T. UZUNER, Adnan YİĞİT

1998 Ticari Bankalarda Optimal Kaynak Yönetimi: Teorik ve Analitik
Bir Yaklaşım, Beta Yayınları, İstanbul

TÜRKİYE BANKALAR BİRLİĞİ

1998 40. Yıl Kitabı

1999a 2000’li Yıllarda Türk Bankacılık Sektörü

2001a “Risk Yoğunlaşma Prensipleri Basel Bankacılık Gözetim ve
Denetim Komitesi” Bankacılar Dergisi Sayı36:86-93

2005 Bankalarımız

UYGUR Ercan

2002 “Finansal Şişkinlik, Riskler ve Düzeltme Gereği:
Makroekonomik Yansımalar” İktisat İşletme Finans Dergisi,
Ocak s:49-66.

UYSAL, Özge

1999 “Piyasa Riskinin Tespitinde Kullanılan Riskdeki Değer (Value
At Risk) Yöntemi”, Yeterlilik Etüdü, SPK, Ankara.

YILMAZ, Rasim

2002 “Kötü Bankacılık mı?” Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ekim
s:120-128.

ZARAKOLU, Avni

1973 Cumhuriyet'in 50. Yılında Memleketimizde Bankacılık, Türkiye
Bankalar Birliği Yayını, No. 61, Ankara.

EKLER

Ek - 1 : Bankacılık Sektörünün Seçilmiş Bilanço Kalemleri (Trilyon TL)

	ARALIK 2001					ARALIK 2002				
	K.B.	F.B.	Ö.B.	Y.B.	Toplam	K.B.	F.B.	Ö.B.	Y.B.	Toplam
AKTİF TOPLAMI	54,122	6,030	96,127	5,250	169,497	67,831	9,310	119,471	6,630	212,681
Türk lirası	35,387	3,851	46,287	2,536	91,553	45,524	7,944	59,548	3,171	120,743
YP	18,734	2,179	49,839	2,713	77,943	22,308	1,366	59,923	3,429	91,937
1. Bankalardan Alacakl.	5,095	874	10,494	989	19,870	3,996	619	7,623	987	15,401
2. Topl. Menkul Değer. (Net)	2,951	3,344	9,983	476	16,832	6,157	4,413	26,632	757	38,498
Türk lirası	1,142	2,312	3,711	422	7,627	1,457	4,404	10,728	395	17,257
YP	1,809	1,032	6,271	54	9,205	4,700	9	15,904	361	21,242
3. Krediler	7,509	492	20,995	1,325	33,679	7,616	995	34,184	2,161	49,193
Türk lirası	5,706	331	7,458	564	15,334	5,856	494	11,113	955	20,151
YP	1,804	160	13,536	761	18,345	1,760	501	23,071	1,206	29,043
4. Takipteki Al. (Brüt)	4,469	1,010	7,991	78	13,953	4,545	2,260	3,335	112	10,430
5. Faiz ve Gelir Tah.Reesk.	3,877	243	5,832	282	10,456	6,283	503	6,303	169	13,489
6. İştirakler ve Bağlı O. (Net)	663	26	5,956	33	6,822	909	677	6,863	45	8,703
7. Diğer Aktifler	1,027	454	1,753	262	3,652	1,411	512	1,579	267	3,914
PASİF TOPLAMI	54,122	6,030	96,127	1,184	169,497	67,831	9,310	119,471	6,630	212,680
Türk lirası	34,155	2,046	31,831	2,061	73,803	44,589	4,486	48,642	2,930	105,456
YP	19,966	3,984	64,296	3,189	95,694	24,243	4,824	70,829	3,699	107,224
1. Mevduat	37,258	3,565	67,223	2,252	110,298	48,489	5,770	80,629	3,086	137,973
Türk lirası	23,411	1,455	19,657	371	44,895	30,881	2,401	25,129	504	58,915
YP	13,846	2,110	47,566	1,880	65,403	17,608	3,368	55,500	2,582	79,058
2. Bankalara Borçlar	2,381	2,020	15,585	1,298	23,800	2,230	1,274	13,703	1,476	21,967
3. Faiz ve Gider Rees.	855	145	1,409	152	2,664	753	134	1,332	84	2,376
4. Özkaynaklar	4,776	-369	7,540	1,184	14,873	6,747	-1,096	15,194	1,388	25,229
Ödenmiş Sermaye	3,691	400	5,500	521	11,927	3,692	1,006	5,378	500	12,108
Yedek Akçeler	7,476	2,588	13,188	1,089	28,293	271	15,652	443	183	16,846
Dönem K/Z	-1,600	-2,695	-7,383	29	-11,863	1,056	-1,677	2,410	83	2,337
Geçmiş Dön. K/Z	-4,810	-742	-5,959	-455	-15,829	-9,075	-20,168	-3,969	-609	-40,802
Seçilmiş Bilanço Dışı Kal.										
1. Gayrınakdi Kred. v Yükl.	5,487	1,858	27,240	1,384	37,361	6,233	3,737	31,632	1,694	44,836
2. Taahhütler	6,683	6,030	30,627	7,387	51,608	3,739	236	39,334	8,695	53,827

Kaynak: www.bddk.org.tr/turkce/yayinlarveraporlar/yayinlarveraporlar.htm#3

K.B.: kamu bankaları, Ö.B.: özel bankalar, Y.B.: yabancı bankalar,

F.B.: TMSF bünyesindeki bankalar

Not: Enflasyon muhasebesi sistemine göre düzeltilmiş verilerdir.

Ek – 1a : Bankacılık Sektörünün Seçilmiş Bilanço Kalemleri
(Bin YTL)

	ARALIK 2003					ARALIK 2004				
	K.B.	F.B.	Ö.B.	Y.B.	Toplam	K.B.	F.B.	Ö.B.	Y.B.	Toplam
AKTİF TOPLAMI	83,134	7,075	142,270	6,943	249,688	106,902	1,938	175,926	10,356	306,449
Türk lirası	61,583	6,309	77,437	3,898	154,818	81,629	1,766	98,902	6,597	195,599
YP	21,551	765	64,833	3,045	94,869	25,273	172	77,023	3,758	110,849
1. Bankalardan Alacakl.	5,364	456	8,369	787	15,141	60492	196	9,483	1,474	21,044
2. Topl. Menkul Değer. (Net)	14,800	4,779	38,981	1,276	60,632	20,096	1,513	46,712	2,255	71,665
Türk lirası	8,649	4,573	18,218	742	32,673	11,711	1,513	23,357	1,822	39,129
YP	6,151	206	20,741	533	27,948	8,383	0	23,355	433	32,537
3. Krediler	12,100	707	45,763	2,711	66,221	20,925	11	68,432	4,665	99,342
Türk lirası	10,232	433	21,741	1,423	36,176	17,828	4	40,467	3,063	64,347
YP	1868	274	24,022	1,288	30,045	3,097	7	27,964	1,601	34,995
4. Takipteki Al. (Brüt)	4,299	825	3,200	123	8,628	2,396	121	3,507	152	6,356
5. Faiz ve Gelir Tah.Reesk.	4,489	319	7,417	191	12,887	3,784	55	5,850	322	10,264
6. İştirakler ve Bağlı O. (Net)	936	4,182	7,958	70	9,153	922	5	10,523	104	11,761
7. Diğer Aktifler	1,643	90	1,904	362	4,196	1,322	40	1,938	296	3,695
PASİF TOPLAMI	83,134	7,074	142,270	6,943	249,688	106,902	1,938	175,926	10,356	306,449
Türk lirası	61,583	4,305	67,218	3,469	141,664	79,491	1,654	89,280	5,941	183,423
YP	21,551	2,790	75,052	3,474	108,023	27,411	274	86,645	4,415	123,026
1. Mevduat	59,862	4,132	88,179	3,137	155,312	81,086	69	105,195	4,714	191,065
Türk lirası	42,344	2,044	34,864	591	79,844	59,242	22	45,064	1,376	105,705
YP	17,517	2,088	53,315	2,547	75,467	21,844	47	60,131	3,338	85,360
2. Bankalara Borçlar	2,337	837	18,157	1,361	25,918	4,148	101	23,920	2,354	33,765
3. Faiz ve Gider Rees.	752	59	1,375	145	2,402	755	0	1,349	213	2,405
4. Özkaynaklar	9,573	-847	20,857	1,666	35,538	10,046	1,273	27,404	2,084	45,948
Ödenmiş Sermaye	3,693	1,083	6,469	512	13,615	3,792	440	7,764	567	14,824
Yedek Akçeler	-1	19,904	1,108	295	21,363	590	19,287	2,943	388	23,540
Dönem K/Z	1,790	272	2,917	186	5,608	2,708	386	2,830	240	6,481
Geçmiş Dön. K/Z	0	-24,267	-2,897	-118	-29,333	232	-19,099	-497	35	-21,604
Seçilmiş Bilanço Dışı Kal.										
1. Gayrinakdi Kred. ve Yükl.	5,769	2,316	35,686	1,434	46,653	7,509	417	44,001	2,015	55,712
2. Taahhütler	6,126	623	68,029	10,944	87,583	8,390	19	97,722	15,797	124,022

Kaynak: www.bddk.org.tr/turkce/yayinlarveraporlar/yayinlarveraporlar.htm#3

K.B.: kamu bankaları, Ö.B.: özel bankalar, Y.B.: yabancı bankalar,
F.B.: TMSF bünyesindeki bankalar

**Ek - 2 : Bankacılık Sektörünün Seçilmiş Bilanço Kalemleri
(yüzde)**

	ARALIK 2001				ARALIK 2002			
	K.B.	F.B.	Ö.B.	Y.B.	K.B.	F.B.	Ö.B.	Y.B.
AKTİF TOPLAMI	0.32	0.04	0.57	0.03	0.32	0.04	0.56	0.03
Türk lirası	0.39	0.04	0.51	0.03	0.38	0.07	0.49	0.03
YP	0.24	0.03	0.64	0.03	0.24	0.01	0.65	0.04
1. Bankalardan Alacakl.	0.26	0.04	0.53	0.05	0.26	0.04	0.49	0.06
2. Topl. Menkul Değer. (Net)	0.18	0.20	0.59	0.03	0.16	0.11	0.69	0.02
Türk lirası	0.15	0.30	0.49	0.06	0.08	0.26	0.62	0.02
YP	0.20	0.11	0.68	0.01	0.22	0.00	0.75	0.02
3. Krediler	0.22	0.01	0.62	0.04	0.15	0.02	0.69	0.04
Türk lirası	0.37	0.02	0.49	0.04	0.29	0.02	0.55	0.05
YP	0.10	0.01	0.74	0.04	0.06	0.02	0.79	0.04
4. Takipteki Al. (Brüt)	0.32	0.07	0.57	0.01	0.44	0.22	0.32	0.01
5. Faiz ve Gelir Tah.Reesk.	0.37	0.02	0.56	0.03	0.47	0.04	0.47	0.01
6. İştirakler ve Bağlı O. (Net)	0.10	0.00	0.87	0.00	0.10	0.08	0.79	0.01
7. Diğer Aktifler	0.28	0.12	0.48	0.07	0.36	0.13	0.40	0.07
PASİF TOPLAMI	0.32	0.04	0.57	0.01	0.32	0.04	0.56	0.03
Türk lirası	0.46	0.03	0.43	0.03	0.42	0.04	0.46	0.03
YP	0.21	0.04	0.67	0.03	0.23	0.04	0.66	0.03
1. Mevduat	0.34	0.03	0.61	0.02	0.35	0.04	0.58	0.02
Türk lirası	0.52	0.03	0.44	0.01	0.52	0.04	0.43	0.01
YP	0.21	0.03	0.73	0.03	0.22	0.04	0.70	0.03
2. Bankalara Borçlar	0.10	0.08	0.65	0.05	0.10	0.06	0.62	0.07
3. Faiz ve Gider Rees.	0.32	0.05	0.53	0.06	0.32	0.06	0.56	0.04
4. Özkaynaklar	0.32	-0.02	0.51	0.08	0.27	-0.04	0.60	0.06
Ödenmiş Sermaye	0.31	0.03	0.46	0.04	0.30	0.08	0.44	0.04
Yedek Akçeler	0.26	0.09	0.47	0.04	0.02	0.93	0.03	0.01
Dönem K/Z	0.13	0.23	0.62	0.00	0.45	-0.72	1.03	0.04
Geçmiş Dön. K/Z	0.30	0.05	0.38	0.03	0.22	0.49	0.10	0.01
Seçilmiş Bilanço Dışı Kal.								
1. Gayrınakdi Kred. ve Yükl.	0.15	0.05	0.73	0.04	0.14	0.08	0.71	0.04
2. Taahhütler	0.13	0.12	0.59	0.14	0.07	0.00	0.73	0.16

Kaynak: www.bddk.org.tr/turkce/yayinlarveraporlar/yayinlarveraporlar.htm#3

K.B.: kamu bankaları, Ö.B.: özel bankalar, Y.B.: yabancı bankalar,
F.B.: TMSF bünyesindeki bankalar

Not: Enflasyon muhasebesi sistemine göre düzeltilmiş verilerdir.

**Ek – 2a : Bankacılık Sektörünün Seçilmiş Bilanço Kalemleri
(yüzde)**

	ARALIK 2003				ARALIK 2004			
	K.B.	F.B.	Ö.B.	Y.B.	K.B.	F.B.	Ö.B.	Y.B.
AKTİF TOPLAMI	0.33	0.03	0.57	0.03	0.35	0.01	0.57	0.03
Türk lirası	0.40	0.04	0.50	0.03	0.42	0.01	0.51	0.03
YP	0.23	0.01	0.68	0.03	0.23	0.00	0.69	0.03
1. Bankalardan Alacakl.	0.35	0.03	0.55	0.05	0.31	0.01	0.45	0.07
2. Topl. Menkul Değer. (Net)	0.24	0.08	0.64	0.02	0.28	0.02	0.65	0.03
Türk lirası	0.26	0.14	0.56	0.02	0.30	0.04	0.60	0.05
YP	0.22	0.01	0.74	0.02	0.26	0.00	0.72	0.01
3. Krediler	0.18	0.01	0.69	0.04	0.21	0.00	0.69	0.05
Türk lirası	0.28	0.01	0.60	0.04	0.28	0.00	0.63	0.05
YP	0.06	0.01	0.80	0.04	0.09	0.00	0.80	0.05
4. Takipteki Al. (Brüt)	0.50	0.10	0.37	0.01	0.38	0.02	0.55	0.02
5. Faiz ve Gelir Tah.Reesk.	0.35	0.02	0.58	0.01	0.37	0.01	0.57	0.03
6. İştirakler ve Bağlı O. (Net)	0.10	0.46	0.87	0.01	0.08	0.00	0.89	0.01
7. Diğer Aktifler	0.39	0.02	0.45	0.09	0.36	0.01	0.52	0.08
PASİF TOPLAMI	0.33	0.03	0.57	0.03	0.35	0.01	0.57	0.03
Türk lirası	0.43	0.03	0.47	0.02	0.43	0.01	0.49	0.03
YP	0.20	0.03	0.69	0.03	0.22	0.00	0.70	0.04
1. Mevduat	0.39	0.03	0.57	0.02	0.42	0.00	0.55	0.02
Türk lirası	0.53	0.03	0.44	0.01	0.56	0.00	0.43	0.01
YP	0.23	0.03	0.71	0.03	0.26	0.00	0.70	0.04
2. Bankalara Borçlar	0.09	0.03	0.70	0.05	0.12	0.00	0.71	0.07
3. Faiz ve Gider Rees.	0.31	0.02	0.57	0.06	0.31	0.00	0.56	0.09
4. Özkaynaklar	0.27	-0.02	0.59	0.05	0.22	0.03	0.60	0.05
Ödenmiş Sermaye	0.27	0.08	0.48	0.04	0.26	0.03	0.52	0.04
Yedek Akçeler	0.00	0.93	0.05	0.01	0.03	0.82	0.13	0.02
Dönem K/Z	0.32	0.05	0.52	0.03	0.42	0.06	0.44	0.04
Geçmiş Dön. K/Z	0	0.83	0.10	0.00	-0.01	0.88	0.02	0.00
Seçilmiş Bilanço Dışı Kal.								
1. Gayrınakdi Kred. ve Yükl.	0.12	0.05	0.76	0.03	0.13	0.01	0.79	0.04
2. Taahhütler	0.07	0.01	0.78	0.12	0.07	0.00	0.79	0.13

Kaynak: www.bddk.org.tr/turkce/yayinlarveraporlar/yayinlarveraporlar.htm#3

K.B.: kamu bankaları, Ö.B.: özel bankalar, Y.B.: yabancı bankalar,
F.B.: TMSF bünyesindeki bankalar

Ek - 3 : Bankacılık Sektörünün Seçilmiş Bilanço Kalemlerindeki Reel Değişme (2002 – 2001 Dönemi)

	K.B.	F.B.	Ö.B.	Y.B.	Toplam
AKTİF TOPLAMI	-0.04	0.18	-0.05	-0.03	-0.04
Türk lirası	-0.02	0.58	-0.02	-0.04	0.01
YP	-0.09	-0.52	-0.08	-0.03	-0.10
1. Bankalardan Alacakl.	-0.40	-0.46	-0.44	-0.24	-0.41
2. Topl. Menkul Değer. (Net)	0.60	0.01	1.04	0.22	0.75
Türk lirası	-0.02	0.46	1.21	-0.28	0.73
YP	0.99	-0.99	0.94	4.11	0.76
3. Krediler	-0.22	0.55	0.24	0.25	0.12
Türk lirası	-0.22	0.14	0.14	0.29	0.00
YP	-0.25	1.39	0.30	0.21	0.21
4. Takipteki Al. (Brüt)	-0.22	0.71	-0.68	0.10	-0.43
5. Faiz ve Gelir Tah.Reesk.	0.24	0.58	-0.17	-0.54	-0.01
6. İştirakler ve Bağlı O. (Net)	0.05	18.91	-0.12	0.04	-0.02
7. Diğer Aktifler	0.05	-0.14	-0.31	-0.22	-0.18
PASİF TOPLAMI	-0.04	0.18	-0.05	3.28	-0.04
Türk lirası	0.00	0.68	0.17	0.09	0.09
YP	-0.07	-0.07	-0.16	-0.11	-0.14
1. Mevduat	-0.01	0.24	-0.08	0.05	-0.04
Türk lirası	0.01	0.26	-0.02	0.04	0.00
YP	-0.03	0.22	-0.11	0.05	-0.08
2. Bankalara Borçlar	-0.28	-0.52	-0.33	-0.13	-0.29
3. Faiz ve Gider Rees.	-0.33	-0.29	-0.28	-0.58	-0.32
4. Özkaynaklar	0.08	1.27	0.54	-0.10	0.30
Ödenmiş Sermaye	-0.24	0.92	-0.25	-0.27	-0.22
Yedek Akçeler	-0.97	3.62	-0.97	-0.87	-0.54
Dönem K/Z	-1.50	-0.52	-1.25	1.19	-1.15
Geçmiş Dön. K/Z	0.44	19.78	-0.49	0.02	0.97
Seçilmiş Bilanço Dışı Kal.					
1. Gayrinakdi Kred. ve Yükl.	-0.13	0.54	-0.11	-0.06	-0.08
2. Taahhütler	-0.57	-0.97	-0.02	-0.10	-0.20

Kaynak: www.bddk.org.tr/turkce/yayinlarveraporlar/yayinlarveraporlar.htm#3

K.B.: kamu bankaları, Ö.B.: özel bankalar, Y.B.: yabancı bankalar,

F.B.: TMSF bünyesindeki bankalar

Not: Enflasyon muhasebesi sistemine göre düzeltilmiş verilerdir.

Ek - 4 : Granger Nedensellik Testindeki Değişkenlerin Değerleri

DÖNEM	TIC	DK	INTER	IHALE	TEFE	MEV	GSMH	TUM
1990:1	0.4	2386	0.39	0.45	371	0.47	16114	0.37
1990:2	0.38	2560	0.56	0.46	402	0.47	19073	0.35
1990:3	0.39	2686	0.55	0.49	435	0.47	27931	0.38
1990:4	0.41	2794	0.58	0.54	492	0.49	21472	0.4
1991:1	0.45	3219	0.78	0.64	555	0.55	15899	0.41
1991:2	0.55	3987	0.87	0.69	629	0.61	18738	0.42
1991:3	0.67	4502	0.65	0.66	685	0.65	28891	0.48
1991:4	0.69	4943	0.61	0.74	772	0.70	21357	0.58
1992:1	0.75	5688	0.62	0.70	937	0.68	17290	0.7
1992:2	0.76	6665	0.67	0.74	1008	0.69	19917	0.76
1992:3	0.77	7095	0.65	0.76	1085	0.69	30444	0.72
1992:4	0.78	8011	0.67	0.76	1255	0.69	22670	0.73
1993:1	0.8	9031	0.64	0.75	1437	0.66	18267	0.74
1993:2	1.05	9987	0.62	0.77	1585	0.64	22127	0.99
1993:3	0.93	11548	0.58	0.77	1768	0.64	32820	0.87
1993:4	0.59	13326	0.68	0.81	2005	0.64	24460	0.58
1994:1	1.7	17820	2.12	1.17	2414	0.80	19017	1.54
1994:2	2.46	32502	1.86	1.56	3712	1.28	19982	2.2
1994:3	2.05	32202	0.67	1.08	4039	0.71	29960	1.82
1994:4	1.42	36201	0.76	0.96	4838	0.71	22773	1.26
1995:1	1.74	40929	0.74	1.12	6022	0.84	18970	1.56
1995:2	1.43	42757	0.67	0.91	6754	0.73	22502	1.32
1995:3	1.45	46173	0.60	0.88	7259	0.69	32967	1.34
1995:4	1.51	52849	0.88	1.05	8224	0.77	24587	1.4
1996:1	1.94	64044	0.90	1.14	9804	0.84	20777	1.8
1996:2	1.11	76200	0.69	0.96	11732	0.79	24342	1.06
1996:3	1.41	85185	0.72	1.02	12837	0.80	34660	1.33
1996:4	1.67	98729	0.75	1.16	14918	0.80	26298	1.57
1997:1	1.57	118296	0.64	1.06	17373	0.77	22118	1.49
1997:2	1.39	137241	0.68	0.96	20191	0.77	26551	1.34
1997:3	1.24	161699	0.73	1.21	23529	0.81	37619	1.2
1997:4	1.24	187910	0.76	1.04	28185	0.83	28584	1.19
1998:1	1.45	223460	0.79	1.00	32819	0.83	24226	1.39
1998:2	1.35	252594	0.71	0.94	36336	0.80	27743	1.31
1998:3	0.43	271751	0.69	0.92	39216	0.75	38581	0.44
1998:4	1.1	292973	0.79	1.22	43710	0.82	28751	1.06
1999:1	1.18	341016	0.77	1.10	48155	0.82	22314	1.13
1999:2	1.12	394958	0.77	0.89	54327	0.83	26724	1.09
1999:3	1.04	437334	0.69	0.85	60830	0.80	35664	1.01
1999:4	0.55	496685	0.70	0.80	70644	0.69	27339	0.54
2000:1	0.67	562174	0.41	0.39	81703	0.39	23246	0.65
2000:2	0.49	608977	0.40	0.37	87653	0.41	28170	0.48
2000:3	0.44	644603	0.37	0.33	90735	0.41	38247	0.44

2000:4	0.55	678863	1.00	0.39	96866	0.68	29480	0.53
2001:1	0.82	781723	1.85	1.28	105949	0.88	22474	0.8
2001:2	0.68	1181101	0.71	1.00	138203	0.81	24710	0.66
2001:3	0.64	1391474	0.62	0.92	155376	0.68	34750	0.64
2001:4	0.5	1524289	0.59	0.80	179388	0.63	25847	0.53
2002:1	0.43	1356048	0.58	0.70	196744	0.57	22607	0.42
2002:2	0.47	1404598	0.49	0.62	207017	0.49	27290	0.45
2002:3	0.5	1642745	0.47	0.66	222609	0.50	37531	0.5
2002:4	0.5	1612473	0.45	0.56	239722	0.46	28908	0.49
2003:1	0.38	1646834	0.44	0.57	265604	0.46	24273	0.37
2003:2	0.28	1512225	0.41	0.52	273238	0.42	28282	0.27
2003:3	0.31	1388852	0.33	0.39	270303	0.35	39617	0.31
2003:4	0.34	1438215	0.26	0.29	274174	0.28	30991	0.31

Ek – 5 : Granger Nedensellik Testi Sonuçları

HİPOTEZ	Gecikme (*)	F Oranı	P Oranı	Sonuç (**)
TUM, INTER in gr. nedeni değildir.	2	0.8554	0.4318	
INTER, TUM ün gr. nedeni değildir.	2	6.6966	0.0027	INTER - TUM
TUM, IHALE nin gr. nedeni değildir.	1	0.0300	0.86.31	
IHALE, TUM ün gr. nedeni değildir.	1	0.4817	0.4907	
TEFE, TUM un gr. nedeni değildir.	2	2.7347	0.0546	
TUM, TEFE nin gr. nedeni değildir.	2	1.0526	0.3787	TEFE - TUM
MEV, TUM ün gr. nedeni değildir.	2	3.0579	0.0562	MEV - TUM
TUM, MEV ın gr. nedeni değildir.	2	2.8198	0.06.95	TUM - MEV
DK, INTER in gr. nedeni değildir.	2	2.9810	0.0726	DK - INTER
INTER, DK nın gr. nedeni değildir.	2	16.6624	0.0000	INTER - DK
IHALE, INTER in gr. nedeni değildir.	3	2.3178	0.08.17	IHALE - INTER
INTER, IHALE nin gr. nedeni değildir.	3	6.4156	0.0010	INTER - IHALE
TEFE, INTER in gr. nedeni değildir.	1	1.7008	0.1980	
INTER, TEFE nin gr. nedeni değildir.	1	35.2553	0.0000	INTER - TEFE
MEV, INTER in gr. nedeni değildir.	3	0.75.11	0.5275	
INTER, MEV ın gr. nedeni değildir.	3	11.2010	0.0000	INTER - MEV
TEFE, IHALE nin gr. nedeni değildir.	2	0.58.30	0.5621	
IHALE, TEFE nin gr. nedeni değildir.	2	9.4478	0.0004	IHALE - TEFE
IHALE, MEV ın gr. nedeni değildir.	1	1.8973	0.1789	IHALE - MEV
MEV, IHALE nin gr. nedeni değildir.	1	3.5482	0.0653	
GSMH, TUM ün gr. nedeni değildir.	3	1.1768	0.3292	
TUM, GSMH nin gr. nedeni değildir.	3	4.3085	0.0094	TUM - GSMH
GSMH, INTER in gr. nedeni değildir.	4	1.4375	0.2385	
INTER, GSMH nın gr. nedeni değildir.	4	12.3996	0.0000	INTER - GSMH
GSMH, IHALE nin gr. nedeni değildir.	3	0.6926	0.5614	
IHALE, GSMH nin gr. nedeni değildir.	3	3.3531	0.0270	IHALE - GSMH
TIC, INTER in gr. nedeni değildir.	2	2.2944	0.0403	TIC - INTER
INTER, TIC in gr. nedeni değildir.	2	7.2256	0.0018	INTER - TIC
TIC, IHALE nin gr. nedeni değildir.	5	3.8510	0.0062	TIC - IHALE
IHALE, TIC in gr. nedeni değildir.	5	2.5209	0.0957	IHALE - TIC
TIC, GSMH nin gr. nedeni değildir.	4	3.5470	0.0139	TIC - GSMH
GSMH, TIC in gr. nedeni değildir.	4	1.1139	0.3627	
TIC, MEV ın gr. nedeni değildir.	2	2.6800	0.0403	TIC - MEV
MEV, TIC in gr. nedeni değildir.	2	3.0030	0.0018	MEV - TIC
(*) Gecikme sayıları, Akaiki bilgi ölçütü ve Schwarz kriterlerinin değerlerine göre saptanmıştır. (**) Belirtilen değişkenler arasında Granger nedensellik ilişkisi vardır.				

ÖZET

Çalışmanın en önemli amacı, Türkiye'deki bankaların fiyatlandırma kararlarını etkileyen temel değişkenleri tespit etmek ve bu değişkenlerden en etkili olanlarını, ortaya çıkarmaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde, Fiyatlandırma Sorunu ve Bankacılık Endüstrisinde Fiyatlama konusu ele alınmıştır. Bu çerçevede, piyasa modeli ve fiyatın oluşumu üzerinde durulmuştur. Ayrıca, Asimetrik Bilgi konusunun önemine değinilerek, bankacılık endüstrisinde, fiyatlandırma kararını etkileyen faktörler, mikroekonomik ve makroekonomik faktörler açısından değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde, kredinin önemine değinilerek, maliyet temelli ve maliyete dayalı olmayan fiyatlama modelleri ele alınmış, kredi fiyatlandırmasında, risk yönetiminin önemi üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde, Türk Bankacılık Sistemi'nin görünümü incelenmiş ve kredi fiyatlandırmasını etkileyen yasal düzenlemeler belirtilmiştir. Yine bu bölümde, ekonometrik yöntemlerle, TL kredi faiz oranlarının, en fazla hangi değişkenlerden etkilendiği ve TL kredi faizleri ile, bunları etkilediği varsayılan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Ortaya çıkan sonuca göre, TL kredilere uygulanan faiz oranlarının en önemli belirleyicileri, mevduat faiz oranlarının yanı sıra, bankalararası para piyasasındaki faiz oranları ile hazine bonosu ve devlet tahvillerinin faiz oranlarıdır.

ABSTRACT

Main objective of this study is to determine the basic factors which affecting pricing decisions of Turkish banks and to find out the most effective ones.

In the first chapter, the subject of pricing and it's place in Banking System is focused on. In that frame, market model and determination of price is criticised. In addition, by giving importance on the subject of Asymmetrical Information, the factors which affecting pricing decisions in Banking System are criticised on behalf of microeconomic and macroeconomic factors.

In the second chapter, by giving importance on credit, cost-biased and non-cost-biased pricing models have been examined and it has been focused on the importance of risk management.

In the third chapter, panorama of Turkish Banking System is examined and legal procedures which affecting pricing policies are expressed. Furthermore, by using econometric analysis, it has been analysed that, TL credit interest rates are affected by which factors most and also it has been attempted to determine that, if there is a causality relationship between TL credit interest rates and factors which supposed to affect these rates. According to results, the most effective determinants of TL credit interest rates are interest rates of deposits, interest rates of the interbank money market and interest rates of bonds and T-Bills.